

Turun yliopisto
University of Turku

JOKAINEN PITÄKÖÖN HUOLEN OMISTA RAHA-ASIOISTAAN?

Suomalaisten suhtautuminen velkaantumiseen mahdollisuutena ja velkaantumisen välttelyyn kolmella eri vuosikymmenellä

Taloussosiologian pro gradu -tutkielma
Master's Thesis
in Economic Sociology

Laatija/Author:
Neea Vartiainen

Ohjaajat/Supervisors:
VTT Pekka Räsänen
VTM Samuli Tikkanen

02.03.2023
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TIIVISTELMÄ

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Taloussosiologia	Päivämäärä	02.03.2023
Tekijä	Neea Vartiainen	Sivumäärä	75
Otsikko	Jokainen pitääköön huolen omista raha-asioistaan? Suomalaisten suhtautuminen velkaantumiseen mahdollisuutena ja velkaantumisen välttelyyn kolmella eri vuosikymmenellä		
Ohjaajat	VTT Pekka Räsänen & VTM Samuli Tuominen		

Tiivistelmä

Tämän tutkielman tavoitteena on tarkastella sekä tuottaa ymmärrystä suomalaisten suhtautumisesta velkaantumiseen mahdollisuutena ja velkaantumisen välttelyyn kolmella eri vuosikymmenellä. Tarkastelun kohteena on suomalaisten henkilökohtainen suhtautuminen yleisesti velkaantumiseen keskittymättä johonkin tiettyyn velkaantumisen tai luoton muotoon. Ensimmäisessä teoriaosuudessa raha-asioiden ja asenteiden välistä yhteyttä pyritään selittämään talouden odotuksien, itseään toteuttavien ennustuksien, rahan sosiaalisten merkityksien ja symboli ympäristöjen avulla. Yhteiskuntaamme voidaan kutsua niin rahataloudeksi, kulutusyhteiskunnaksi kuin luottoyhteiskunnaksi rahan, kuluttamisen ja velan ollessa osa jokapäiväistä elämäämme, tiedostimme sitä tai emme. Toisen teoriaosuuden kautta kuvataan suomalaisten taloudellista tilannetta, velkaantumista ja kolmen vuosikymmenen sisältämiä tapahtumia tilastojen valossa. Yleisesti tiedetään suomalaisten kotitalouksien ja kuluttajien velkaantuvan vuosi vuodelta enemmän kuin koskaan aiemmin. Tämän vuoksi tarkastellaan myös asioita, jotka voivat johtaa velkaantumisen muuttumiseen ongelmalliseksi sekä sitä, miten näitä ongelmia voitaisiin yhteiskunnan tasolla ehkäistä.

Tutkielmassa käytetään päätoimisesti Turun yliopiston taloussosiologian oppiaineen keräämiä ja tallentamia kolmea valmista kyselyaineistoa, Suomi: kulutus ja elämäntapa 1999, 2009 ja 2019. Saman aineistosarjan käyttäminen mahdollistaa tarkan ajallisen vertailun liittyen suomalaisten asenteisiin. Tutkielmalle asetettujen kysymyksen kautta on tarkoitus selvittää, onko suomalaisten suhtautuminen valittuihin teemoihin muuttunut ja selvittää onko suhtautumisessa havaittavissa muutoksia tai eroja valittujen vuosien välillä sekä valittujen sosiodemografisten taustamuuttujien (sukupuoli, ikä, koulutus, taloudellinen aktiivisuus ja taloudellinen tilanne) kesken. Menetelminä käytetään frekvenssijakaumia, kuvailevana keskiarvojakaumia sekä monimuuttujana lineaarista regressioanalyysia.

Tulosten perusteella suomalaiset suhtautuivat yleisellä tasolla kaikkina vuosina velkaantumiseen mahdollisuutena neutraalisti, ja kaikkina vuosina tätä suhtautumista selitti erityisesti vastaajan sukupuoli. Taas velkaantumisen välttelemisen kanssa oltiin yleisellä tasolla samaa mieltä kaikkina vuosina, tätä suhtautumista selitti taas erityisen vahvasti vastaajan koulutusaste sekä koettu taloudellinen tilanne. Lähemmissä tulosten tarkasteluissa näkyi kuitenkin myös muita vuosikohtaisia kuin taustamuuttuja kohtaisia eroja suhtautumisessa niin velkaantumiseen mahdollisuutena kuin sen välttelyyn. Kokonaiskuvassa kuitenkin suomalaisten asennoituminen velkaantumista kohtaan näyttää kielteisenä, jopa välttelevänä. Tutkielmasta saatujen tulosten perusteella hahmottui selkeä ajankohdasta riippumaton ristiriitaisuus suomalaisten asennoitumisen ja todellisen velkaantumisen kesken.

Asiasanat	asenne, raha, kuluttaminen, velkaantuminen, lainat, taloudellinen tilanne, rahatalous, velkaantumiset
-----------	---

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO.....	1
2	RAHA-ASIAT JA ASENNE.....	4
2.1	TALouden TEORiat SELITTÄMÄSSÄ SUHTAUTUMISTA.....	4
2.1.1	Talouden odotukset	4
2.1.2	Itseään toteuttava ennuste.....	7
2.2	RAHATALOUS, KULUTTAMINEN JA VELKA	9
2.3	RAHAN SOSIAALINEN MERKITYS JA RAHAN KÄYTTÄMINEN	14
2.4	SYMBOLIYMPÄRISTÖ.....	16
3.	SUOMALAISTEN TALOUDELLINEN TILANNE VUOSINA 1999, 2009 JA 2019	19
3.1	KULUTTAJIEN LUOTTAMUS	19
3.2	SUOMALAISTEN VELKAANTUMINEN TILASTOJEN VALOSSA	20
3.2.1	Kohti 1990-luvun alun lamaa ja laman jälkeinen aika	22
3.2.2	Uusi kriisi iskee 2000-luvulla.....	23
3.2.3	Finanssikriisin jälkeinen hitaan kasvun ja epävarmuuden aika	24
3.3	VELKAANTUMISEN MUODOT, VELKAANTUMISEN RISKIT JA NIIDEN EHKÄISEMINEN.....	26
3.3.1	Kun velkaantuminen ei ole enää hallinnassa	28
3.3.2	Ylivelkaantumisen ehkäiseminen.....	31
4	TUTKIMUSASETELMA.....	33
4.1	AINEISTO	33
4.1.1	Otanta ja tiedonkeruu	34
4.1.2	Katoanalyysi ja aineiston edustavuus	35
4.2	MUUTTUJAT	36
4.2.1	Selittävät muuttujat.....	37
4.2.2	Selitettävät muuttujat.....	42
4.3	TILASTOLLISET MENETELMÄT	42
5	TULOKSET VUOSILTA 1999, 2009 JA 2019.....	44
5.1	SUOMALAISET JA VELKAANTUMINEN MAHDOLLISUUTENA.....	44
5.1.1	Suhtautumisen tarkastelu kuvailevan menetelmän avulla	46
5.1.2	Suhtautumisen tarkastelu lineaarisen regressioanalyysin avulla	48
5.2	SUOMALAISET JA VELKAANTUMISEN VÄLTTELEMINEN	51
5.2.1	Suhtautumisen tarkastelu kuvailevan menetelmän avulla	52
5.2.2	Suhtautumisen tarkastelu lineaarisen regressioanalyysin avulla	54
5.3	TULOSTEN YHTEENVETO TAUSTAMUUTTUJIEN JA VUOSIEN KESKEN	57
	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	60
	KIRJALLISUUS	65

1 JOHDANTO

Suomalaiset ja raha, siinä vasta pari. Vai onko sittenkään? Suomalaisille rahasta puhuminen on ollut tabu, josta ei haluta puhua, sitä vältellään tai siitä puhuminen koetaan jopa yleisesti paheksuttavana. Nykyisin tästä kaikkia koskettavasta aiheesta puhutaan enemmän ja avoimemmin, mutta silti ajoittain esille nousee suomalaisten kokemus rahasta tai talouden asioista puhumisen vaikeutena. Suomalaisuudelle on ollut tyypillistä olla ylpeilemättä hyvillä tuloilla, varakkuudella tai menestymisellä, mutta samalla myös pienet tulot tai taloudelliset vaikeudet on haluttu pitää omana tietona. Sekä rahasta että sen puutteesta on voitu kokea häpeää, tai syyllisyyttä, minkä vuoksi näistä asioista ei välttämättä keskustella edes lähimpien ihmisten kanssa (Laveri 2020, 21). Yhteiskunnan tasolla tästä toimii esimerkkinä keskustelu palkka-avoimuuden ympärillä. Tätä sitkeästi työelämää varjostavaa palkka-avoimuus asiaa on käsitelty myös Eduskunnassa (ks. Eduskunta 2022). Raha-asiat ja raha ovatkin laajuudessaan yksi tärkeimpiä jokapäiväisiä asioita niin hyvässä kuin pahassa, ja juuri siksi rahasta olisi erittäin tärkeää puhua avoimemmin. Tämä kirjoittamaton rahasta puhumattomuuden tai rahasta vaikenemisen normi halutaan tietoisesti rikkoa muun muassa julkisuudessa käytävällä keskustelulla. Erityisen vahvasti suomalaisten mielipiteitä jakaa julkisen talouden velkaantuminen (Metelinen 2021). Toisaalta myös kotitalouksien velkaantuminen aiheuttaa huolta (Finanssivalvonta 2021). Täten on erityisen tärkeää ymmärtää, että suhtautuminen, asennoituminen ja moraalit liittyvät hyvin vahvasti subjektiiviseen kokemukseen ja arvoihin suhteessa kontekstiin. Nämä subjektiiviset kokemukset ja arvot ovat myös sidoksissa ympäröivään yhteiskuntaan ja omaan elinympäristöön.

Monesti voi kuulla vielä nykyäänkin raha-asioista puhumisen yhteydessä mainittavan jonkin klassisista suomalaisista sananlaskuista. Keskeistä näissä kansantaruiksi luokiteltavissa sanalaskuissa ja vanhoissa sanonnoissa on, että niiden kautta on ollut tarkoitus antaa puhujalta kuulijalleen vertauskuvallisessa muodossa jonkinlaisen viisaus tai opetus elämästä. Nämä sananlaskut voidaan laskea auktoriteetin puheeksi, koska sen katsotaan olevan kasvatuksellista puhetta eli kasvatuspuhetta iäkkäämmältä nuoremmalle. Sanonnat ovat olleet niin sanottua vanhan kansan talouskasvatusta- ja valistusta nuoremmille jälkipolville sekä sukupolvilta toisille. (Granbom-Herranen 2008, 32–34.) Monet näistä sananlaskuista liittyvätkin juuri asenteisiin, arvoihin ja rahaan. Näitä rahaan liittyviä neuvoja ovat muun muassa raha ei kasva puussa; matti kukkarossa; velka on veli

otettaessa, veljenpoika maksettaessa; ei ne suuret tulot, vaan pienet menot; sentti on miljoonan alku ja älä elä yli varojesi. Kaikkien näiden rahaan ja talouteen liittyvien sanalaskujen pohjalta voi ymmärtää, että niiden keskeisenä ajatuksena olisi pyrkimys omavaraisuuteen ja tekemään rahan eteen töitä, elämään tulojen mukaan eli säästäväisesti sekä välttelemään ylivarojen elämisestä johtuvaa velkaantumista. Vielä nykyäänkin tämä yksin pärjäämisen eetos näyttäytyy vahvana yhteiskunnassamme (Iivonen 2020, 24).

Haluttaessa tarkastella yksilöiden näkökulmasta nimenomaisesti suhtautumista rahaan sekä velkaan, on ymmärrettävä niiden yhteys ympäröivään yhteiskuntaan. Nykyisin tiedetään, että yksilö ei valitse vapaasti elämäntyyliään ja sen sisältämiä arvoja tai näkemyksiä, vaan oman elämäntyylin valintaa ohjaavat muun muassa yhteiskunnan ja ympäröivän yhteisön normit, roolit ja sosialisatio. Elämäntyyli on myös väistämättömästi yhteydessä luokka-asemiin ja tämän vuoksi ne kertovat myös eriarvoisuudesta yhteiskunnassa. (Sarpila 2014, 118–119.) Voidaan siis ajatella, että eri elämäntyyliä omaavat, eri yhteiskuntaluokkia ja sosiaalisia taustoja edustavat henkilöt voivat kokea subjektiivisesti samat asiat hyvin eri tavalla sekä katsoa samoja asioita eri arvoperspektiivistä käsin. Kun tarkasteluun vielä lisätään ihmisten erilaiset ajalliset perspektiivit, voi lopputulos auttaa ymmärtämään henkilökohtaista suhtautumista valittuun asiaan.

On myös hyvä tiedostaa, että suomalainen yhteiskunta on muuttunut huomattavasti viimeisten vuosikymmenien aikana siirryttäessä 1900-luvulta 2000-luvulle. Tämän vuoksi eri vuosikymmeninä normaaleina tuntuneet asiat ovat voineet toisena ajankohtana tuntua vierailta tai oudoilta. On myös huomioitava, että vuonna 1999 Suomella oli käytössä vielä oma valuutta, Suomen markka, kun taas vuosina 2009 ja 2019 Suomessa on käytetty euroja valuuttana jo pidemmän aikaa. Suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa ovat samalla suomalaiset joutuneet kohtaamaan muutoksia. Taloudellisesti isoimpia koetuksia Suomelle ja suomalaisille ovat olleet muun muassa 1990-luvun alkupuolen lama sekä vuonna 2008 iskenyt globaali finanssikriisi. Tarkasteltavien vuosikymmenien ja vuosien väliin onkin kerennyt sisältyä paljon asioita, jotka ovat voineet vaikuttaa suomalaisten suhtautumiseen niin rahaan kuin velkaantumiseen. Nämä nyt tarkasteltavissa olevat asenteet ovat voineet muuttua vielä entisestään vuoden 2020 maaliskuusta nyt käsillä olevan vuoden 2023 helmikuulle. Asenteisiin ovat voineet vaikuttaa muun muassa alkuvuonna 2020 alkanut koronapandemian aiheuttama globaali terveys- ja talouskriisi sekä vuoden 2022 keväällä alkanut Ukrainan kriisi, energiakriisi, voimistunut inflaatio, korkojen nousu ja

pelko talouden taantumisesta. Mikäli uutta tutkimusaineistoa olisi jo olemassa vuoden 2019 jälkeen, olisi sen ottaminen mukaan tähän vuosikymmeniä vertailevaan tarkasteluun ollut erittäin relevanttia ja toivottua. Nyt se jätettäkään tulevien tutkimuksien kohteeksi.

Tässä kvantitatiivisella tutkimusasetelmalla toteutetussa pro gradu -tutkielmassa halutaan selvittää suomalaisten suhtautumista yleisesti velkaantumiseen mahdollisuutena ja velkaantumisen välttelyyn kolmella eri vuosikymmenellä. Tässä tutkielmassa ei tarkastella suhtautumista johonkin tiettyyn velkaantumisen muotoon tai sen velkaantumisen muodon vaikutusta suomalaisten suhtautumiseen, vaan halutaan aidosti tarkastella yleisen tason asennoitumisen mahdollista muuttumista ja selittäjiä vuosikymmenien saatossa. Suomalaisilla voi olla monia eri syitä selittämään sitä, miten ja miksi he suhtautuvat näihin teemoihin henkilökohtaisesti niin kuin suhtautuvat. Tulosten pohjalta voidaan peilaten niitä valittuihin teorioihin, aiempien tutkimusten tuloksiin ja yhteiskunnalliseen keskusteluun, päätellä, onko suhtautumisen taustalla vaikuttanut esimerkiksi yhteiskunnallinen, aatteellinen tai taloudellinen kehitys. Toisaalta voidaan myös pohtia, onko kyseessä pikemminkin yksilöllisillä ja subjektiivisilla syillä selitettävien tekijöiden vaikutus. Velkaan liittyvä taloussosiologinen asennetutkimus ei voisi olla ajankohtaisempi, koska nämä teemat ovat kaikkien huulilla julkisen keskustelun kautta, erityisesti valtiontalouteen ja kotitalouksiin liittyen. Omaan talouteen ja sen tilaan liittyen todennäköisesti kaikkien suomalaisten omilla ajatuksilla, vaikka näistä ei ääneen puhuttaisikaan.

Valittuun aiheeseen liittyen on tehty aiempia tutkimuksia (ks. esim. Alho & Lassila & Murto 1992; Metelinen 2021), mutta näissä tutkimuksissa on korostettu erityisesti suhtautumista valtion velkaantumiseen ja valtion talouden tilaan henkilökohtaisen velkaantumisen sijaan. Aiemmissä tutkimuksissa on tutkittu myös suomalaisten velkaantumista kotitalouksien näkökulmasta ja erityisesti painottaen velkaantumista taloudellisena ongelmana (ks. esim. Muttilainen 2002; Muttilainen 2007; Muttilainen & Reijo 2007; Rantala & Tarkkala 2010; Oksanen, Aaltonen & Rantala 2015; Majamaa & Rantala 2016a; Majamaa, Rantala & Sarasoja 2016b; Majamaa, Sarasoja & Rantala 2017). Tutkimusta, jossa nimenomaan tarkasteltaisiin vertaillen eri vuosikymmenillä suomalaisten subjektiivista ja henkilökohtaista suhtautumista velkaantumiseen, ja jossa ei haluta tarkastella suhtautumista vain tietyn velkaantumisen muodon tai velan kautta, on todella vähän. Tämän havaitun tutkimuspuutteen vuoksi tutkielmalla on keskeisen tehtävä uuden tiedon ja ymmärryksen tuottamisessa aiempien tutkimusten rinnalle.

2 RAHA-ASIAT JA ASENNE

Tässä luvussa on tarkoituksena käsitellä raha-asioihin ja asenteisiin liittyviä sosiologisia teemoja ja teorioita sekä määritellä keskeiset käsitteet näiden taustalla. Tarkastellaan yleisesti suhtautumisen eroavaisuuksia nykyajan yhteiskunnassa erilaisten talouden odotusten ja ennustusten, rahatalouden ja kuluttamisen, rahan sosiaalisten merkitysten sekä erilaisten kulttuuristen symboliympäristöjen vaikutuksien kautta. Valittujen teemoittelujen ja teorioiden kautta pyritään luomaan ymmärrettävä yhteys raha-asioiden ja asennoitumisen suhteen tarkastelun välille sekä selittämään miksi nämä kaksi asiaa eivät ole irrallisia toisistaan.

2.1 Talouden teorit selittämässä suhtautumista

2.1.1 Talouden odotukset

Raha-asioita ja asennetta tarkastellessa keskeisenä taustateorianä näyttäytyy talouden odotukset. Working on esitellyt talouden odotuksien kohdalla jaon yksilöiden taloudellisiin odotuksiin (*engl. Individual economic expectations*) sekä markkinoiden kuvaamiin ja luomiin odotuksiin (*engl. market expectation or futures price*). Markkinoiden odotukset ja futuurit hinnat ($P_t = E_m$) muodostuvat yhdistelmästä, joka taas muodostuu yksilöiden odotuksien (E) ja yksilöiden riskipreemioiden (r) vaikutuksesta. Tämä yhtälö ($P_t/E_m = E - r$) lyhyesti selittää, että markkinoiden odotukset ovat yhteydessä yksilöiden odotuksiin ja niiden yhdessä voidaan katsoa muodostavan talouden odotukset. On hyvä huomioda, että nämä markkinoiden odotukset voivat olla epätarkkoja tai eri tavoin vääristyneitä. Perusoletuksena on, että markkinoiden odotukset määrittelevät futuurit hinnat ja näiden odotusten muutosten kautta hinnat voivat vaihdella. Näin olemassa olevien markkinoiden odotusten kautta myös yksilöt tekevät omat päätöksensä. (Working 1949.)

Ajankohtaisena esimerkkinä tästä ilmiöstä voidaan pitää nykyistä korkotilannetta Euroopassa. Tämän hetken markkinoilla olevien talouden odotuksien eli Euroopan Keskuspankin koronnostoaikomuksien, inflaatiotilanteen, energiakriisin, Ukrainan sodan sekä taantumien pelon vuoksi Euriborkorot ovat nousseet vuoden 2022 ja nyt alkaneen vuoden 2023

aikana ennätyksellisesti. Yleisimmin käytetyn 12kk Euriborin määrä helmikuun 28. päivään mennessä on 3,725 prosenttia, vaikka kyseinen Euriborkorko oli vielä alkuvuodesta 2022 miinuksella (Suomen Pankki 2023). Euriborkorko (*engl. Euro Interbank Offered Rate*) tarkoittaa päivittäin julkistettavaa viitearvoa, eli viitekorkoa Euroopassa. Tämä viitearvoinen korko kuvaa Euroopan pankkien maksamaa hintaa, jolla nämä voivat hankkia euromääräisiä varojen tukkumarkkinoilta (Niemi 2014, 133.) Euriborit hallinnoidaan European Money Markets Institutin (EMMI) toimesta. (EMMI 2019). Tämän hetken Euribor-markkinakorkoon on hinnoiteltu jo oletetut tulevat ohjauskoron nostot mukaan, vaikka Euroopan Keskuspankki on rahanpoliittisten päätösten kautta nostanut esimerkiksi perusrahoitusoperaatioiden korkoa vasta 3,00 prosenttiin, maksuvalmisluoton koron 3,25 prosenttiin ja talletuskoron 2,50 prosenttiin (Euroopan Keskuspankki 2023). Tämä ohjauskoron nostaminen ja kuluttajiin vaikuttavien Euriborkorkojen nouseminen taas vaikuttaa kaiken lainatun rahan hintaan. Tämän vuoksi se voi vaikuttaa kuluttajien päätöksiin koskien velanottoa ja yksityistä kuluttamista. Varsinkin, jos yksilö kokee oman taloudellisen tilanteensa heikentyneen tai kokee omien taloudellisten odotusten muuttuneen aiemmasta. Se tulee myös vaikuttamaan kaikkiin velkaisiin kuluttajiin, lopputuloksen määrittelee kuitenkin velkaantuneiden taloudellinen tilanne ja talouden sopeutumiskyky tilanteeseen, jossa kaikki hinnat nousevat.

Yksilöiden talouden odotukset muodostuvatkin niin taloudellisen varmuuden kuin taloudellisen epävarmuuden kokemuksista ja tuntemuksista. Dominitzin ja Manskin tekemässä tutkimuksessa Yhdysvalloissa yksilöiden taloudellisia odotuksia lähestyttiin taloudellisen epävarmuuden tekijöiden (terveysvakuutuksen käytön, kotimurtojen ja työn menettämisen) kautta. He havaitsivat, että ne vastaajat, joilla oli suurin riski johonkin kolmesta taloudellisen epävarmuuden tekijästä, oli myös suurin riski muihinkin tekijöihin. (Dominitz & Manski 1996/1997.) Yleisesti voidaan myös katsoa, että pitkäaikainen taloudellinen epävarmuus niin yksilö kuin valtiotasolla johtaa taantumaa. Nefin mukaan taantumaa, eli talouden kriisin merkkeinä voidaan pitää muun muassa stagflaatiota, työttömyyttä ja ylivelkaantuneisuutta. Taantumaa taustalla on pitkäaikainen talouden ylikuormittumisen tila. Mahdolliset talouden kriisit, niin henkilökohtaiset kuin valtiontalouden tai jopa globaalit kriisit, eivät kohtele kaikkia kansalaisia samalla tavalla. Talouden taantumaa vaikutukset ovat erilaiset muun muassa iän, sukupuolen, luokka-aseman ja alueen mukaisesti. Erityisesti köyhyys antaa kasvot maksimaaliselle taloudelliselle epävarmuudelle. (Jorge Nef 1999, 45–55.)

Taas taloudellisen varmuuden ollessa huipussaan, voidaan puhua varakkuudesta. Taloudellista varmuutta Dominitzin ja Manskin tutkimuksessa edusti työsuhteessa oleminen ja terveysvakuutuksen omistaminen, vaikka nämä eivät kuitenkaan ole mikään pysyvän taloudellisen varmuuden tae (Dominitz & Manski 1996, 20.) Tarkoittaen tällä, että elämäntilanteet voivat muuttua, kuten työsuhteessa oleva voidaan tarvittaessa irtisanoa, jolloin hänestä tulee työtön. Näin aiemmin varma ja vakaa toimeentulo muuttuu radikaalisti ja muiden turvaavien tekijöiden, kuten säästöjen ja tukiverkkojen, merkitys kasvaa tarkasteltaessa taloudellista tilannetta. Taas tulevaisuuteen katsottaessa yksilön uudelleen työllistymisen odotus tai pelko uudelleen työllistämättömyydestä voivat vaikuttaa omiin pitkän tähtäimen talouden odotuksiin. Näitä yksilöiden talouden odotuksia voidaan tarkastella muun muassa kuluttajien luottamusindikaattorin kautta (Dominitz & Manski 1996, 21).

Talouden odotuksien teoriaa soveltamalla voitaisiin katsoa, että talouden näkymien ollessa hyvät yksilöt olisivat valmiimpia ja halukkaampia kuluttamaan rahaa sekä ottamaan lainaa hankintoja varten. Verrattuna taas tilanteeseen, jossa talouden näkyvät ovat heikkenemässä tai huonot, jolloin voitaisiin olettaa yksilöiden haluavan vältellä ylimääräistä kuluttamista tai lainan ottamista eli velkaantumista. Näihin perustuen voitaisiin ajatella yleisen talouden tilanteen ja oman henkilökohtaisen talouden tilanteen vaikuttavan selkeästi suhtautumiseen koskien rahaa, kuluttamista tai muuta kuin pakollista velkaantumista.

Taloudellisiin odotuksiin perustuen myös yhteiskunnan kuin yksilöidenkin maksukyvykkyyden merkitys kasvaa. *Maksukyky* tarkoittaa yleisesti ihmisen kykyä suoriutua sovitusta maksuista, kuten lainanhoitomenoista ja arjen pakollista kuluista käytettävissä olevilla tuloillaan. Lainaa otettaessa puhutaan myös lainanottajan takaisinmaksukyvyystä ja sen arvioinnista. (Euroopan Keskuspankki 2017b, 48–49.) Nykyisessä kapitalistisessa yhteiskunnassa maksukyky näyttäytyy jopa ihmisten ”moraalisuuden” mittarina (Lazzarato 2011, 49). Maksukyvyyn hahmottaminen auttaa hahmottamaan myös oman talouden kantokyvyn suhteessa omiin talouden odotuksiin. Nykyisen kaltaisessa rahatalousjärjestelmässä koettu taloudellinen toiminta ja epävarmuus liittyvät monesti juuri maksukykyyn ja sen säilyttämiseen. Maksukyvyyn varmistaminen voi onnistua rahaa hamstraamalla tai lainarahalla, joka taas voi pidemmän päälle aiheuttaa velkojen kasautumista. Se voi

onnistua myös solmimalla rahamääräisiä sopimuksia, kuten työsopimuksia tai myyntisopimuksia. (Ahokas & Holappa 2014, 94–95.)

2.1.2 Itseään toteuttava ennuste

Talouden odotuksiin ja niiden katsottuun toteutumiseen liittyy oleellisesti myös Mertonin kehittämä itseään toteuttavan ennusteen (*engl. The Self-fulfilling prophecy*) teoria. Siinä kaikki lähtee liikkeelle aluksi perusteettomasta tai väärästä olettamuksesta, jopa huhupuheesta, koskien jotain tilannetta tai asiaa. Tämä ennako-olettaus taas saa aikaan uudenlaisen käyttäytymisen, jonka avulla vahvistetaan aiempi erheellinen tai virheellinen käsitys tai mielikuva todeksi. Tällöin ennakkokäsitykset ja ennakkoluulot ihmisistä, asioista, tapahtumien kulusta tai odotuksista muovaavat käyttäytymistä, joiden seurauksena oma ennako-olettaus toteutuu. Kyseinen ennustaminen voi toimia yksilötasolla tai isomman ihmisjoukon tai yhteisön tasolla. Itseään toteuttava ennuste voi toimia myös kahteen suuntaan, positiiviseen tai negatiiviseen lopputulokseen, riippuen ennako-olettamuksen luonteesta. (Merton 1949.) Näin ollen se, onko ennakkokäsitys alkujaan positiivinen vai negatiivinen, vaikuttaa lopputulokseen. Positiivinen ennako-olettaus todennäköisemmin vahvistuu positiiviseen lopputulokseen, kun taas negatiivissävytteinen ennako-olettaus vahvistuu todennäköisemmin negatiiviseen lopputulokseen.

Taloutta koskevan yleisen tason esimerkkinä itseään toteuttavasta ennusteesta Merton esitteli talletuspaon 1930-luvulla yhdysvaltalaisessa pankissa. Virheellisen huhun vuoksi isolle joukolle varovaisia pankin asiakkaita, eli tallettajille, oli syntynyt käsitys, että kyseinen pankki tulee kaatumaan. Nämä hätäntyneet tallettajat haluavat nostaa rahansa pois pankista turvaan mahdollisimman pian, minkä vuoksi syntyy talleuspaon tilanne ja lopputilanteessa tämä likviditeettivaje koituu kyseisen pankin kohtaloksi. (Merton 1949.) Laajassa mittakaavassa tämä yhden pankin kaatuminen tai riski kaatumisesta voi johtaa dominoefektiin, jolloin muidenkin pankkien tilanne on vakava. Tästä tapahtumasarjasta esimerkkinä voisi toimia vuoden 2008 finanssikriisi.

Yleisellä tasolla tarkasteltuna Mertonin kehittämää käsitettä tutkimuksen aiheen kannalta voisi tästä esimerkkinä toimia tilanne, jossa Suomen ja maailman talouden tilanteesta tai sen kehityksestä puhutaan julkisuudessa hyvin epävarmoin kuvauksin. Tämä voisi aiheuttaa suomalaisissa kotitalouksissa ja yksittäisissä kuluttajissa pelkoreaktion talouden

ajautumisesta taantumaan lähitulevaisuudessa. Tämän aiheutuneen epävarmuuden vuoksi suomalaisten kuluttajien talouden odotukset heikentyvät ja pelko taantumaan ajautumisesta saa vähentämään yksityistä kulutusta selkeästi. Kuluttajien mielissä voi siintää pelko työttömyydestä tai rahojen riittävyydestä tiukassa tilanteessa, joten on turvallisempaa mieluummin jättää tarpeettomat hankinnat (kuten asunnon vaihtaminen, uusien kulu- tushyödykkeiden ostaminen, palveluiden hankkiminen) myöhemmäksi. Näin tuotteiden ja palveluiden kysyntä laskee, minkä seurauksena yrityksiä tilanne heikkenee ja yrityksissä voidaan joutua lomauttamaan, irtisanomaan tai hakeutumaan konkurssiin. Ja tämän dominoefektin seurauksena Suomen talous ajautuu hankaluuksiin, jopa taantumaan maailman laajuisen ketjureaktion seurauksena. Tässä vaiheessa itseään toteuttava ennuste, Suomi ajautuu taantumaan, tulee konkreettisesti tapahtumaan ketjureaktioiden seurauksena. Kyseinen esimerkki myös havainnollistaa miten Workingin (1949) talouden odotuksien käsite ja Mertonin (1949) itseään toteuttavan ennusteen käsite kulkevat käsikädessä ja selittävät perimmäisiä kuluttajien ajoituksia talouteen sekä rahaan.

Rahan käyttäminen ja raha-asioihin suhtautuminen ovat myös asioita, joita voidaan tarkastella Mertonin kehittämän itseään toteuttavan ennusteen kautta yksilötasolla. Yksilötasolla tarkasteltuna esimerkki negatiivisesta itseään toteuttavasta ennusteesta olisi tilanne, jossa yksilön kokemus omasta taloudentilastaan on erittäin heikko ja maksuvaikeuksien tilanne on jatkunut jo pidemmän aikaa pitkäaikaissairauden vuoksi. Yksilö voi kokea, että tilanteesta ei ole mitään ulospääsyä enää tai valoa tunnelinpäässä. Tämän vuoksi pyytämättä apua tilanteeseen hän antaa laskujen mennä perintään ja ulosottoon, jonka seurauksena saa ”palkkioksi” luottotietoihinsa maksuhäiriömerkinnän. Tässä oma negatiivinen kokemus, ehkä myös häpeä omasta taloudentilanteesta ja voimattomuudesta saa yksilön ummistamaan silmänsä mahdolliselta yhteiskunnan avulta. Ja lopulta ajaa toivottomuuteen, vaikka tilanteeseen olisi voinut löytyä ratkaisu ulkopuoliselta taholta.

Jos taas tarkastellaan esimerkkiä positiivisesta itseään toteuttavasta ennusteesta yksilötasolla, voisi kyseessä olla tilanne, jossa yksilö ajattelee olevansa taitava raha-asioiden hoitamisessa ja kokee ymmärtävänsä hyvän bisneksen päälle. Omien uskomusten perusteella yksilö päätyy lähtemään mukaan sijoitusasuntobisnekseen ja ostamaan ensimmäisen sijoitusasuntonsa. Kun vuokraustoiminta tuottaa ja täyttää sille asettuja tavoitteita, on kyseinen yksilön ennuste toteutunut. Perustuen positiivisen itseään toteuttavan ennusteen toteutumiseen eli tavoitteen onnistumiseen, yksilö on valmiimpi ottamaan uuden riskin ja ostamaan taas uuden sijoitusasunnon lisäykseksi sijoitussalkkuunsa tarjotulla

velkavivulla. Näin positiivinen itseään toteuttava ennuste vahvistaa yksilön kokemusta bisnestajusta ja tuoton tavoittelusta onnistuneiden sijoitusasunto-ostosten kautta. Tässä kohtaa velka on itsessään mahdollistamassa yksilön toiveita ja suunnitelmia. Voitaisiinkin ajatella, että mikäli yksilön positiivinen tai negatiivinen ennuste liittyy rahaan tai velkaan, olisi suhtautuminen rahaan tai velkaan myös sen mukainen.

Erityisesti positiivisen itseään toteuttavan ennustuksen kohdalla voitaisiin siihen yhdistää myös Mertonin hahmottelema Matteus-efektin (*engl. Matthew effect*) käsite. Lyhyesti tarkoittaen tieteellisten tai sosiaalisten meriittien kasautumista niille, kenellä näitä on jo huomattavasti. Tässä perusideana on yleistetyksi, että tietyt halutut edut/palkkiot/asemat kasautuvat henkilöille tai tahoille, joilla on niitä jo entuudestaan. (Merton 1968.) Näin ollen voitaisiin sanoa, että raha tulee rahan luo, tarkoittaen rahan kasautumista niille, kenellä sitä on jo entuudestaan. Näillä henkilöillä on myös paremmat mahdollisuudet kasvattaa olemassa olevaa varallisuuttaan, koska esimerkiksi positiivisen itseään toteuttavan ennusteen mukaisesti he uskaltavat ottaa riskejä tavoitellakseen tuottoa. He uskovat itseensä ja mahdollisuuksiinsa sekä omiin taloudellisiin odotuksiinsa ja heillä on resursseja siihen. Taas käänteisesti tarkasteltuna Matteus-efektin vaikutusta henkilöihin, kenellä on entuudestaan jo vähän rahaa, ja jotka esimerkiksi menettäisivät ne vähätkin rahansa huonojen sijoituskohteiden vuoksi. He olisivat ehkä alkujaankin epävarmempia tekemistään liian riskillistä siirroistaan nopeamman vaurastumisen toivossa, ja saattoivat pelätä alusta asti rahojen menettämistä sekä rahojen menettämisen vaikutuksia taloutensa odotuksiin. Tällöin negatiivinen itseään toteuttava ennuste toteuttaa näiden ihmisen pelon ja toimii käänteisenä Matteus-efektinä, eli tekee vähävaraisista varattomia tai vielä vähempi varaisia.

2.2 Rahatalous, kuluttaminen ja velka

Kaikkien näiden taloudellisten odotuksien ja ennustuksien taustalla vaikuttaa raha. Mitä raha käytännössä on, miten se määritellään ja miten se toimii? Euroopan Keskuspankki on esitellyt yleisesti toimivan ja selkeän määrittelyn rahalle. Tämän mukaan *rahan* luonne ja muoto voidaan jakaa historiallisesti kolmeen osaan. Ensimmäisessä vaiheessa oli niin kutsuttu hyödykeraha, joka valmistettiin konkreettisesti arvokkaista jalometalleista (esim. kulta, kupari, hopea, pronssi). Myöhemmässä vaiheessa hyödykerahan korvasivat erilaiset annettavat ja saatavat maksusitoumukset, jotka voitiin vastineeksi vaihtaa sovittuun

määrään näitä jalometalleja. Nykyisessä kolmannessa, niin kutsutun paperirahajärjestelmän, vaiheessa rahajärjestelmä ei ole enää sidottu olemassa oleviin kultavarantoihin, vaan se perustuu takaukseen (Euroopan Keskuspankki 2017a), puhutaan niin sanotusti *fiat rahasta*. Tämä fiat raha on määritelty kahden yleisesti hyväksytyyn ulottuvuuden kautta. Ensimmäisenä sen on rahana katsottu olevan vaihtokelvoton (*engl. inconvertibility*) eli käyttöarvoton hyödyke, jonka vaihdosta johonkin muuhun hyödykkeeseen, kuten kultaan, ei odoteta lupausta kyseisen valuutan liikkeelle laskijalta. Toiseksi sen on myös katsottu olevan oleellisesti hyödytön (*engl. intrinsic uselessness*) eli fiat rahan itseisarvo ja käytettävyys perustuvat ihmisten uskomuksiin, että kyseinen raha tai valuutta on hyväksyttävä kaupankäynnin ja vaihdon väline, myös muiden ihmisten uskoessa näin. (Wallace 1978.) Nykyisin laillinen maksuväline on keskuspankkien liikkeelle laskelma raha. Tässä kolmannessa vaiheessa on mahdollistunut myös uusi rahan aineeton muoto, eli sähköinen raha. Se voi näkyä pankkitileillä tietokoneiden kirjauksina tai talletuksina. Rahan sähköinen olomuoto mahdollistaa rahan käyttämisen esimerkiksi maksukorttien tai älypuhelimien maksusovellusten kautta ilman konkreettista rahan vaihtamista käteisenä. Digitalisoituminen ja valuuttojen sähköistyminen ovat mahdollistaneet myös ilmiönä erilaisten virtuaalivaluuttajärjestelmien muodostumisen, joista esimerkkinä Bitcoin. Nämä eivät kuitenkaan kuulu olemassa olevien keskuspankkien valvontaan tai sääntelyn alaisuuteen. (Euroopan Keskuspankki 2017a.)

Rahalla on yleisesti katsottu olevan kolmenlaisia tehtäviä markkinoilla. Ensiksi rahan tehtävänä on toimia markkinoilla vaihdannan välineenä. Toiseksi kysynnän ja tarjonnan markkinoilla raha toimii myös arvon määrittelijänä, jonka avulla voidaan erilaisia tavaroita ja palveluita hinnoitella. Kolmanneksi raha toimii myös arvon säilyttäjänä. Raha on nykyisen kaltaisessa modernissa ja globaalissa maailmassa ehdoton toimintaedellytys. (Asmundson & Oner 2012, 52–53.) Näiden määriteltyjen rahan tehtävien lisäksi rahan voidaan katsoa toimivan kahdella tavalla eli tulona ja pääomana, jotka ilmentävät yhteiskunnassa valalla olevia valtasuhteita. Raha tulona tarkoittaa palkkaa tai muita tuloja, joiden avulla voidaan ostaa erilaisia jo olemassa olevia hyödykkeitä tai palveluita markkinoilta. Tällöin rahaa maksuvälineenä voidaan kutsua myös ostovoiman virraksi. Raha pääomana taas toimii rahoituksen virtana eli rahoitusjärjestelmän ominaisuudessa muun muassa luottorahana. Tällöin rahalla on mahdollisuus toimia päättäjänä, leikkaajana ja valitsijana tulevaisuuteen liittyvissä hankkeissa, investoinneissa, tuotannossa ja kauppatavaroissa. (Lazzarato 2011, 64–75.)

Raha on siis keskeinen tekijä nykyaikana. Miten rahaa sitten syntyy markkinoille? Jälkikeynesiläisten, perustuen Keynesin ja Schumpeterin hahmotelmiin, muodostaman rahan luottoteorian mukaan raha syntyy luototuksesta eli uusien velkasopimusten tekemisen kautta (Sauramo 2014, 301). Pankkijärjestelmissä rahaa syntyy lainattaessa luottoa ja luottojen palatessa talletuksina takaisin pankkiin, tiivistetysti raha on toisten velkaa ja toisten varallisuutta. Pankin saamiset ja velat, toisin sanoen luotot ja talletukset, muuttuvat luottojen myöntämisen sekä takaisinmaksun yhteydessä. Tällöin lainanannon lisääntyminen tarkoittaa rahan ja rahavarannon määrän lisääntymistä kerrannaisesti. Nämä luottoja edelleen Suomessa myöntävät talletuspankit, liikepankit, osuuspankit ja säästöpankit käyttävät siihen olemassa olevia rahavarantojaan, eli yleisön talletuksia, tai lainaavat Keskuspankeilta lyhytaikaisilla luotoilla rahaa, niin sanottua keskuspankkirahaa. Aktiivisesti harjoitetulla rahapolitiikalla keskuspankit voivat vaikuttaa liikkeellä olevan rahan määrään. (Pohjola 2010, 179–185.) Ahokkaan ja Holapan mukaan Schumpeter on aikanaan katsonut nykyaikaisen talousjärjestelmän olevan nimenomaan velkarahajärjestelmä, minkä vuoksi sen toiminnan ymmärtäminen edellyttää luotto- ja velkajärjestelmien tuntemusta (Ahokas & Holappa 2014, 65).

Nykyaikaisessa yhteiskunnassa ja velkarahajärjestelmässä elämä määrittyy pitkälti rahatalouden kautta. *Rahataloudessa* keskeisen toiminnan ja elämisen mahdollisuudet määrittelevät käytettävissä olevien rahavarojen määrä, kaikki kulutus tapahtuu yleisimmin rahavälitteisesti. (Erola & Moisio 2014, 91.) Ahokkaan ja Holapan mukaan rahataloudessa raha ei ole myöskään irrallaan ihmisten ja ryhmien välisistä sosiaalisista siteistä. Rahan voidaan katsoa olevan itsessään sosiaalinen suhde, koska sillä kuvataan keskinäisiä velkasuhteita yhteiskunnassa. Nykyaikainen rahatalous on rakentunut erilaisten velkajärjestelmien ja velkarahan perustalle. Heidän mukaansa jo Keynes on aikanaan todennut rahan vaikuttavan yksilöiden päätöksiin ja toiminnan motiiveihin. Tähän perustuen rahatalousjärjestelmän motiiveiksi ovat muodostuneet erityisesti epävarmuuden hallitseminen, mutta myös yhteiskunnallisen todellisuuden muovaaminen, yhteiskunnallisen aseman muuttaminen sekä vallan lisääminen. (Ahokas & Holappa 2014, 90–93.)

Raha näyttäytyykin jokapäiväisiä valintojamme ja toimintaamme määrittelevänä vaikuttimena, varsinkin sen sekoittuessa osaksi yhteiskunnallista toimintaa. Rahaa tarvitaan yksilöiden pyrkimyksissä hallita tätä tulevaisuuden epävarmuutta sekä pyrkimyksissä

muokata omaa elinympäristöä toivotulla tavalla. (Ahokas & Holappa 2014, 92–97.) Oman elinympäristön muokkaaminen tapahtuukin monesti kuluttamisen kautta. Täten nykyajan yhteiskuntaa voidaan kutsua rahatalouden lisäksi myös kulutusyhteiskunnaksi. *Kulutusyhteiskunnassa* kuluttaminen nähdään kaikkien velvollisuutena ja oikeutena, näitä kuluttajan oikeuksia vaalitaan lisäksi lailla (ks. kuluttajansuojalaki). Yksilöiden katsotaan myös kiinnittyvän ihanneyhteiskuntaan kulutuksen kautta. Toisaalta kulutusyhteiskunnan rattaiden pyörimässä pitäminen, eli kuluttajien velvollisuus, korostuu taloudellisesti epävarmoina aikoina. Tällöin kansalaisia on saatettu muistuttaa erityisesti yksityisen kulutuksen merkityksestä yhteiskunnan ja talouden kannalta. (Sarpila 2014, 110; Toivonen & Räsänen 2004, 233, 242.)

Mitä on sitten tämä yksityinen kulutus? *Yksityinen kulutus* tarkoittaa kaikkia prosesseja, joiden kautta ihmiset hankkivat, käyttävät, ostavat tai muilla tavoin hyödyntävät asioita, esineitä, tavaroita tai palveluita. Yleisesti ottaen kulutus jakautuu yksityiseen ja julkiseen kulutukseen, jossa erityisesti yksityinen kulutus, kuten kotitalouksien ja yksilöiden, on riippuvainen henkilökohtaisista resursseista eli käytettävissä olevista rahavaroista. Nämä taloudelliset resurssit säätelevät, rajoittavat tai mahdollistavat ihmisten kulutuskäyttäytymistä ja käytettävissä olevia vaihtoehtoja. Toisaalta on huomioitava, että enää nykyisin kuluttamisen laatu tai määrä ei ole ainoastaan sidoksissa vain käytettäviin tuloihin. (Toivonen & Räsänen 2004, 233–242.) Tätä edesauttaa laina- ja luottomarkkinoiden kehitys sekä niiden normalisoituminen. Kapitalistissa markkinatalouksissa velkaa otetaan ja annetaan esimerkiksi investointien kuin kulutuksen rahoittamiseen (Sauramo 2014, 301).

Luoton normalisoitumiseen perustuen nykyajan yhteiskuntaa voidaan kutsua rahatalouden ja kulutusyhteiskunnan lisäksi myös *luottoyhteiskunnaksi*. Tällä viitaten nimenomaan yksityishenkilöiden kuluttamisen kehittymiseen ja tämän lisääntyneen kuluttamisen rahoittamiseen kulutusluotoilla länsimaisissa markkinatalouksissa alkaen toisesta maailmansodasta. (Mutttilainen 2002, 2; myös Muttilainen 1991.) Luottoyhteiskunnassa keskeistä on luotonotto, luotonanto ja luoton perintä, samalla kun luotto velkainstrumenttina on myös kokenut muutoksia rahoitusmarkkinoilla. Suomen rahoitusmarkkinat ovat euron käyttöönoton vuoksi nykyisin osa Euroalueen rahoitusmarkkinoita, jolloin mahdollistuu pääoman liikkuminen maasta toiseen. Nykyisten rahoitusmarkkinoiden päätoiminen tehtävänä on välittää rahoitusta sen tarjoajilta sen kysyjille. (Niemi 2014, 1–3, 7–8.) Lazzaraton mukaan luottoyhteiskunnassa perimmäisenä tekijänä toimii luotto tai

velka, ja siihen liittyvä velkojan ja velallisen keskinäinen valtasuhde. Tämä suhde tekee lopulta ihmiseen katsomatta tuensaajista, työntekijöistä ja kuluttajista velallisia eli velkaantuneita ihmisiä (*homo debitor*). Velkaan liittyy myös aina oma moraalinsa ja velallisen niin sanottu vapaus määrittyy otetun velan määrittämien rajojen mukaan. (Lazzarato 2011, 27–28.) Nykyään luottoyhteiskuntaan katsotaankin myös sisältyvän kääntöpuolena kasvaneet velkaongelmat sekä pyrkimykset niiden ennaltaehkäisyyn ja ratkaisemiseen (Mutttilainen 2002, 2; myös Muttilainen 1991). Näiden määrittelyjen pohjalta on tärkeää ymmärtää, että nimikkeenä nyky-yhteiskunnalle rahatalous, kulutusyhteiskunta ja luottoyhteiskunta kuvaavat yhteiskunnan tilaa ja toimintaa vain hieman eri perspektiivistä käsin. Rahatalous mahdollistaa kulutusyhteiskunnan ja luottoyhteiskunnan olemassaolon sekä toiminnan, mutta ilman yksityistä kulutusta tai luototusta ei voi olla olemassa rahataloutta. Perimmäisinä tekijöinä on raha, kuluttaminen ja velka.

Miten velkaa sitten muodostuu? Yleisesti ottaen *velka* tarkoittaa rahavelkaa tai muita sopimusperusteisia maksuvelvoitteita (Rikalainen & Uitto 2008, 161). Velkasuhteen muodostumisen tavallisin tapa on sopimus maksuvelvollisen eli velallisen ja maksuun oikeutetun eli velkojan välillä. Kun velan syntymisen taustalla on luotonantajan myöntämä luotto tai laina lainanottajalle, voidaan puhua myös luottosopimuksesta ja luottosuhteesta. Tämänkaltainen luottosuhde mahdollistaa esimerkiksi yritysten investoinnit, asunnon hankinnan, sijoittamisen, kuluttamisen luotoilla ja tulonhankinnan. Velka ja velkasuhde voi tämänkaltaisten sopimuksien lisäksi koskea myös erilaisia vahingonkorvausvelvoitteita, verovelvoitteita, maksamatonta vuokraa tai rikoksia. (Niemi 2014, 18–21.) Käytännössä *velkaantumiseksi* voidaan laskea kaikki ne sopimukset, joissa sitoudutaan haetun ja myönnetyn luoton tai lainan takaisinmaksuun myöhemmin kuin sopimuksen solmimisen hetkellä. (Kuluttajaliitto 2014, 3.) Tässä tutkimuksessa velalla viitataan kuitenkin *yksityiseen velkaan*, joka on kotimaasta, että ulkomailta talouden yksityisen sektorin toimijoille myönnettyä, vielä maksamatonta rahoituksen, eli luoton tai lainan, pääomaa (Ahokas & Kannas 2009, 189). Yksityisen sektorin toimijoihin, joilla tätä yksityisvelkaa voi olla, lasketaan muun muassa erilaiset kotitaloudet ja yksilöt (Ahokas & Kannas 2009, 189), mutta myös yritykset (Ikonen 2017, 5).

Kuluttajien ja kotitalouksien luotoilla tai lainoilla velkaantumisessa nämä luotonannon instrumentit ryhmitellään usein otetun luoton käyttötarkoituksen mukaisesti. Näitä ovatkin velkakirjaluotot, osamaksuluotot, luottokortit ja pikalainat. *Velkakirjaluotot* ovat pankkien välineitä luotonannossa ja toimivat luottosopimuksena pankin ja velallisen

välillä. Velkakirjaluottoihin luokitellaan kuuluvan päätoimisia asunto-osakkeita tai kiinteistöjä sekä sijoitusasuntoja tai vapaa-ajanasuntoja varten otetut asuntoluotot, käänteiset asuntoluotot kuten asuntojoustopot tai kotilainat jo maksettua asuntoa vastaan, muut vakuudelliset luotot kuten asunnon remontoitilainat tai kulutushyödykkeiden ostamiseen kulutuslainat, takuita tai vakuuksia vaatineet vekselit sekä valtion takaamat opintoluotot. *Osamaksuluotolla* ostettu tuote tai palvelu maksetaan useammassa sovitussa maksuerässä, monesti jo tuotteen luovuttamisen tai palvelun valmistumisen jälkeen. Osamaksukaupassa myyjä antaa ostajalle kauppahintaluottoa eli maksuaikaa tuotteen tai palvelun maksamiseen. *Luottokortit* ovat taas maksu- ja luottovälineitä, joiden kautta tehdyt nostot tai maksut veloitetaan kortille sovitusta luotosta myöhemmin maksettavaksi takaisin. Luottokortit voivat olla luonteeltaan yleisluottokortteja, joista vastaa erilliset luottokorttiyhtiöt (kuten Visa, Mastercard) tai erityisluottokortteja, jotka ovat tietyissä erikseen määritetyissä ostopaikoissa toimivia kortillisia tililuottoja. Luottokortit voivat olla erillisiä Credit-kortteja tai yhdistelmällisiä Debit/Credit-kortteja. *Pikaluottoihin* eli vakuudettomiin, yleensä summaltaan pieniin, vakuudellisia lainoja korkeampi korkoisiin ja nopeasti saataviin luottoihin katsotaan kuuluvan pikavipit, pienlainat, luottolimiitit, kulutusluotot ja joustopotot. (Niemi 2014, 89–122.)

2.3 Rahan sosiaalinen merkitys ja rahan käyttäminen

Raha ei ole ainoastaan vaihdannan väline tai itseisarvo, vaan sillä voidaan katsoa olevan syvällisempiä merkityksiä yhteiskunnassa. Zelizerin kehittämän teorian mukaan rahalla on olemassa myös sosiaalisia ja symbolisia merkityksiä. Raha ei ole kulttuurisesti neutraali eikä haavoittumaton, koska arvot, moraali ja vastavuoroisuuden tekijät vaikuttavat muokkaamalla rahaa ja sen käyttökohteita moraalisen, sosiaalisen ja katsomuksellisen tarkoituksen mukaisesti. Tämän vuoksi rahaan liitetään erilaisia vaihtelevia merkityksiä, arvoja ja käsityksiä. (Zelizer 1989.) Näin ollen siihen, mistä raha on saatu ja miksi, sekä siihen miten rahaa käytetään tai miten sitä on sallittua käyttää, vaikuttavatkin moraaliset, kulttuuriset kuin sosiaaliset vaikuttimet. Zelizer antamien esimerkkien mukaan ”jonkin tietyn” rahan käyttäminen ruoan hankintaan on hyväksyttävä, kun taas vaimon ostaminen yleisesti rahalla ei ole. Samalla tavalla hautajaisia varten varattu raha on tarkoitettu vain niiden järjestämistä varten eikä sen tuhlaamista johonkin muuhun asiaan tai tarkoitukseen katsota hyvällä. Rahan käytölle voidaan siis asettaa laadullisia ja määritteleviä

kategorioita, sen perusteella minkälaisesta rahasummasta on kysymys, mistä raha on peräisin tai mihin saatu/annettu raha on mahdollisesti tarkoitettu käytettäväksi. (Zelizer 1989.)

Teorian mukaisesti ”markkinaraha” näyttäytyykin eräänlaisena merkityksen tuottajana ja välittäjänä sosiaalisissa suhteissa ja yhteiskunnassa (Zelizer 1989). Voitaisiin katsoa, että esimerkiksi omalla työllä ansaitun rahan kohdalla sen käyttökohteet ja käytetyt määrät on helpompi päättää itse verrattuna vaikkapa vanhemmilta tai sukulaisilta perittyyn rahaan. Teorian mukaan voidaan myös ajatella, että korvamerkittyjen rahasummien tarkoituksien välillä on myös eroja (Zelizer 1989). Esimerkiksi jos tietty rahasumma on korvamerkitty lyhyen tähtäimen tavoitetta kuten uuden sohvan ostamista varten ja toinen rahasumma taas pidemmän tähtäimen tavoitetta kuten oman asunnon ostamista varten, voi tiukan paikan tullen olla helpompi ”lainata” hetkellisesti itselleen rahaa sohvaa varten korvamerkityistä rahoista kuin tuosta ensimmäistä omaa asuntoa varten korvamerkityistä rahoista. Toisaalta taas voi esimerkiksi tarvittavan summan lainaaminen toiselta tai kolmannelta taholta olla ajatuksentasolla selkeä vaihtoehto, mikäli tuo tietty korvamerkitty säästösumma on saatu läheiseltä ihmiseltä. Erityisesti jos antaja olisi antaessaan painottanut, ettei rahaa saa tuhjata joutavuuksiin, tai jos tietäisit, että kyseisen summan antaminen on ollut antajalleen merkittävä asia tämän oman elämäntilanteen vuoksi.

Tämän saman asian Zelizer on nostanut esille aiemman tutkimuksen (ks. Thomas & Znaniecki 1958) valossa, jossa tutkittiin puolalaisia maanviljelijöitä Yhdysvalloissa. Tutkimuksessa havaittiin näiden puolalaisten maanviljelijöiden olevan valmiita jopa lainaamaan tietty summa rahaa mieluummin kuin koskemaan samaan säästössä olevaan summaan, jolle oli määritelty muu käyttötarkoitus (Zelizer 1989, 349). Rahan sosiaaliset merkitykset ja rahalle annetut tarkoitukset eivät ole uusi ilmiö, vaan historian saatossa tämä on näkynyt selkeästi esimerkiksi patriarkalisuuden kautta. Zelizerin mukaan patriarkalisuus on lävistänyt länsimaisissa yhteiskunnissa kaikki yhteiskuntaluokat aina yläluokasta keskiluokkaan, ja sieltä yhteiskunnan alaluokkaan. Tällöin mies on vastannut rahan omistamisesta ja rahan käytöstä päätoimisesti, vaikka osa rahasta olisikin tullut naisen perinnön tai työnteon kautta. Miehet käytännössä määrittivät perheissä sen, miten, mihin ja kuinka paljon rahaa käytettiin. (Zelizer 1989.)

Tämä historiallinen rahan ja rahankäytön jakautuminen nykyisissä perheissä sekä parisuhteissa voi tuottaa vieläkin haasteita. Rajaksen mukaan Voglerin vallan resurssiteoria selittää puolisoiden välistä valtaa taloudellisissa päätöksissä perustuen päätoimisesti suhteen osapuolten tuloihin ja työmarkkina-asemiin (Raijas 2013). Vieläkin monesti korostuu se, miten rahaa koskevissa päätöksenteon hetkissä tulojen lähde, rahan käytön kohde tai oikeus siihen vaikuttavat päätökseen. Tässä perheen tulojen korvamerkitseminen tiettyä tarkoitusta tai kohdetta varten korostuu. Parisuhteissa erimielisyys rahankäytöstä tai erilaiset rahankäytön tavat heijastuvat myös puolisoiden haluun rahojen erillään pitämisestä. Suomalaiset haluavat yleisesti pitää raha-asiat erillään ja henkilökohtaisesti hallittavina. Kuitenkin parisuhteiden siviilisäädyllä ja perheellä vaikutti olevan rahojen hallintaan merkitys, koska avioliitoissa ja ydinperheissä oli tyypillisempää yhteinen rahojen hallinnointi. (Raijas & Wilska 2007, 4, 17, 32.)

Rajaksen ja Wilskan mukaan aiemmin tehtyjen kansainvälisten tutkimusten (mm. Anderson & Nevitte 2006; Webley & Nyhus 2006) valossa on myös huomattu, että nuorten ylläpitämiin taloudellisiin asenteisiin ja arvoihin vaikuttavat erityisesti vanhempien, mutta myös koululaitosten antama talouskasvatus. Näiden lisäksi näihin nuorten asenteisiin ja arvoihin vaikuttavat myös perheen sosiaalinen asema, vanhempien koulutustausta, perheen sisäinen vuorovaikutus sekä uskonnolliset tai eettiset asennoitumiset (Raijas & Wilska 2007, 2.) Tähän perustuen voitaisiin katsoa, että ihmisten sosialisoitumisen eli tietyn kulttuurin tai arvomaailman omaksumisen kautta ihmiset omaksuvat myös normeja koskien sitä, miten eri asioihin tulisi suhtautua (Toivonen 2004, 25). Sosialisoitumista, lyhyesti kasvattamista tapahtuu perheissä, vaikka on toisaalta hyvä huomioida sosiaalisen ympäristön vaikuttavan myös ihmisten käyttäytymiseen, kuluttamiseen ja arvoihin läpi elämän (Sarpila 2014, 118). Näin ollen se, minkälaisessa elinympäristössä ja yhteiskunnassa ihminen kasvaa ja mihin sosiaalistuu, vaikuttaa tulevaisuudessa hänen ajatuksiinsa, käyttäytymiseensä ja suhtautumiseensa koskien myös rahaa.

2.4 Symboliympäristö

Yhteiskunnassa toimimisessa ja elämisessä olennaista on kuluttamisen lisäksi myös ihmisten *symboliympäristöt*. Allardtin ja Littusen (1979) mukaan symboliympäristöllä viitataan ihmisten ominaisuuteen käyttää erilaisia symboleja ja näiden symbolien avulla

vaikuttaa muihin ihmisiin sekä muodostaa itselleen erilaisia luokittelun mahdollistavia järjestelmiä. Ihmisten oma symboliympäristö vaikuttaa käyttäytymistä määritteleviin perustekijöihin ja täten rajoittaa käyttäytymistä myös sen mukaan. Symboliympäristön katsotaan muodostuvan muun muassa sosiaalisista arvoista ja asenteista. *Sosiaalisilla arvoilla* tarkoitetaan ihmisten yleisiä, pysyvän luontoisia ja sisäisiä valintatapumuksia koskien laajoja toimintakokonaisuuksia, ja nämä valintatapumukset ovat elinympäristöstä sosialisoitumalla opittuja. *Asenne* taas kuvastaa ihmisten luontaista tapaa reagoida johonkin objektiin, asiaan, henkilöön tai tilaan hyväksyvästi tai hylkäävästi. Symboliympäristön synonyymiksi luokitellaan monesti kulttuurin käsite. (Allardt & Littunen 1979, 17–20). UNESCO:n mukaan kulttuuri määritelläänkin yhteiskunnan tai ihmisryhmän sisällä olevien henkisten, aineellisten, älyllisten ja emotionaalisten ominaisuuksien koostumukseksi. Näiden lisäksi sen katsotaan sisältävän myös taiteet, kirjallisuuden, elintavat, yhteiselämän, arvojärjestelmät, traditiot ja uskomukset. (UNESCO 2009.) Ihmisten kulttuurisia vaikutteita omaavat symboliympäristöt ovatkin erilaisia riippuen siitä, minkälaisessa yhteiskunnassa ja sosiaalisessa ympäristössä yksilö on sosialisoinut osaksi yhteiskuntaa.

Jos rahan merkitykset ihmisille eivät ole irrallisia yhteiskunnasta tai sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, niin eivät ole myöskään odotukset (Working 1949) tai ennustukset (Merton 1949) koskien taloutta. Näiden odotuksien ja ennustuksien taustalla voitaisiin katsoa toimivan eräänlaiset sosiaaliset normit ja roolit yhteiskunnassa. Yhteiskunnassa ja yhteisöissä on monenlaisia erilaisia olemassa olevia normeja, joista osa on suoraan sidottu kirjoitettuun lakiin ja osa taas on enemmän epävirallisia tai tiedostamattomia käyttäytymissäntöjä- tai tapoja. (Ruonavaara 2014, 34.) Näiden *Sosiaalisten normien* katsotaankin tarkoittavan yhteiskunnassa ja yhteisössä vallalla olevia kirjoitettuja tai kirjoittamattomia käyttäytymissäntöjä koskien sosiaalisista elämää ja ihmisten käyttäytymistä. Näitä käyttäytymissäntöjä tuetaan erilaisin pakottein ja rangaistuksien uhalla. Toisaalta yksilö voi myös sisäistää sosiaalisia normeja, ja noudattaa näitä sääntöjä sisäisen minänsä eli omantuntonsa vaatimuksesta ilman, että kukaan muu niitä valvoisi. Tämänkaltaisia sisäistettyjä normeja opitaan erityisesti lapsuudessa sosialisoitumisen kautta vanhemmilta ja läheisiltä. (Allardt & Littunen 1979, 21–24.)

Nämä sosiaaliset normistot ohjaavat arkeamme ja vaikuttavat toimintaamme, mutta myös mahdollisesti tapamme ajatella asioita. Myös omaksuttujen roolien eli

käyttäytymisodotusten katsotaan vaikuttavan normien tavalla ihmisten tapaan toimia tai ajatella yhteiskunnassa ja tietyssä yhteiskunnallisessa asemassa (Ruonavaara 2014, 34). Esimerkiksi *sosiaalinen rooli*, eli rooliodotus, on niiden odotusten ja normien kokonaisuus, joita tiettyyn henkilöön kohdistetaan perustuen tietyn asemansa tai tehtävänsä haltijana (Allardt & Littunen 1979, 25). Ihmisten sosiaaliset roolit voivat olla hyvin erilaisia muun muassa sukupuolen, iän, koulutuksen, ammattiaseman tai elämäntilanteensa kautta. Tasapainoilu yhteiskunnassa erilaisten normien sekä roolien ja niihin kohdistuvien odotuksien kanssa vaikuttaa tapamme toimia ja ajatella. Nämä yhteiskunnan normit, omaksutut roolit ja sosialisoituminen vaikuttavat ohjaamalla valintojamme sekä tapamme käyttää rahaa eli kuluttaa. Tämän vuoksi on hyvä ymmärtää esimerkiksi kuluttamisen olevan sosiaalisesti uppoutunutta. Nykyaikana on myös oleellinen ero siinä, että kulutetaanko rahaa enemmän välttämättömään kulutukseen (esimerkiksi asuminen, ruoka) vai enemmän vapaavalintaiseen kulutukseen (esimerkiksi ylellisyustuotteet, matkustaminen). Näiden kahden kuluttamisen osuuksien välillä on huomattu olevan eroja eri väestöryhmiä verrattaessa esimerkiksi toimeentulon kautta tarkasteluna. (Sarpila 2014, 118–120.)

3. SUOMALAISTEN TALOUDELLINEN TILANNE VUOSINA 1999, 2009 JA 2019

Tässä luvussa tarkastellaan tilastojen kautta suomalaisten kotitalouksien ja yksilöiden taloudellisia näkymiä sekä velkaantumista kolmella eri vuosikymmenellä. Tarkoituksena hahmottaa eri vuosien perusteella minkälaisia suomalaiset ovat olleet rahan käyttäjinä, minkälainen taloudentilanne on ollut ja minkälaisia odotuksia heillä on ollut eri vuosina. Toisaalta taas selvittää onko suhtautumiseen ja rahan käyttämiseen velkaantumisen muodossa vaikuttanut yhteiskunnalliset muutokset kuten lamat tai kriisit. Näiden perusteella pyritään myös luomaan ymmärrys siitä, miten suomalaiset yleisesti velkaantuvat, miksi velkaantuminen muuttuu ongelmaksi ja miten tätä voitaisiin ennaltaehkäistä.

3.1 Kuluttajien luottamus

Taloudellista tilannetta ja talouden odotuksia on kartoitettu *kuluttajien luottamus* käsitteen kautta. Kuluttajien luottamus kuvaa suomalaisten kuluttajien luottamusta omaan talouteensa. Luottamus omaan talouteensa sisältää suomalaisten kuluttajien mielialat eli arvot sekä odotukset koskien oman talouden kehitystä ja aikomuksia sekä mahdollisuuksia säästää, ottaa lainaa ja tehdä hinnakkaita hankintoja. Kuluttajien luottamus sisältää myös kuluttajien arvioita ja odotuksia koskien Suomen taloutta. (Suomen virallinen tilasto 2021a.)

Kuluttajien luottamusta on tutkittu vuoden 2019 huhtikuuhun asti kuluttajabarometrin avulla, jota on kerätty Suomessa vuodesta 1987 lähtien, ja vuodesta 1995 lähtien sitä kerättiin kuukausittain Euroopan komission harmonisoimana. Nykyisin tutkimus toimii Kuluttajien luottamustutkimus-nimikkeellä. Tässä entisessä barometrissa tarkasteltavat saldoluvut lasketaan saatujen valmiiden vastausvaihtoehtojen kautta, jolloin saldoluku muodostuu myönteisten ja kielteisten vastausosuuksien erotuksena. Saldoluvut sekä luottamusindikaattori voivat saada vaihdellen arvoja -100:n ja +100:n välillä. Täten, mitä korkeampi (positiivinen) saldoluku on, sitä valoisampi on kuluttajien näkemys taloudesta ja mitä matalampi (negatiivinen) luku on, sitä heikompi on kuluttajien näkemys taloudesta. Kuluttajien luottamusindikaattori tiivistää nämä kuluttajien talouden odotukset, jotka muodostuvat neljän keskiarvon pohjalta koskien omaa taloutta, Suomen taloutta,

työttömyyttä ja kotitalouden säästämismahdollisuuksia seuraavaa 12 kuukautta koskien. (Kangassalo 2017; Suomen virallinen tilasto 2021a.) Tilastokeskuksen kuluttajien luottamusindikaattorin (A1) mukaisesti tutkimuksen tarkastelun vuosina yleinen suomalaisten kuluttajien luottamus on ollut saldolukuina vuonna 1999 korkeimmillaan kesäkuussa (3,0) ja alimmillaan helmikuussa (-1,4). Vuonna 2009 saldoluku on ollut korkeimmillaan joulukuussa (1,4) ja alimmillaan samoilla luvuilla tammikuussa sekä helmikuussa (-9,9), mutta luvuista voidaan havaita asteittainen kehitys alkuvuoden miinusmerkkisistä luvuista kohti loppuvuoden positiivista lukua. Vuoden 2019 kohdalla saldoluku on ollut korkeimmillaan taas huhtikuussa (-1,8) ja alimmillaan lokakuussa (-6,6). Muiden vuosien luvuista poiketen vuoden 2019 luvut ovat olleet koko vuoden poikkeuksellisesti miinuksella. (Tilastokeskus 2023.)

3.2 Suomalaisten velkaantuminen tilastojen valossa

Velkaantumisen käsittelemisessä on tärkeää hahmottaa myös kansallinen konteksti, ennen kuin siirrytään tarkastelemaan yksilöiden ja kotitalouksien näkökulmasta asiaa. Numeroiden valossa vuonna 1999 Suomen valtionvelka on ollut noin 68 052 miljoonaa euroa, vuonna 2009 se on ollut noin 64 281 euroa ja vuonna 2019 se on ollut jo reippaasti enemmän eli noin 106 368 miljoonaa euroa. Valtionvelka suhteessa BKT:hen vuonna 1999 on ollut 56,3 prosenttia, vuonna 2009 se on ollut 35,37 prosenttia, kun taas vuonna 2019 se on ollut 44,30 prosenttia. Mikäli kyseinen velkataakka olisi tullut jakaa silloisten Suomen asukkaiden kesken maksettavaksi niin vuonna 1999 se olisi ollut noin 11 024 euroa, vuonna 2009 taas noin 12 012 euroa ja vuoden 2019 kohdalla se olisi ollut jo noin 19 193 euroa henkilöä kohden, otettuna huomioon Suomen kansalaisten vuosikohtainen määrä. (Valtiokonttori 2023.) Tähän päälle, kun olisi tullut maksettavaksi vielä muut velat mitä yksityishenkilöillä ja kotitalouksilla mahdollisesti on, niin voidaan puhua jo sievoisista summista.

Suomalaisten kotitalouksien kokonaisvelkaantumista tarkastellaan yleisimmin *kotitalouksien velkaantumisasteen* avulla. Velkaantumisaste lasketaan jakamalla kaikkien kotitalouksien yhteinen velkakanta käytettävissä olevilla vuosituloilla. (Herrala 2009, 31; Rantala & Tarkkala 2009, 20.) Tämä kotitalouksien velkaantumisasteen kehitys kuvaa myös niin noususuhdanteessa kuin laskusuhdanteessa kansantalouden kulutuskysyntää.

Talouden ollessa noususuhdanteessa, lisääntynyt velan määrä kasvattaa yleensä kokonaiskysyntää ja täten vauhdittaa talouskasvua. Talouden ollessa taas laskusuhdanteessa, olemassa olevat vanhat velat rasittavat kotitalouksia ja vaikuttavat vähentävästi kulutuskysyntään. (Ahokas & Kannas 2009, 190–191.) Suomen kotitalouksien velkaantumisaste on ollut koko vuoden keskiarvoltaan 63,2 prosenttia vuonna 1999, vuonna 2009 se on ollut 113,5 prosenttia ja vuonna 2019 se on ollut jo huomattavasti enemmän eli 127,2 prosenttia (Suomen virallinen tilasto 2019b; SVT 2022b; myös SVT 2023). Yhteiskunnassa velkaantumisasteeseen vaikuttavat muun muassa omistusasumisen yleisyys, lainaajat, korkosidonnaisuudet ja lainojen vakuusvaatimukset. Korkean velkaantumisasteen maalle, kuten Suomelle, on tyypillistä, että sillä on pitkälle kehittynyt rahoitusjärjestelmä ja asuntomarkkinat, minkä vuoksi myös omistusasunnoissa asuvilla on asuntovelkaa suhteellisen paljon. Riskiksi tämä korkea kotitalouksien velkaantumisaste muuttuu, jos korkotaso nousee eikä kasvaviin velanhoitomenoihin ja velan takaisinmaksuun ole osattu varautua etukäteen. (Matala 2013.) Kolmen vuosikymmenen eroja suomalaisten velkaantumisessa voidaan yrittää ymmärtää yhteiskunnallisten ja globaalien muutosten kautta. Toisaalta suomalaisten velkaan suhtautumiseen ovat voineet vaikuttaa myös pidemmän aikävälän talouden ja moraalien muutokset.

Suomessa luottomarkkinoiden syntyminen ja muovautuminen nykyiseen muotoonsa on tapahtunut muutaman kehityspolun kautta. Muttilaisen mukaan vielä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Suomessa elettiin niin sanottua ”*moraalitalouden*” aikaa, jolloin kansalaisten rahan käyttämisessä painottui säästäväisyys ja moraalit. Turhanpäiväistä kuluttamista tuli välttää, osa tuloista oli säästettävä pahan päivän varalle ja tavan kansalaisten lainarahaan turvautuminen oli erittäin paheksuttavaa toimintaa yhteiskunnassa. Ennen toista maailman sotaa luottomarkkinat olivat vielä erittäin alkeellisia, keskeinen luottomuoto oli kauppojen tilikirjavelat kuluttajille. Toisen maailmansodan jälkeinen aika aina 1980-luvulle asti oli moraalitalouden tilalle syntyneen ”*kasvuhakuisen säästotalouden*” aikaa. Tällöin keskeistä Suomessa oli rahamarkkinoiden hallinnollinen sääntely, jossa luottojen saamista varten tuli olla säästettynä tietty pakollinen ennakko-osuus. Omistusasumisen yleistymisen ja kaupungistumisen 1960-luvulla vaikuttivat asuntosäästämisen yleistymiseen, minkä vuoksi tätä kuluttajien uutta säästämisen muodon intoa voitiin hyödyttämään kansantaloutta ja teollisuutta. Tällöin ennakkosäästämisen rinnalle nousi säännöllisen palkkatyöntulon merkitys luottojen myöntämisen kriteerinä. Samaan aikaan luotto-olojen kehittyminen kasvatti velkarahan merkitystä, kun kuluttajien

velkaantumisen halut, tarpeet ja mahdollisuudetkin kasvoivat. Tähän tarpeeseen muodostuivat muun muassa kulutusluotoista pankkivelat ja osamaksut sekä valtion tukema opintolainajärjestelmä. Siirryttäessä 1980-luvulle vaihtui aiempi kasvuhakuinen säästötalous uudeksi ”*vapaaksi luottotaloudeksi*”. (Muttalainen 1991, 88–89.)

3.2.1 Kohti 1990-luvun alun lamaa ja laman jälkeinen aika

Velkaantumisen ja luotonuksen muutokset alkoivat Suomen kohdalla 1980-luvulla, kun rahoitusmarkkinoilla tapahtui sääntelyjärjestelmästä vapautuminen (Lehtinen 2012). Rahoitusmarkkinoiden sääntelyn purkamisessa käytännössä poistettiin rajoitukset ulkomaisen velan otolle sekä pankkien säännöstely luottokoroissa ja luotonatton liittyvät keskuspankin aiemmat ohjeistukset. Täten muodostui aukko täytettäväksi lyhyen rahan markkinoille, jossa pankkien riippuvuus perinteisestä talletusrahoituksesta ja keskuspankkivielasta väheni. Luoton antaminen ei enää riippunutkaan talletusvarallisuuden kasvusta. Rahoituksen myöntämisen määrä kasvoi räjähdysmäisesti, joka yhdessä hyvän talouskehityksen kanssa muodosti investointiaallon Suomeen. (Kiander 2001, 8–9.) Tällöin rahoitus- ja vakuutuslaitosten velan suhde Suomen bruttokansantuotteeseen jopa nelinkertistui (Ahokas & Kannas 2009, 194). Rahoitusolojen vapautumisen jälkeen aiemmin selkeä säästämisen tavoittelemisen väheni reippaasti, kun yleinen suhtautuminen rahankäyttämiseen ja luottoihin muuttui. Velkarahasta muodostui eräänlainen tyypillinen palkkatulojen jatke sekä kulutusmahdollisuuksien toteuttaja. Velasta ja sen omistamisesta muodostui arkipäiväinen asia, jolloin velattomuus näyttäytyikin enemmän uutena epänormaalina kuin normaalina. (Muttalainen 1991, 90.) Tämä kehitys johti suomalaisten kotitalouksien ja yritysten velkojen reippaaseen kasvuun kuten myös kansantalouden ulkomaalaisen velan määrän kasvuun. Inflaatio kiihtyi ja talous alkoi ylikuumentua. (Kiander 2001, 8–9.) Vuotuinen inflaatio oli noussut 1980-luvulla jopa seitsemään prosenttiin, silloiset palkat olivat nousseet jopa yhdeksän prosentin vuosivauhdilla ja asuntolainoissa korot pyörivät noin kymmenen prosentin tuntumassa. (Lehtinen 2012.)

Rahoitusmarkkinoiden vapautumisen myötä myös asuntolainan saaminen pankista oli helpottunut huomattavasti. Laina-ajat pitenivät 10–15-vuoteen samalla kun omarahoitusosuuden säästämisen välttämättömyys kapeni. Taustalla vaikutti myös asuntojen rakentamisen määrän kasvu ja markkinoilla oli tarjolla paljon uusia sekä vanhoja asuntoja. (Lehtinen 2012.) Tämä on tarkoittanut, että asunnon ostaminen ja vaihtaminen lainalla on

ollut todella helppoa ja houkuttelevaa. Kehityksen seurauksena asuntojen hinnat nousivatkin ennätysellisen korkealle juuri 1980-luvun lopulla. Tämän niin kutsutun asuntokuplan ja yleisen velkakuplan puhkeamisen vuoksi muuttuikin tilanne 1990-luvun alussa nopeasti ja asuntojen hinnat romahtivat puoleen samalla kun korot nousivat ennätyskorkealle. (Lehtinen 2012.)

Suomalaisten kotitalouksien velkaantuminen oli luonteeltaan hyvin varovaista 1990-luvun alkupuolen talouslaman jälkeen aina 1990-luvun loppuun saakka. Kyseinen lama aiheutti valtavan katastrofin velkaantuneessa Suomessa, kun asuntojen arvot alenivat merkittävästi ja korot nousivat todella korkeaksi, paikoitellen jopa 18 prosenttiin. (Matala 2013.) Laman seurauksena moni menetti työnsä, toimeentulonsa ja Suomessa työttömyys nousi jopa 20 prosenttiin (Kiander 2001, 82). Tämä on tarkoittanut, että monelle suomalaiselle jäi kuplan puhkeamisen jälkeen velkainen asunto, joka ei ehkä mennytkään enää kaupaksi muuten kuin pilkkahinnalla ja lainasta aiheutuneet kustannukset nousivat korkeiden vuoksi korkeammaksi kuin monella oli mahdollisuutta kustantaa tuloillaan.

Suomen liittyttyä EU:hun 1990-luvulla pienentyi silloinen inflaatio alle kahteen prosenttiin ja palkkojen kehitys pysähtyi aiemmasta kolmen prosentin tuntumaan. Lainojen huihat korkoprosentit myös laskivat jyrkästi aiemmista lukemista 1990-luvun loppuun mennessä. Positiivista oli myös, että asuntojen hintojen alas painumisen jälkeen ne alkoivat hitaasti ja tasaisesti nousta vuodesta 1996 lähtien aina vuoden 2008 kesäkuuhun asti. (Lehtinen 2012.) Yksityisen velan määrä laski vuoden 1993 kohokohdastaan 1990-luvun loppuun asti samalla, kun julkisen velan määrä taas kasvoi. Kuitenkin siirryttäessä 2000-luvulle, yksityisen velan määrän kehitys on katsottu olevan suhteellisen nopeaa myös Suomessa. (Ahokas & Kannas 2009, 195.)

3.2.2 Uusi kriisi iskee 2000-luvulla

Maailman, kuten myös Suomen, selvittyä 1990-luvun alun lamasta, alkoi ennätysellinen talouden kasvu. Maailmantalouden näkymät sekä talouden odotukset olivat erittäin valoisat. Inflaatio pysyi matalahkona, julkinen talous kehittyi suotuisaan malliin, työllisyysasteet paranivat ja työttömien määrä väheni. (Ahokas & Kannas 2009, 186.) Suomen kohdalla Nokian ja yleisesti viestintätekniikkateollisuuden (ICT) kehityksen vuoksi talous elpyi ja kasvoi vauhdikkaasti (Vilmi & Mäki-Fränti 2016, 3). Yleisesti katsottiin, että

vielä vuonna 2007 perinteiset makrotalouden indikaattorit ennustivat hyvää talouskehitystä. Tähän povattuun positiiviseen tulevaisuuteen nopeasti tapahtunut käännös ja uusi käsillä oleva kriisi yllätti monet tahot. (Ahokas & Kannas 2009, 186.)

Tämä uusi kriisi sai alkunsa Yhdysvalloista ja erityisesti Yhdysvaltojen rahoitusmarkkinoiden ylikuumenemisestä. Siellä 2007 vuoden lopussa nimenomaisesti yksityisen velan määrä oli melkein kolmisen kertaa isompi kuin saman vuoden laskettu bruttokansantuotteen arvo. Yksityisen velan kohdalla tätä kehityskulkua edesauttoi erityisesti rahoitussektorin sekä kotitalouksien kasvanut velkaantuminen. (Ahokas & Kannas 2019, 191.) Ratkaisevana hetkenä kriisiytymisen globaalille leviämiselle on pidetty yhdysvaltalaisen investointipankki Lehman Brothersin konkurssiin hakeutumista ja kaatumista syyskuussa 2008. Euroopassa tästä kriisistä muodostui erityisesti pankki- ja velkakriisi. (Euroopan parlamentti 2018).

Koko maailmaa ravisuttanut syksyllä 2008 alkanut finanssikriisi vaikutti myös Suomeen ja suomalaisiin viemällä taloutemme syvään taantumaan. Tämän on povattu johtuvan Suomen talouden vahvasta nousukaudesta ennen kriisin iskemistä. Kyseessä oli erityisesti rahoitusmarkkinoihin ja rahoituksen välitykseen liittynyt vakava globaali talouden häiriö. Kriisin vuoksi myös Suomessa rahoituksen saatavuus muuttui vaikeaksi ja ehdot kireämmiksi. Suomen taloustilanne heikkenikin nopeasti, vaikka kovin isku tuli kansainvälisen kaupan supistumisesta. Jälkikäteen on havaittu, että vaikutus kotitalouksiin oli maltillisempi kuin aikaisemmin odotettiin, ja esimerkiksi asuntojen kaupoissa tai hinnoissa ei tapahtunut samanlaista jyrkkää pudotusta kuin 1990-luvun laman aikaan. Tämän taustalla vaikutti Euroopan Keskuspankin aloittama keveämpi rahapolitiikka ja erilaiset veronkevennykset sekä Suomen rahoitussektorin hyvä tilanne ennen kriisiä. (Freystätter & Mattila 2011, 11–12, 16.)

3.2.3 Finanssikriisin jälkeinen hitaan kasvun ja epävarmuuden aika

Finanssikriisin jälkeisellä vuosikymmenellä Suomen talous kehittyi heikosti. Tämä on näkynyt myös kotitalouksien kohdalla, joiden kulutus on kasvanut nopeammin kuin käytettävissä olevat tulot. Täten myös kotitalouksien käytettävissä olevat tulot suhteessa velkaan ovat kasvaneet huomattavasti. (Vilmi & Mäki-Fränti 2016, 3–15.) Suomen talouteen ja sen kehitykseen on vaikuttanut vuonna 2018 alkanut kansainvälisen talouden

epävarmuuden lisääntyminen sekä euroalueen talouden odotuksien heikkeneminen, lyhyesti sanottuna Suomessa talouden kasvunäkymät olivat kokonaisuudessaan heikentyneet. Kaikesta huolimatta 2010-luvulla asuinrakentaminen on ollut kuitenkin vahvaa. Tämä yleinen talouden epävarmuus on vaikuttanut kuluttajiin ja kuluttajat olivatkin varovaisempia hankinnoissaan, mikä taas on vaikuttanut yleisen kuluttamisen hidastumiseen. Kuluttajien luottamustutkimuksen (ent. kuluttajabarometri) mukaan suomalaisten kuluttajien luottamus Suomen talouteen oli selkeästi heikentynyt. (Suomen Pankki 2019a.)

Silvon ja Nyholmin mukaan finanssikriisin jälkeen siirryttäessä 2010-luvulle on yleinen rahapolitiikka euroalueella ollut luonteeltaan elvyttävää ja yleinen korkotaso on pysynyt hyvin matalana. Tämän vuoksi lainoista aiheutuvat lainanhoitokustannukset ovat olleet historiallisen matalat suhteessa kotitalouksien käytettävissä oleviin tuloihin. Tämä on voinut tehdä velanotosta houkuttelevaa kuluttajille, vaikka tämän ei olla kuitenkaan nähty merkittävästi kiihdyttäneen kotitalouksien velkaantumista kokonaiskuvassa. Velkaantuminen ja velkojen määrän kasvu on näyttänyt jatkuvan suhteellisen tasaisena 2010-luvulla. Toisaalta kotitalouksien velkaantumisaste on kaksinkertaistunut 2000 vuoden jälkeen. Yleisesti ottaen kotitalouksien velkaantumisen nähdään noudattavan talouden suhdanteita. Noususuhdanteissa lainan määrä on keskimäärin noussut nopeasti, kun taas taantumien aikana velkaantuminen on hidastunut. Tätä voi selittää suotuista taloustilanne, tulojen kasvaminen sekä varallisuusvaihtelut. Kaiken takana kuitenkin näyttää olevan pankkien luotonmyöntöpolitiikan muutokset. (Silvo & Nyholm 2022, 3–10.)

Tilastokeskuksen mukaan niin asuntovelallisten kotitalouksien kuin velallisten kotitalouksien osuudet ovat pysyneet suhteellisen samanlaisena vuodesta 2009 lähtien. Vuoden 2019 kohdalla 59 prosentilla kotitalouksista oli yleisesti velkaa ja 31 prosentilla asuntovelkaa. Keskimääräiset velkasummat kasvoivat tuntuvasti 2013 vuoteen asti, jonka jälkeen keskimääräisten velkasummien määrät lähtivät laskemaan. (Suomen virallinen tilasto 2019a.) Huomattavaa on, että Tilastokeskuksen mukaan yli puolella kotitalouksista on ollut jonkinlaista muuta velkaa, esimerkiksi luottokorttivelkaa, kulutusluottoja, osamaksulainoja, tililuottoja, opintolainaa tai autorahoitusta, vaikka kyseisellä kotitaloudella ei olisikaan asuntolainaa tai siihen verrattavaa lainaa. Erilaisten lainojen ja velan omistaminen on siis tyypillistä suomalaisille 2010-luvulla.

Suomen Pankin mukaan, suomalaisten kotitalouksien velkaantumisen rakennetta muuttaa nykyisin taloyhtiölainojen ja kulutusluottojen määrän sekä suosion lisääntyminen. Pääosin asunnon ostaminen taloyhtiölainalla voi kannustaa kotitalouksia ja asuntosijoittajia ostamaan, ja siten velkaantumaan maksukykyynsä verrattuna liian kalliiden asuntojen vuoksi. Myös laina-ajat ovat pidentyneet suhteessa aikaisempaan. Samoin kulutusluottojen ottamisen ja käyttämisen helppous ovat houkutelleet suomalaisia kotitalouksia, tämä on lisännyt kotitaloussektorin velkataakkaa ja velkaantumistasetta. Kulutusluottoja on katsottu myös tarjottavan aiempaa useammin asiakkaille, joiden lainahoitokyky ja luottokelpoisuus on heikentynyt. (Suomen Pankki 2019b.) Huolet kansalaisten ja kotitalouksien velkaantumisen taakan kasvusta eivät näytä olevan aiheettomia.

3.3 Velkaantumisen muodot, velkaantumisen riskit ja niiden ehkäiseminen

Kuten aiemmin mainittiin, tämä pankkien luotonmyöntöpolitiikka vaikuttaa talouden odotuksien sekä kuluttajan luottamuksen kautta selkeästi siihen, miksi, miten ja milloin suomalaiset velkaantuvat. Silvon ja Nyholmin mukaan noususuhdanteiden aikana pankista voi saada lainan pidemmällä takaisinmaksuajalla, riskillisimmillä vakuuksilla tai niiden puutteilla. Toisaalta lainaa voi saada myös hakijat, joiden luottokelpoisuudessa on havaittu puutteita. Tyypillistä on, että noususuhdanteissa kulutus kasvaa enemmän kuin tulot ja säästöt, jolloin kuluttamista täytyy rahoittaa erilaisilla luotoilla. Talouden taantumana aikana pankkien lainanmyöntäminen on selkeästi varovaisempaa ja ehdot tiukempia, mutta samalla kotitalouksien ja lainanhakijoiden varovaisuus lisääntyy ja yleisesti lainaa nostetaan vähemmän. Taantumana aikana on tyypillistä myös kotitalouksien yksityisen kuluttamisen väheneminen ja säästämisen lisääntyminen. (Silvo & Nyholm 2022, 3–10.)

Yleisimpiä pankeista ja muista rahoituslaitoksista, otettavia lainoja ovat opintolaina, asuntolaina ja luottokorttivelka, näiden lisäksi ovat lisääntyneet muun muassa kulutusluotot, osamaksulainat sekä pikavippi- ja joustolainat. (Majamaa & Rantala, 2016a, 1–2). Yleisesti ottaen asuntolainat muodostavat euromääräisesti suomalaisten veloista isoimman osan, vaikka tästä poiketen kulutusluotot ovat kuitenkin yksityishenkilöiden yleisimmin käyttämä luottomuoto. Kulutusluotto poikkeaa asuntolainasta siinä, että se on kertaluontoinen ja lyhytaikainen rahalaina, jolla on tarkoitus rahoittaa nimensä mukaisesti erilaisten kulutushyödykkeiden- tai palveluiden hankintoja. (Rantala &

Tarkkala 2010, 20.) Suomalaisten kuluttajien ja kotitalouksien velkaantuneisuutta ylläpitää ja lisää kulutusluottojen määrän ja tarjonnan kasvaminen. Näiden kulutusluottojen tarjonta on nykyisin hyvin värikästä ja kulutusluoton saaminen on edelleen suhteellisen helppoa. (Suomen pankki 2019b.) Yhtenä syynä erilaisten luottojen käyttämisen yleistymisen taustalla nähdäänkin 1980-luvulta lähtien alkanut palkkatyön yleistyminen. Toisaalta luottojen käyttämisen lisääntymiseen on vaikuttanut keskeisesti velkaantumismahdollisuuksien parantuminen. (Mutttilainen 1991, 46–47.) Asuntolainojen kohdalla niiden korkosidonnaisuudella on katsottu olleen merkitystä lainanottajan mahdollisiin riskeihin liittyen. Tarjolla olevien korkojen merkitys näyttäytyy siinä, miten ne palvelevat erilaisissa talouden tilanteissa. Esimerkiksi tämän vuosituhannen alun tutkimuksessa katsottiin lyhyiden viitekorkoisten asuntolainojen toimivan paremmin muurina inflaation laskiessa ja reaalityalouden supistuessa, toisaalta pidempien viitekorkojen lainat olivat näihin verrattuna suotuisampia talouskasvun ja inflaation kasvun aikana. (Campbell & Cocco 2003; myös Herrala 2009.)

Majamaan ja Rantalan (2016a) tekemän tutkimuksen mukaan suurimmalla osalla vastaajista (69 %) oli jonkinlaista lainaa, joista opintolaina oli yleisin lainan muoto. Opintolaina koetaan nykyisin normaalina opintojen aikaisen elämisen rahoittamisen keinona. Tämän jälkeen yleisin oli asuntolaina ja sen jälkeen luottokorttivelka. Tutkimuksessa havaittiin naisilla olevan jonkin verran enemmän velkaa kuin miehillä. (Majamaa & Rantala 2016a, 1–3.) Toisaalta velkomustuomioiden kautta tarkasteltuna velalliset olivat useammin miehiä kuin naisia (Majamaa ym. 2016b, 1). Myös korkeammin koulutetuilla oli useammin lainaa kuin matalammin koulutetuilla ja velkojen määrät sekä osuudet kasvoivat tulojen kasvaessa. Näistä huolimatta suomalaiset suhtautuvat lainanottoon omasta mielestään harkitsevasti, vaikka samaan aikaan koettiin yleisen maksu-moraalin heikentyneen, erityisesti nuorten keskuudessa. (Majamaa & Rantala 2016a, 1–3.) On myös havaittu, että hyvätuloisten- ja osaisten keskuudessa luottojen käyttäminen onkin yleisintä, mutta velkaantumisen ongelmat ovat useimmiten yleisimpiä taas huonotuloisten- ja osaisten väestöryhmässä. Eli suoraan ei voida tehdä johtopäätöksiä suuresta velan määrän aiheuttamasta velkaongelmaisuudesta, vaan kaikki riippuu velan luonteesta sekä velan ottajan tai ottajien maksukyvyistä. (Blomgren & Maunula & Hiilamo 2014, 245–247.)

Tarkasteltaessa kotitalouksien velkaantumista, on huomioitava, että suurella velkaantumisasteella on kuitenkin kyky heikentää koko kansantalouden kykyä sopeutua talouden

vakaviin häiriöihin. Tähän perustuen katsotaan, että on aiheellista torjua ja ennaltaehkäistä kotitalouksien liiallista velkaantumista. Erityistä huolestuneisuutta herättää velkaimmat kotitaloudet, joilla taloudellinen joustovara on pieni. Velkojen osuus kahdessa vuosikymmenessä on melkein kaksinkertaistunut verrattuna säästämiseen, asumiseen ja muuhun kulutukseen käytettävissä oleviin tuloihin. (Suomen Pankki 2019b.)

3.3.1 Kun velkaantuminen ei ole enää hallinnassa

Koettu ja hallittavissa oleva velkaantuminen voi kääntyä ylivelkaantumiseksi vähitellen ja täysin huomaamatta. Useimmiten kuitenkin laskujen maksamatta jättäminen muodostaa velkakierteen ja kasvattaa olemassa olevaa velkataakkaa. *Ylivelkaantumisesta* puhutaan, kun välttämättömien menojen maksuun sekä velkojen lyhentämiseen ei velkaantuneella jää enää rahaa käytettävissä olevista tuloista eikä omaisuudesta (Blomgren ym. 2014, 245). Velkaantumiseen ja yleisesti velkaan liittyy *velkaongelmaisuus*, joka jaetaan karkeasti subjektiiviseen velkaongelmaan ja objektiiviseen velkaongelmaan, tosin näiden kahden ongelman muodon välinen erotus ei ole aina täysin tarkkaan määriteltävissä. *Subjektiivisella velkaongelmalla* tarkoitetaan yksilön subjektiivista arviota mahdollisuuksistaan suoriutua olemassa olevista maksusitoumuksistaan, kuten lainojen tai luottojen takaisinmaksusta. *Objektiivisella velkaongelmalla* taas tarkoitetaan tilannetta, jossa yksilö ei enää pysty maksusitoumuksiensa, kuten lainojen tai luottojen, vuoksi ylläpitämään arkeansa eikä täyttämään välttämättömiä tarpeitaan, vaan joutuu muun muassa etsimään apua tilanteeseensa lainarahan turvin. (Rantala & Tarkkala 2010, 20.) Pahimmassa tapauksessa vanhoja luottoja yritetään maksaa aina uudella luotolla, jolloin luottojen määrät tai summat saattavat kasvaa merkittävästi alkuperäiseen tilanteeseen nähden. Tämän vuoksi monesti ajaudutaankin nimenomaan velkakierteeseen, varsinkin kun maksamatta jääneitä maksuja siirtyy perintään, minkä seurauksena luottotietoihin voi ilmestyä merkintä. (Rantala & Tarkkala 2010, 20; myös Rantala & Tarkkala 2009.)

Näitä syntyneitä *maksuhäiriömerkintöjä* pidetäänkin yhtenä mittarina objektiivisesta velkaongelmaisuudesta (Rantala & Tarkkala 2010, 20). Maksuhäiriömerkintä luottotietorekisteriin tulee yleensä käräjäoikeuden ilmoituksella eli annetun velkomustuomion vuoksi, mutta myös ulosoton ilmoituksella eli todetun varattomuuden, tavoittamattomuuden tai 18 kuukautta kestäneen yhtämittaisen ulosmittauksen vuoksi. Näiden lisäksi pankeilla, rahoituslaitoksilla ja pikalainayhtiöillä on tietyin ehdoin annettu oikeus

ilmoittaa maksamattomien laskujen laiminlyönti luottotietorekisteriin. Tässä tapauksessa erääntyneen maksun on tullut olla myöhässä yli 60 päivää alkuperäisestä maksupäivästä ja velkojan on pitänyt lähettää vähintään 21 päivää ennen velalliselle maksukehoitus kirjallisesti, mainiten tästä mahdollisesta uhasta. Perustuen tähän viimeiseen vaihtoehtoon, maksuhäiriömerkintä ei siis tarkoita suoraan ulosotossa olemista. (Majamaa ym. 2017, 677.) Maksuhäiriömerkintöjen määrä on lisääntynyt ja monesti ne kasautuvat samoille ihmisille. Vuoden 2019 lopussa maksuhäiriöitä on ollut jo 386 700 henkilöllä ja uusia merkintöjä kuluttajille kirjattiinkin 1,8 miljoonaa (Asiakastieto 2020). Tämä määrä on vielä kasvanut vuoden 2019 jälkeen, huhtikuussa 2022 maksuhäiriöisiä henkilöitä oli jo 388 600 (Asiakastieto 2022).

Suomessa velkaantumista ja velkaantuneita tutkineiden Majamaan, Rantalan, Tarkkalan ja Sarasojan mukaan monesti ylivelkaantumisen ja velkaongelmien riskiryhmissä ovat korostuneet pienituloiset ja työttömät, joista suurin osa on yksineläjiä. Taustatekijänä voi toimia myös lapsiperheissä kohdattu avio- tai avoero, jolloin yksihuoltajuus tai elatusvelvollisuus yhdessä uudenlaisen elämäntilanteen ja maksukyvyn kanssa voi aiheuttaa talouden tilanteen nopean heikkenemisen. On myös havaittu, että tyypillisin talous- ja velkaneuvonnan asiakas on mies. Vaikka velkaongelmat eivät katso sukupuolen lisäksi ikää, on nykyisin korostunut riskiryhmiksi erityisesti nuoret ja eläkeläiset. Myös maahanmuuttajataustaiset henkilöt kuuluvat velkaongelmien riskiryhmään rahapelaa- jien, syrjäytyneiden ja mielenterveysongelmaisten kanssa. Näiden ryhmien velkaongelmien taustalla syyksi korostuu erilaiset kulutusluotot ja luottokorttien osuudet. Todellisuudessa taustalla ja riskinä toimivat elämän- ja taloudenhallintaongelmat, jolloin käytännössä eletään yli oman maksukyvyn tiedostamatta omia taloudellisia rajoja. Tätä uutta velkaantumisen ”tyyliä”, jossa päivittäistä ja arkista kuluttamista rahoitetaan luotolla, kutsutaan *elämäntapavelkaantumiseksi*. Toisaalta merkittävänä riskitekijänä voidaan nähdä tiukka maksukyky ja suuri asuntolaina tilanteessa, jossa taloudellista tilannetta rasittavat vielä muut kulutusluotot ja luottokortit. Erityisesti lapsiperheiden kohdalla tämänkaltainen riskitilanne voi johtaa ikävään lopputulokseen. (Rantala & Tarkkala 2009, 1–97; Rantala & Tarkkala 2010, 24–29; Majamaa ym. 2016b, 1–39, Majamaa ym. 2017.)

Näiden velkaongelmien taustalla vaikuttavien taloudellisten riskitekijöiden kohdalla onkin tärkeää huomata, milloin kotitalous on voimakkaasti velkaantunut. *Voimakkaasti velkaantuneella kotitaloudella* tarkoitetaan tilannetta, jossa henkilökohtaisia velkoja on vähintään neljä kertaa enemmän kuin käytettävissä olevat vuotuiset rahatulot. (Mäki-Fränti 2021, 5.) Tähän liittyen tiedetään, että kotitalouksien ja yksityishenkilöiden korkea velkaantumisaste lisää riskiä ylivelkaantumiseen ja velkaongelmiin. Korkeimmat velkaantumisasteen omaavat kotitaloudet (yhden tai useamman henkilön) asuvat useimmiten pääkaupunkiseudulla ja Länsi-Suomessa. Suurimmat keskimääräiset velkaantumisasteet ovat yhden aikuisen ja yhden tai useamman lapsen kotitalouksissa ja seuraavaksi yhden hengen talouksissa. Suurimmat velkaantumisasteet ovat yleisesti olleet 25–34-vuotiailla aiemmin. (Peura-Kapanen, Aalto, Lehtinen & Järvinen 2016, 13–16.) Tilastokeskuksen tuoreemman julkaisun mukaan suurimmat velkaantumisasteet ovat nykyisin 25–44-vuotiailla velallisilla, joiden keskimääräinen velkaantumisaste oli 222 prosentin ja 228 prosentin välillä. Asuntovelallisten asuntokuntien velkaantumisaste oli korkeampi kuin yleisesti muilla tavoin velallisten asuntokuntien. (Suomen virallinen tilasto 2021b.)

Velkaongelmien luonne on ollut riippuvainen myös sen ajankohdasta. Suomessa 1990-luvun laman vaikutukset näkyivät velkaongelmien kasvuna, erityisesti koskien yrityselkoja, takaajia ja työttömyyttä. Vielä tuolloin esimerkiksi nuorten velkaongelmat eivät olleet yleistyneet. Tämä kuitenkin muuttui tultaessa 2000-luvulle, jolloin ylivelkaantuminen ja velkaongelmat liittyivät aiempaa useammin vakuudettomiin luottoihin nuorilla aikuisilla ja eläkeläisillä. Nykyisin on myös havaittu, että erilaisten lainatyyppien päällekkäisyys ja niiden lukumäärien kasvu lisää voimakkaasti kokemusta subjektiivisesta sekä objektiivisesta velkaongelmasta. (Majamaa & Rantala 2016a, 4, 24.) Velkaongelmaan johtaneen velan laatu vaikuttaa myös kokemuksiin velkaantumisen hallitsemattomuudesta. On havaittu, että erityisesti velkaongelmien syntymiseen vaikuttanut vakuudettoman luoton omistaminen aiheuttaa useammin velkaantuneessa häpeää ja stressiä, kuin jos velkaongelmiin olisi joutunut asuntolainan vuoksi. Maksuhäiriömerkinnän- tai merkintöjen omaaminen vaikuttaa myös suoraan henkilön mahdollisuuksiin yhteiskunnassa ikävin seuraamuksin. Luottotietohäiriöisellä on yleensä vaikeuksia vuokrata asuntoa, saada laskutettavia palveluita kuten puhelinliittymää tai vakuutuksia, mutta myös työllistymisen kanssa voi ilmetä haasteita. Velkaantunut henkilö voi kokemansa häpeän ja stigman vuoksi eristäytyä yhteiskunnasta, mutta voi joutua myös tahtomattaan yhteiskunnan ja läheisten eristämäksi. (Ruishalme 2020, 7.)

3.3.2 Ylivelkaantumisen ehkäiseminen

Suomessa tehdyt toimet hillitää ja rajoittaa kotitalouksien velkaantumisesta aiheutuvaa riskiä ovat kohdistuneet pääosin asuntoluottoihin ja niitä myöntäviin luottolaitoksiin (Suomen Pankki 2019b). Nykyinen jo olemassa oleva keino hillitää kotitalouksien velkaantumista on luototusaste (*engl. loan-to-value ratio, LTV*), tuttavallisemmin lainakatto. Tässä ideana on, että lailla on määrätty se prosentuaalinen osuus, joka asunnon ostajan tulisi käyttää omaa rahaa tai muita vakuuksia uuden asunnon ostamiseen asuntolainan lisäksi. Tämä prosentuaalinen osuus lasketaan asunnon ostohetken markkinahinnasta. (Putkuri & Vauhkonen 2012, 4–5.) Nykyinen lainakattolain kiristys vuoden 2021 lokakuulta velvoitaa kaikkia muita, paitsi ensiasunnonostajia, käyttämään omaa rahaa tai muita vakuuksia asunnon ostamiseen vähintään 15 prosenttia asunnon käyvästä arvosta. Tällä lainakattolain kiristyksellä pyritään hillitsemään erityisesti koronapandemian jälkeistä kotitalouksien korostunutta velkaantumista, velkaantumisasteen kasvamista sekä ylivelkaantumista. (Finanssivalvonta 2021.)

Yksityishenkilöiden ja kotitalouksien velkaantumisen rajoittamiseksi Eduskunnassa on ollut käsittelyssä ehdotuksia koskien uusien asuntolainojen laina-ajan enimmäispituuden muuttamiseksi 30 vuotta koskien myös uudisrakennuksia. Ehdotuksissa on myös nostettu esiin tarve uudisrakennusten taloyhtiölainojen prosentuaalisen osuuden rajaaminen velattomaan hintaan nähden. (Eduskunta 2020.) Tarvittaisiin kuitenkin kokonaisvaltaisempia välineitä ja toimia kotitalouksien velkaantumisen hillitsemiseen sekä rajoittamiseen suhteessa tuloihin ja lainanhoitokykyyn kaikkien luottojen kuin luotonantajien kohdalla. Yhtenä välineenä tähän on nostettukin esiin muun muassa ”velkakaton” luominen, jossa kotitaloudelle myönnettävien luottojen yhteenlaskettujen velkojen määrää rajoitettaisiin asettamalla yläraja suhteessa vuosittaisiin kotitalouden tuloihin. (Suomen Pankki 2019b.)

Toisena vaihtoehtona ylivelkaantumisen estämiseksi on nähty *positiivisen luottotietorekisterin* perustaminen, joka olisi viranomaistahon (Verohallinnon) ylläpitämä rekisteri henkilöiden luotoista ja tuloista. Rekisterin avulla luottoja myöntävien toimijoiden on mahdollista saada ajantasainen käsitys henkilön todellisesta tulotasosta ja aiemmista luotoista. Rekisteri antaa myös mahdollisuuden laajojen tietopohjien kautta rahoitusvakauden luottomarkkinoiden seurantaan ja valvontaan. (Eduskunta 2021.) Positiivisen luottorekisterin valmistelu on nyt valmis ja siihen liittyvät lakimuutokset (ks. Finlex 739/2022;

740/2022; 741/2022; 742/2022) on vahvistettu heinäkuussa 2022. Rekisteri otetaan käyttöön vaiheittain, luonnollisten henkilöiden kuluttajaluottojen osalta vuonna 2024 ja muiden tapausten osalta vuonna 2026. (Oikeusministeriö 2020.)

Muita keinoja ehkäistä velkaantumista on vahvistaa kotitalouksien talous- ja velkaneuvontaa, helpottaa ja nopeuttaa konkurssiin joutuneiden yrittäjien pääsyä velkajärjestelyyn piiriin sekä lyhentää maksuhäiriömerkintöjen säilytysaikoja. (Oikeusministeriö 2020). Erityisesti kehitystä maksuhäiriömerkintöjen säilytysaikoihin on nyt saatu tekemällä muutoksia luottotietolakiin (ks. Finlex 331/2022). Tässä uudessa virallisesti 01.12.2022 voimaan astuneessa muutoksessa keskeistä on maksuhäiriömerkintöjen poistumisen nopeutuminen. Velallisen saamat maksuhäiriömerkinnät tullaan poistamaan luottotietorekisteristä 30 päivän kuluttua, kun Suomen Asiakastiedolle on rekisteröity tieto velan tai velkojen maksamisesta. Tällä muutoksella halutaan kannustaa maksuhäiriöisiä velallisia maksamaan velkansa pois. (Asiakastieto 2022.) Aiemmin ulosoton tai velkomustuomion myötä saadun maksuhäiriömerkintöjen säilytysaika luottotietorekisterissä oli keskimäärin noin kolme vuotta. Tämä säilytysaika on voinut pidentyä kuitenkin jopa neljään vuoteen tai lyhentyä kahteen vuoteen riippuen velallisen mahdollisista uusista merkinnöistä tai velan poismaksamisesta. (Majamaa, ym. 2017, 677.) Muutoksella halutaan antaa velkansa poismaksaneille henkilöille mahdollisuus uuteen alkuun.

Näiden jo tehtyjen toimenpiteiden lisäksi luotoilla ylivelkaantumisen estämiseksi olisi tärkeää panostaa ennaltaehkäisevään työhön. Ennaltaehkäisevään työhön laskettaisiin kuuluvaksi edellä mainittu velka- ja talousneuvonta, mutta yleisesti myös tiedon ja osaamisen, kuten taloustaitojen, vahvistaminen rahaan, velkaan sekä velkaantumiseen liittyen. (Ruishalme 2020, 7; Peura-Kapanen ym. 2016, 50–72.) Esille on nostettu myös varhaisen puuttumisen tarve koskien maksuvaikeuksia- ja ongelmia riskiryhmiin kuuluvien keskuudessa koko yhteiskunnan toimintakyvyn kannalta (Peura-Kapanen ym. 2016, 50; Niini 2020, 15; Viitasalo 2020, 22.) Talous- ja velkaneuvontaa sekä muuta apua talousvaikeuksissa oleville on saatavissa muun muassa Takuusäätiöltä, kuntien sosiaalitoimen sosiaalisesta luototuksesta, Omille jaloille-projektin ja Diakoniatyön kautta (Rantala & Tarkkala 2009, 41–45). Toisaalta ennaltaehkäisevän ja jo vaikeuksissa olevien tukevan työn lisäksi ylivelkaantumisen vähentämiseksi vaadittaisiin suorita toimenpiteitä kuten epäedullisten luottojen markkinoinnin ja tarjonnan rajoittamiseksi, erityisesti koskien kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia. (Ruishalme 2020, 7.)

4 TUTKIMUSASETELMA

Tutkielman perustana ovat valmiit kyselytutkimukset, joiden avulla halutaan tarkastella sosiodemografisten taustamuuttujien kautta suomalaisten suhtautumista niin velkaantumiseen mahdollisuutena kuin velkaantumisen välttelyyn. Samalla halutaan tarkastella, onko suomalaisten suhtautumisessa näihin teemoihin tapahtunut muutoksia vuosikymmenien saatossa ja onko suhtautumisessa löydettävissä ajallisia yhteyksiä. Päähypoteesina on, että suomalaiset ovat suhtautuneet vuonna 2019 yleisesti velkaantumiseen ja velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin myönteisemmin kuin vertailun muina vuosina 2009 tai 1999. Samalla oletetaan, että suomalaisten suhtautuminen velkaantuneisuuden välttelyyn olisi selkeästi vähentynyt siirryttäessä vuodesta 1999 vuoteen 2019. Tutkimuksessa oletetaan löytyvän selkeitä eroja suhtautumisessa näiden vuosien ja erilaisten sosiodemografisten taustamuuttujien välillä.

Päätutkimuskysymyksenä on:

1. Onko suomalaisten suhtautumisessa velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin ja velkaantumisen välttelyyn havaittavissa eroja tai muutoksia?

Alatutkimuskysymykset ovat:

2. Minkälaisia eroja tai muutoksia vuosien 1999, 2009 ja 2019 välillä?
3. Minkälaisia eroja tai muutoksia eri sosiodemografisten taustamuuttujien (sukupuoli, ikä, koulutus, taloudellinen aktiivisuus ja taloudellinen tilanne) kesken?

4.1 Aineisto

Tutkimuksen perustana käytetään kolmea kvantitatiivista aineistoa. Nämä aineistot ovat päätoimisesti Turun yliopiston taloussosiologian oppiaineen keräämiä ja tallentamia. Mukana toteutuksessa ovat eri vuosina olleet kuitenkin myös Turun yliopiston ja Jyväskylän yliopiston sosiologian oppiaineet. Ensimmäinen postikyselyaineisto on *Suomi 1999: kulutus ja elämäntapa vuosituhannen vaihteessa*. Toinen on *Suomi 2009: kulutus ja elämäntapa* –aineisto ja viimeinen on *Suomi 2019: Kulutus ja Elämäntapa* –aineisto. Kaikki käytettävät aineistot ovat osa samaa aikasarjaa, jonka kerääminen viiden vuoden

välein on aloitettu vuonna 1999. Nämä poikkileikkausaineistot sisältävät sen hetken ajankohtaisia kysymyksiä sekä viiden vuoden välein samoina toistuvia kysymyksiä, joiden perusteella voidaan tarkastella pidemmän aikavälin asennemuutoksia. (Erola, Räsänen & Wilska 1999; Koivula, Räsänen, Sarpila & Erola 2009; Saari, Koivula, Sivonen & Räsänen.) ”Aineiston kahden vuosikymmenen juhluvuoden kunniaksi kyselyyn on myös palautettu monia sellaisia kysymyksiä, joita on kysytty aikaisemmin vain vuonna 1999. Tällaisten kysymysten avulla on mahdollista arvioida joidenkin asenteiden ajattomuutta ja sisäistä vaihtelua esimerkiksi elämänvaiheiden mukaan.” (Saari ym. 2019, 1.) Näitä aineistoja käsitelleet tutkimusryhmän jäsenet ovat soveltaneet EU:n yleistä tietosuoja-asetusta (ks. EU 2016/679) sekä Suomen olemassa olevia tietosuojalakeja vastajien perustietojen sekä yleisen tietosuojan piiriin kuuluvien tietojen käsittelyssä. (Saari ym. 2019, 2.) Tämä tietosuoja-asia on myös huomioitu tässä tutkielmassa käytettävien aineistojen asianmukaisen käsittelyn muodossa.

4.1.1 Otanta ja tiedonkeruu

Näihin kysytyihin teemoihin suomalaisten arjen kulutustottumuksista ja elämäntavoista liittyvät oleellisesti kysymykset asenteista, elintasosta, tuloista, menoista ja säästöistä. Otantamenetelmänä vuosina 1999 ja 2009 on ollut yksinkertainen satunnaisotanta (Erola ym. 1999; Koivula ym. 2009), mutta vuonna 2019 aiemmista tutkimusvuosista poikkeavasti satunnaisotos poimittiinkin iän mukaan ositettuna otantana (Saari ym. 2019). Tämä iän mukainen ositettu otanta muodostui seuraavalla tavalla: 18–27-vuotiaat (659 hlö), 28–37-vuotiaat (673 hlö), 38–47-vuotiaat (651 hlö), 48–56-vuotiaat (675 hlö), 57–65-vuotiaat (697 hlö) ja 66–74-vuotiaat (646 hlö). Tehdystä osituksesta riippumatta otos on muuten kerätty kuten aiempinakin tutkimusajankohtina, minkä vuoksi ositus ei vaikuta vuoden 2019 vertailukelpoisuuteen (Saari ym. 2019, 4).

Keruumenetelmänä aineistoissa on käytetty vuonna 1999 itsetäytettävää paperista lomaketta, muutoksena tähän vuosina 2009 ja 2019 on käytetty itsetäytettävää paperista lomaketta sekä verkkolomaketta. Kyselylomake lähetettiin vuonna 1999 yhteensä 4001 henkilölle, joista 43 kohdalla osoite oli tuntematon, minkä vuoksi lopullinen otos oli 3958. Vuonna 2009 kyselylomake lähetettiin 2500 suomalaiselle. Lomakkeen lähettämisen määrää nostettiin taas korkeammaksi vuonna 2019, jolloin kyselylomake lähetettiin 4001 henkilölle, joista tavoittamattomiin jäi 4 henkilöä, minkä vuoksi lopullinen

otos oli 3997. Perusjoukkona tutkimuksessa ovat olleet 18–75-vuotiaat Suomessa asuvat suomenkieliset suomalaiset vuonna 1999, kun taas vuosina 2009 ja 2019 perusjoukkona ovat olleet 18–74-vuotiaat Suomessa asuvat suomenkieliset. (Erola ym. 1999; Koivula ym. 2009; Saari ym. 2019.)

4.1.2 Katoanalyysi ja aineiston edustavuus

Vastausmäärien kohdalla oli ilmennyt vastauskatoa kaikkina vuosina. Vuonna 1999 lähetettyä kyselylomaketta jäi saapumatta takaisin 1483 kappaletta ja 54 kappaletta saapui tyhjänä. Lopullinen vastausmäärä vuonna 1999 oli 2417, minkä perusteella lopullinen vastausprosentti oli 61,07. Vuonna 2009 lomaketta jäi saapumatta 1298 kappaletta. Lopullinen vastausmäärä vuonna 2009 oli 1202, joka seurauksesta lopullinen vastausprosentti oli 48,6. Vuoden 2019 kohdalla vastaamatta jättäneitä oli 2255 kappaletta. Lopullinen vastausmäärä vuonna 2019 oli 1742, täten lopullinen vastausprosentti oli 44,0. (Erola ym. 1999; Koivula ym. 2009; Saari ym. 2019.) Vastausprosentteista voidaan huomata erityisesti selkeä ero vuosien 1999 ja 2009/2019 välillä. Ennen 2000-lukua tehdyissä tutkimuksissa vastausprosentti ja vastausaktiivisuus on ollut suhteellisen korkeaa verrattuna 2000-luvulla tehtyihin tutkimuksiin, joiden kohdalla kohtalaiseksi luokiteltava vastausprosentti on 50. Tähän verrattuna vuoden 1999 aineiston vastausprosentti 61 on kattava, kun taas vuoden 2009 vastausprosentti 49 ja vuoden 2019 vastausprosentti 44 ovat keskivertoa matalampia. Vuoden 2019 aineiston kohdalla luotettavuutta parantaa esimerkiksi eri kysymysten puuttuvien havaintojen määrän väheneminen aiempiin vuosiin verrattuna sekä ikäluokkien vastuserojen tasaaminen painokertoimella (Saari ym. 2019, 5, 11–12.)

Tutkimuksiin vastanneista naisia oli kaikissa kolmessa aineistossa enemmistö, yli 50 prosenttia ja miehiä taas alle 50 prosenttia. Naiset ovat tyypillisesti osallistuneet tutkimuksiin miehiä ahkerammin. Sama vastausaktiivisuus pätee myös ikään, yleisesti vanhemmat ihmiset osallistuvat tutkimuksiin ahkerammin useammin kuin nuoremmat. (Saari ym. 2019, 11–13.) Tämän tutkimuksen aineistojen kohdalla aktiivisimmin ovat kuitenkin vastanneet keski-ikäisiin lukeutuvat. Eroja löytyy myös vastaajien koulutuksen tasoissa, tässä tutkimuksessa kaikissa aineistoissa aktiivisimmin ovat vastanneet keskiasteen koulutuksen omaavat henkilöt. Yleisesti tiedetään korkeammin koulutettujen vastaavan aktiivisemmin tutkimuskyselyihin verrattuna matalammin koulutettuihin

(Saari ym. 2019). Mielenkiintoista on, että vuoden 1999 aineistoa verrattuna 2009 ja 2019 aineistoihin, on opistotaso koulutuksen omaavien henkilöiden vastausaktiivisuus vähentynyt samalla, kun korkea-asteen koulutuksen omaavien henkilöiden vastausaktiivisuus on noussut. Taloudellisen aktiivisuuden tai työmarkkina-aseman kohdalla kaikkein aktiivisimpia vastaajia ovat olleet kaikkien aineistojen kohdalla työelämässä olevat henkilöt, minkä tiedetään olevan myös tyypillistä (Saari ym. 2019). Taas isoin lasku vastauksissa vuodesta 1999 vuoteen 2019 on tapahtunut työttömien ja jonkin muunvaihtoehdon kohdalla. Suomalaisten kokeman taloudellisen tilanteen kohdalla on nähtävissä positiivinen kehitys vertailtaessa kaikkia aineistoja. Vuoden 1999 aineistossa suomalaisten kokemus omasta sen hetkisestä taloudellisesta tilanteesta on ollut kohtalainen suurimmalla vastaajamäärällä, mutta jo vuoden 2009 aineiston kohdalla tämä ero vastauksien ”kohtalainen” ja ”hyvä” on tasoittunut ja vuoden 2019 aineiston kohdalla enemmistö vastaajista kokee sen hetken taloudellisen tilanteensa olevan jo hyvä. Tästä tutkimuksesta saatavat tulokset voidaan täten pienellä varauksella suhteuttaa koskemaan Suomen väestöä (erityisesti kiinnitettävä huomiota 2009 vuoden aineistoon sekä tuloksiin tulkintojen yhteydessä) ja saatavien tulosten pohjalta voidaan tarkastella mahdollisia ajallisia muutoksia (ks. taulukko 1.).

4.2 Muuttujat

Yhteiskuntatieteissä tutkimuksen ja tiedonkeruun kohteena ovat useimmiten yksittäiset ihmiset, minkä vuoksi määrällisessä tutkimuksessa mittauksen kohteena olevia henkilöitä käsitellään muun muassa tilastoyksiköinä. Nämä tilastoyksiköt edustavat tutkimuksessa perusjoukkoa eli kohdejoukkoa, joista tutkimuksessa pyritään tekemään päätelmiä ja yleistämään näitä päätelmiä koskemaan laajempaan joukkoa, kuten suomalaisia. Tilastoyksiköihin liittyvästä asiasta kuten kysytyyn kysymykseen annetusta vastauksesta luodaan tilastollinen muuttuja, ja kyselytutkimuksessa tämänkaltainen tilastollinen muuttuja voidaan muodostaa kysymyksestä tai väittämästä. Muuttujalla viitataan johonkin mitattavan kohteen ominaisuuteen, joka vaihtelee yksiköstä ja mittauksesta toiseen. Määrällisessä tutkimuksessa nämä muuttujat voidaan jaotella niin sanottuihin taustamuuttujiin eli *selittäviin muuttujiin* ja varsinaisiin tutkimusmuuttujiin eli *selitettäviin muuttujiin*. Selittävät muuttujat antavat yleisempää tietoa näistä tilastoyksiköistä ja selittävät muuttujat antavat tietoa välittömästi tutkittavaan ilmiöön. (Nummenmaa 2021, 51–54.)

4.2.1 Selittävät muuttujat

Selittäviksi muuttujiksi ovat kaikista kolmesta aineistosta (1999, 2009 ja 2019) valikoituneet sosiodemografisia taustamuuttujia edustaviksi Sukupuoli (Q1, K1 ja V1), Syntymävuosi (Q2, K2 ja V2), Koulutustaso (Q10, K8 ja V8), Rooli yhteiskunnassa (Q12, K9 ja V9) sekä Taloudellinen tilanne (Q25, K23a ja V18a). Nämä selittävät muuttujat katsottiin tarpeelliseksi muokata ja rajata käytettävissä kolmessa aineistossa toisiaan vastaaviksi luokiteltaviksi muuttujiksi. Luokittelun perusteella *Sukupuoli* pysyi samana, syntymävuodesta muodostui *Ikä*, koulutustaustasta muodostui *Koulutus*, roolista yhteiskunnassa muodostui *Taloudellinen aktiivisuus* ja koettu *Taloudellinen tilanne* pysyi samana. Nämä muuttujat ovat tehdyn jaottelun perusteella selkeämmät, toisiaan vastaavat ja valmiit käytettäväksi tilastollisessa analyysissä (ks. taulukko 1.). Lineaarista regressiota varten muuttujista, joissa on enemmän kuin kaksi luokkaa, on tehty dummy-muuttujat.

Taulukko 1. Sukupuolen, Iän, Koulutuksen, Taloudellisen aktiivisuuden ja Taloudellisen tilanteen frekvenssijakaumat vuosina 1999, 2009 ja 2019

		VUOSI 1999	VUOSI 2009	VUOSI 2019
		% (N)	% (N)	% (N)
SUKUPUOLI	Mies	45,7 (1074)	43,9 (519)	48,2 (830)
	Nainen	54,3 (1277)	56,1 (663)	51,8 (891)
	Yhteensä	100 (2417) (66 puuttuu)	100 (1202) (20 puuttuu)	100 (1742) (21 puuttuu)
IKÄ	Nuori aikuisuus (18–24-vuotiaat)	12,2 (286)	8,8 (102)	7,4 (129)
	Aikuisuus (25–44-vuotiaat)	37,0 (867)	31,9 (372)	25,5 (443)
	Keski-ikä (45–64-vuotiaat)	37,7 (882)	37,7 (439)	41,4 (719)
	Vanhuus (65–74-vuotiaat)	13,1 (307)	21,6 (252)	25,6 (445)

	Yhteensä	100 (2417) (75 puuttuu)	100 (1202) (37 puuttuu)	100 (1742) (6 puuttuu)
KOULUTUS	Perusaste	26,8 (569)	16,6 (176)	12,1 (201)
	Keskiaste	35,6 (756)	34,7 (368)	33,6 (558)
	Opistoaste	24,6 (523)	24,6 (261)	22,3 (370)
	Korkea-aste	13,0 (277)	24,0 (254)	32,0 (531)
	Yhteensä	100 (2417) (292 puuttuu)	100 (1202) (143 puuttuu)	100 (1659) (83 puuttuu)
TALOUDELLINEN AKTIIVISUUS	Työelämässä	55,0 (1330)	51,7 (607)	55,0 (936)
	Työtön	8,7 (210)	5,0 (59)	4,1 (70)
	Opiskelee	8,9 (215)	7,5 (88)	6,0 (117)
	Eläkkeellä	18,9 (457)	30,3 (355)	30,2 (513)
	Jokin muu	8,5 (205)	5,5 (64)	3,8 (65)
	Yhteensä	100 (2417)	100 (1202) (29 puuttuu)	100 (1742) (41 puuttuu)
TALOUDELLINEN TILANNE	Hyvä	29,0 (696)	42,2 (506)	52,1 (901)
	Kohtalainen	55,4 (1327)	46,1 (550)	38,5 (665)
	Huono	15,6 (373)	11,4 (136)	9,4 (163)
	Yhteensä	100 (2417) (21 puuttuu)	100 (1202) (10 puuttuu)	100 (1742) (13 puuttuu)

Sukupuolen kohdalla ei ollut tarvetta tehdä vuosien 1999 tai 2009 kohdalla muuttujamuunnosta, koska näinä vuosina vastaajille vaihtoehtoja on ollut vain kaksi: ”Oletko... mies vai nainen?”. Vuoden 2019 aineistossa on ollut mukana myös vastaajille vaihtoehto ”Muu”. Tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin vuoksi tämä vaihtoehto on katsottu parhaaksi rajata tutkimuksen ulkopuolelle, koska se ei vastaa oletettuun vertailevaan tutkimuksenasetteluun. Tulevaisuuden tutkimuksissa olisi varmasti relevanttia ottaa sukupuolen kohdalla mahdollisuuksien mukaan myös vaihtoehto ”muu” huomioon (ks. Seta).

Vastaajat, jotka olivat ilmoittaneet: ”Muu” ja ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” kaikissa aineistossa (1999, 2009 ja 2019) rajattiin pois tarkastelusta. Puuttuvia

sukupuolimuuttujan vastauksia oli 66 (vuonna 1999), 20 (vuonna 2009) ja 21 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2351 (vuonna 1999), 1182 (vuonna 2009) ja 1721 (vuonna 2019).

Iän kohdalla luokittelun perusteena käytetään Tilastokeskuksen ikäluokittelua (Tilastokeskus, ikäluokitus), jota on käytetty myös muissa tutkimuksissa (ks. esim. Koski & Moore 2001). Ensimmäiseen ryhmään eli *nuoriin aikuisiin* kuuluvat kaikissa kolmessa aineistossa 18–24-vuotiaat vastaajat. Nämä vastaajat tasapainoilevat monesti täysi-ikäisyyden vaatimusten eli nuoruuden loppumisen ja aikuisuuden alkamisen, korkeakoulutuksen ja työelämän rajapinnoilla. Toiseen ryhmään eli *aikuisuuteen* kuuluvat kaikissa kolmessa aineistossa 25–44-vuotiaat vastaajat. Heidän kohdallaan yleensä ollaan jo valmistuneita koulutuksesta tai ollaan lähellä valmistumista, mutta samaan aikaan pääpaino on työelämässä ja siellä työuran kehittämisessä. Tämän ryhmän henkilöt tasapainoilevat monesti juuri työelämän vaatimusten, perheen perustamisen ja lapsiperhearjen keskellä. Kolmanteen ryhmään eli *keski-ikäisiin* kuuluvat 45–64-vuotiaat vastaajat kaikissa kolmessa aineistossa. Tähän ryhmään kuuluvilla on jo monesti työelämässä vakaa asema, he ovat mahdollisesti päässeet etenemään urallaan mallikkaasti tai hakevat uudelleen kouluttautumalla uutta suuntaa uralleen. Heidän perheessään monesti lapset alkavat olla jo vanhempia ja muuttavat pois kotoa, jolloin useamman henkilön perheestä voi tulla taas kahden tai yhden aikuisen perhe. Tähän ryhmään kuuluvat tasapainoilevat nykyisen saavutetun elämäntilanteen ja tulevaisuuden muuttuvan elämäntilanteen kanssa. Neljanteen ja viimeiseen eli *vanhuuden* ryhmään kuuluvat 65–74-vuotiaat kaikissa kolmessa aineistoissa. Tämän ryhmän henkilöt ovat yleensä jo siirtyneet työelämästä eläkkeelle tai saattavat toimia vielä näiden kahden rajapinnassa. Heidän kohdallaan tasapainoilu liittyy mahdolliseen isovanhemmukseen, toimeentuloon, terveydentilaan ja jaksamiseen sekä ymmärrykseen elämänkaaren sulkeutumisesta tulevaisuudessa.

Vastaajat, jotka olivat jättäneet vastaamatta kysymykseen syntymävuodesta eli ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” kaikissa aineistossa (1999, 2009 ja 2019) rajattiin pois tarkastelusta, koska ne eivät vastaan tutkimuksenasetteluun tai tuota uutta ajankohtaista tietoa. Iän kohdalla tehtiin myös tutkimuksen reliabiliteetin ja validiteetin vuoksi ikärajaus 74-vuotiaisiin asti, koskien erityisesti vuoden 1999 aineistoa, jossa vastaajien ikähaarukka oli 18-vuotiaasta 75-vuotiaaksi. Muissa aineistoissa ikähaarukka on ollut 18-vuotiaista 74-vuotiaaksi. Näin ollen puuttuvia vastauksia oli 75 (vuonna 1999), 37 (vuonna

2009) ja 6 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2342 (vuonna 1999), 1165 (vuonna 2009) ja 1736 (vuonna 2019).

Koulutuksen kohdalla vastaajat jaettiin kaikissa kolmessa aineistossa neljään luokkaan pohjautuen neljään yleisimpään koulutustautaan Suomessa. Jaottelun perusteena käytetään tilastokeskuksen koulutusasteluokittelua (Tilastokeskus, koulutusasteluokitus). Ensimmäiseen ryhmään kuuluvilla ei ollut peruskoulutuksen jälkeen muuta koulutusta, eli he kuuluvat *perusasteen koulutuksen* piiriin (vastaukset: ei ammatillista koulutusta tai ei muuta koulutusta). Toiseen ryhmään kuuluvilla korkein koulutusta oli nykyinen toisen asteen koulutus eli heillä oli peruskoulutuksen jälkeen vielä toinen tutkinto, minkä vuoksi heillä katsotaan olevan *keskiasteen koulutus* (vastaukset: ammattikoulu, ammattikurssi, lukio/ylioppilas). Kolmanteen ryhmään kuuluvilla henkilöillä korkein koulutuksen taso on vanha *opistoasteen koulutus*. Tämä on ollut suomalaisen koulutusrakenteen muutokseen, 2000-luvun vaihteeseen asti (ks. Opetushallitus 2003) oma keskiasteeseen ja korkea-asteeseen limittyvä tutkintoluokka (vastaukset: opistotason koulutus, tai muu toisen asteen koulutus). Nykyisin opistoasteen koulutus on korvattu ammattikoulun tutkinnoilla (keskiaste) ja ammattikorkeakoulututkinnoilla (korkea-aste). ”Vanhat opisto- ja ammatillisen korkea-asteen tutkinnot eivät vastaa korkeakoulututkintoa” (Haaga-Helia.) Neljänteen ryhmään kuuluvilla henkilöillä oli vertailuryhmistä kaikkein korkein koulutustaso ja heidän katsotaan kuuluvan *korkea-asteen koulutettuihin*. Nämä ihmiset ovat valmistuneet joko ammattikorkeakoulusta tai yliopistosta (vastaukset: ammattikorkeakoulututkinto, korkeakoulututkinto/yliopistotutkinto, akateeminen jatkotutkinto/tohtorin tai lisensiaatin tutkinto).

Vastaajat, jotka olivat ilmoittaneet: ”Muu” ja ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” kaikissa aineistossa rajattiin pois tarkastelusta, koska ne eivät vastaan tutkimuksenasetteluun tai tuota uutta ajankohtaista tietoa. Puuttuvia koulutusmuuttujan vastauksia oli 292 (vuonna 1999), 143 (vuonna 2009) ja 83 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2125 (vuonna 1999), 1059 (vuonna 2009) ja 1576 (vuonna 2019).

Erilaisia suomalaisten elämäntilanteita ja työmarkkina-asemia tarkastellaan taloudellisen aktiivisuuden kautta kaikissa aineistossa. Tässä muuttujassa nämä elämäntilanteet ja työmarkkina-asetat on jaettu viiteen yleisimpään ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat kaikki, jotka ovat vastanneet olevansa kyselyhetkellä *työelämässä tai lomautettuna* nykyisestä työstään (huom. 1999 SYSMIS). Toiseen ryhmään kuuluvat kaikki, jotka ovat

vastanneet olevansa kyselyhetkellä *työttömiä tai työnhakijoita*. Kolmanteen ryhmään kuuluvat kaikki, jotka ovat vastanneet *opiskelevansa* päätoimisesti kyselyhetkellä. Neljänteen ryhmään kuuluvat ovat olleet kyselyhetkellä *eläkkeellä* (vastanneet: olen vanhuuseläkkeellä, työkyvyttömyyseläkkeellä tai olevansa eläkkeellä). Viidenteen tarkasteltavaan ryhmään kuuluvat ovat ilmaisseet vastauksissaan olevansa edellä mainittujen ryhmien ulkopuolella kyselyhetkellä eli *jossain muussa elämäntilanteessa* (vastaukset: olen äitiysvapaalla, vanhempainvapaalla, hoitovapaalla, kotiäiti/koti-isä, suoritan varusmiespalvelusta, hoidan omaa taloutta ja muu).

Vastaajat, jotka olivat ilmoittaneet: ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” vuosien 2009 ja 2019 aineistossa rajattiin pois tarkastelusta, koska ne eivät vastaan tutkimuksenasetteluun tai tuota uutta ajankohtaista tietoa. Vuoden 1999 aineiston kohdalla kysymyksenasettelu oli ollut erilainen (”Jos et ole tällä hetkellä työelämässä, onko syynä jokin seuraava”), minkä vuoksi ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” tapaukset voidaan pienellä varauksella yleistää töissä oleviksi eikä näitä vastauksia rajata ulos tästä tarkastelusta. On hyvä kuitenkin huomioida, että tähän ryhmään on voinut kuulua esimerkiksi yrittäjiä, joita ei ole otettu huomioon näissä kolmessa aineistossa. Puuttuvia elämäntilanteen vastauksia oli 0 (vuonna 1999), 29 (vuonna 2009) ja 41 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2417 (vuonna 1999), 1173 (vuonna 2009) ja 1701 (vuonna 2019).

Suomalaisten vastaajien vastaushetken koettua taloudellista tilannetta tarkastellaan kaikissa kolmessa aineistossa yksinkertaistetun kolmiluokkaisen muuttujan avulla. Ensimmäisen ryhmään kuuluvilla (vastaukset: erittäin hyvä ja hyvä) sen hetkinen koettu taloudellinen tilanne on ollut *hyvä*. Toiseen ryhmään kuuluvilla sen hetkinen koettu taloudellinen tilanne on ollut *kohtuullinen*. Kolmanteen ryhmään kuuluvilla (vastaukset: huono ja erittäin huono) sen hetkinen koettu taloudellinen tilanne on ollut *huono*.

Vastaajat, jotka ovat jättäneet vastaamatta kysymykseen eli ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” on kaikissa aineistoissa 1999, 2009 ja 2019 rajattu pois tarkastelusta, koska ne eivät vastaan tutkimuksenasetteluun tai tuota uutta ajankohtaista tietoa. Puuttuvia elämäntilanteen vastauksia oli 21 (vuonna 1999), 10 (vuonna 2009) ja 13 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2396 (vuonna 1999), 1192 (vuonna 2009) ja 1729 (vuonna 2019).

4.2.2 Selitettävät muuttajat

Selitettäväksi muuttujiksi ovat kaikista kolmesta aineistosta (1999, 2009 ja 2019) valikoituneet seuraavat valittuja tutkimuskysymyksiä kartoittavat muuttajat: ”Ota kantaa seuraaviin väittämiin...Harkitsevalla lainanotolla on mahdollista nostaa pysyvästi elintasoa” (Q37_32, K31_30 ja V23_31) sekä ”Ota kantaa seuraaviin väittämiin... Velanottoa tulisi välttää” (Q37_35, K31_23 ja V23_34). Ensimmäisestä tarkasteltavasta muuttujasta tuli muokkaamisen jälkeen ”*Velkaantuminen mahdollisuutena*”-muuttuja ja toisesta tarkasteltavasta muuttujasta tuli muokkaamisen jälkeen ”*Velkaantumisen vältteleminen*”-muuttuja. Molempien muuttujien kantaaottavissa kysymyksissä vastausvaihtoehdot ovat Likert-asteikollisia välillä 1–5, joissa 1 tarkoittaa ”Täysin samaa mieltä” (väitteen kanssa) ja 5 tarkoittaa ”Täysin eri mieltä” (väitteen kanssa). Näitä selitettäviä muuttujia käsitellään jatkuvan kaltaisina muuttujina, muutoksia ei näin tarvita.

Vastajat, jotka olivat jättäneet vastaamatta eli ”Tieto puuttuu (SYSMISS)” -kohdat ovat kaikissa kolmessa aineistossa (1999, 2009 ja 2019) rajattu pois tarkastelusta, koska ne eivät vastaan tutkimuksenasetteluun. Velkaantuminen mahdollisuutena-muuttujassa puuttuvia vastauksia oli 86 (vuonna 1999), 24 (vuonna 2009) ja 24 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2331 (vuonna 1999), 1178 (vuonna 2009) ja 1718 (vuonna 2019). Velkaantumisen vältteleminen-muuttujassa puuttuvia vastauksia oli 47 (vuonna 1999), 19 (vuonna 2009) ja 24 (vuonna 2019). Hyväksytyjä vastaajia oli 2370 (vuonna 1999), 1183 (vuonna 2009) ja 1718 (vuonna 2019).

4.3 Tilastolliset menetelmät

Valittujen kolmen aineiston käsittelyyn käytettiin tilastotieteellistä SPSS analyysiohjelmaa (Mac versio 27). Yleisen tason analysointi tapahtui käyttämällä valittujen selitettävien muuttujien frekvenssijakaumia. Yksityiskohtaisempi analysointi tapahtui käyttäen kuvailevana menetelmänä yksinkertaista keskiarvojakaumien vertailua ja monimuuttuja menetelmänä lineaarista regressioanalyysiä. Valittujen tilastollisten menetelmien kautta on tarkoitus saada tutkittavista ilmiöistä mahdollisimman selkeä ja moniulotteinen kuvaus eri sosiodemografisten muuttujien sekä vuosien välisiä vertailuja varten. Toisaalta useamman menetelmän avulla voidaan myös testata, miten yksityiskohtaisesti ne selittävät tuloksia verrattuna toisiinsa ja vaikuttaako valitut menetelmät saatuihin tuloksiin.

Kuvailevana menetelmänä käytettävällä yksinkertaisella tilastollisella mallilla eli keskiarvojakaumien vertailulla (Nummenmaa 2021, 227) (SPSS: Compare Means, Means) halutaan tarkastella valittujen selittävien muuttujien (*engl. independent list*) luokkien ja eri vuosien keskiarvollisia eroja sekä tilastollisten merkitsevyyksien eroja suhteessa selitettävään muuttujaan (*engl. dependent list*). Käytettävissä aineistoissa keskiarvojakaumat muodostuvat arvojen 1. ja 5. välille. Taas valitun monimuuttujamenetelmän, lineaarisen regression, avulla pystytään huomioimaan tekijöiden yhteisvaikutus, mikä ei onnistu keskiarvojakaumien tarkastelussa. Lineaarisen regressioanalyysin kautta pystytään luomaan moniulotteisia valittujen muuttujien välisiä lineaarisia yhteyksiä hahmottavia malleja, joilla voidaan kuvailla haluttuja ilmiöitä sekä luoda vastaavanlaisiin ilmiöihin yhteydessä olevia tulevaisuuden ennusteita. Halutaan selittää selitettävän muuttujan (ns. vastemuuttujan) keskinäistä vaihtelua yhden tai useamman selittävän muuttujan avulla. Selitettävien (y-muuttujat) ja selittävien (x-muuttujat) muuttujien tulisi olla muodoltaan joko jatkuvia, jatkuvan kaltaisia tai kaksiluokkaisia. Linearisessa regressioanalyysissä lähtökohtana on, että selitettävän muuttujan riippuvuus selittävästä muuttujista olisi lineaarista. (Nummenmaan 2021, 439–460.)

5 TULOKSET VUOSILTA 1999, 2009 JA 2019

Tulosluvuissa tarkastellaan tutkimuksessa havaittuja tuloksia koskien suomalaisten suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena ja velkaantumisen välttelemistä valittuina vuosina. Ensimmäisessä luvussa käydään läpi suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena ja toisessa luvussa käydään läpi suhtautumista velkaantumisen välttelemiseen. Kolmannessa luvussa tehdään yhteenvetoa saaduista tuloksista tarkasteltavien vuosien ja sosiodemografisten taustamuuttujien kesken sekä verrataan saatuja tuloksia aiempien tutkimusten tuloksiin. Ensimmäisen ja toisen luvun sisällä tarkastellaan tuloksia kolmen eri tarkastelutason kautta. Yleisen tason tarkastelujen perusteella on tarkoituksena saada ymmärrys suomalaisten suhtautumisen isoista linjoista vuosittain sekä mahdollisista muutoksista vuosien kesken. Kuvailevan tason tarkastelujen perusteella on tarkoitus saada alustava hahmotus suhtautumisesta eri sosiodemografisten taustamuuttujien (sukupuoli, ikä, koulutus, taloudellinen aktiivisuus ja taloudellinen tilanne) avulla. Viimeisenä menetelmänä käytetyllä lineaarisella regressiolla on tarkoituksena saada ymmärrys näiden eri taustatekijöiden yhteisvaikutuksesta koskien suhtautumista eri ajankohtina.

5.1 Suomalaiset ja velkaantuminen mahdollisuutena

Tarkasteltaessa suomalaisten yleistä asennoitumista velkaantumiseen mahdollisuutena frekvenssijakauman kautta ennen tarkempaa analysointia, voidaan havaita tuloksien perusteella selkeitä yhtäläisyyksiä tarkasteltavien vuosien välillä (ks. taulukko 2.). Kaikkina vuosina suurin osa suomalaisista asettuu vastauksissaan vaihtoehtojen puoliväliin (3. vaihtoehto) niin sanotulle neutraalille alueelle, eli heidän vastauksensa olisi ”ei samaa eikä eri mieltä”. Kaikkein eniten tämä asennoituminen näkyy vuoden 2019 vastauksista (31,2 %), kun taas niin sanotusti matalimmat vastaukset (28,7 %) olivat vuodelta 1999. Vuoden 2009 vastaukset (30,8 %) jäävät näiden väliin. Tästä voitaisiin päätellä, että isoin osa suomalaista ei tietoisesti halua ottaa kantaa asiaan, he eivät tiedä omaa kantaansa asiaan tai eivät esimerkiksi tiedä, miten harkitsevan lainanoton kautta voisivat nostaa elintasoaan pysyvästi. Toisaalta taustalla voisi vaikuttaa myös yhteiskunnallinen velkaantumisen moralisointi, minkä vuoksi velkaantumista ei suoraan tuomita, mutta sitä ei avoimesti suositella. Ehkä tähän voisi vaikuttaa myös suomalaisten kokemus omasta järkevästä ja harkitusta rahan sekä lainan käytöstä (Majamaa & Rantala 2016a). Mielenkiintoista myös on, että muut vastaukset jakautuvat suhteellisen tasaisesti, lukuun ottamatta

täysin samaa mieltä olevia. Vastausprosentit hyppelivät vastausvaihtoehdosta- ja vuodesta riippumatta. Velkaantuminen mahdollisuutena siis näyttäisi jakavan suomalaisten mielipiteitä asiaan, eikä selkeää samaa mieltä tai eri mieltä asemoitumista pääse syntymään. Toisaalta yleinen asenneilmapiiri velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin näyttää keventyneen vuosien saatossa.

Kuitenkin eniten täysin samaa mieltä (10,9 %) väittämän kanssa ovat olleet vuonna 1999 kysymykseen vastanneet, verrattuna vuoden 2009 ja vuoden 2019 vastauksiin. Mielenkiintoista myös on, että prosentuaalinen osuus on pienentynyt vuodesta 1999 vuoteen 2019 mennessä selvästi, jolloin täysin samaa mieltä väittämän kanssa oltiin kaikkein harvemmin (7,7 %). Samaan aikaan kuitenkin täysin eri mieltä väittämän kanssa olevien osuus on vähentynyt vuoden 1999 vastauksista (21,5 %) verrattuna vuosien 2009 (17,4 %) ja 2019 (19,6 %) vastauksiin. Tässä on kuitenkin hyvä huomata, että täysin eri mieltä vastanneiden suomalaisten osuus oli matalin vuonna 2009 ja korkein vuonna 1999. Näiden vastauksia perusteella voidaan ajatella suomalaisten suhtautumisen teemaan pysyneen neutraalina ja jakavan tasaisemmin ajatuksia ajankohdasta riippumatta. Vaikkakin velkaantumista ei vuosien 2009 ja 2019 vastausten pohjalta pidetäkään enää yhtä usein mahdollistajana kuin vuonna 1999, niin yleinen asenneilmapiiri ei ole enää myöskään niin tuomitseva velkaantumisen tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan kuin vuonna 1999.

Taulukko 2. Yleinen mielipide velkaantumisesta mahdollisuutena (Ota kantaa väittämään: Harkitsevalla lainanotolla on mahdollista nostaa pysyvästi elintaso.)

	VUOSI 1999 % (N)	VUOSI 2009 % (N)	VUOSI 2019 % (N)
1. Täysin samaa mieltä	10,9 (254)	8,9 (105)	7,7 (132)
2.	19,0 (443)	23,1 (272)	19,8 (341)
3.	28,7 (670)	30,8 (363)	31,2 (536)
4.	19,8 (462)	19,8 (233)	21,7 (372)
5. Täysin eri mieltä	21,5 (502)	17,4 (205)	19,6 (337)
YHTEENSÄ	100 (2417)	100 (1202)	100 (1742)

5.1.1 Suhtautumisen tarkastelu kuvailevan menetelmän avulla

Kun tarkasteltiin suomalaisten yleistä suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena eri vuosina, havaittiin suomalaisten suhtautuvan asiaan neutraalisti eikä asian kanssa oltu selkeästi samaa mieltä tai eri mieltä. Tämä ”ei samaa eikä eri mieltä” asennoituminen oli tyypillisin vaihtoehto. Kuvailevan menetelmän avulla tarkasteluna suomalaisten suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena valittujen sosiodemografisten taustamuuttujien perusteella näyttäisi olevan linjassa yleisen tason tulosten kanssa (ks. taulukko 3.). Vuosina 1999, 2009 ja 2019 oli kaikkien, paitsi yhden, vastauksien keskiarvo kolme pistettä jotain. Tämä tarkoittaa, että naiset ja miehet, eri ikäiset, eri koulutustaustan omaavat, erilaisia taloudellista aktiivisuutta edustavat ja erilaisessa taloudellisessa tilanteessa olevat vastaajat valitsivat heidän suhtautumistaan kuvaavan parhaiten tämä neutraali vastausvaihtoehto.

Keskiarvojakaumia tarkastellessa on kuitenkin havaittavissa pieniä sävyeroja eri vuosien ja eri taustamuuttujien välillä. Myös tilastollisessa merkitsevyydessä oli eroja eri vuosina ja eri taustamuuttujien välillä. Jos vuosien välisiä eroja tarkastellaan vielä lähemmin, voidaan havaita vuoden 2009 kohdalla selkeästi matalammat tilastolliset merkitsevyydet eri taustamuuttujien ja tutkittavan ilmiön välillä. Tämä tarkoittaa, että havaittavia yhteyksiä ja selityksiä velkaantumisen mahdollisuutena näkemiseen oli vähemmän kuin muina vuosina, ja nämä arvot näyttävät muutenkin olevan matalampia toisiinsa verrattuna. Tämä kertoo, että kyseisenä vuotena suhtautuminen on ollut yleisesti hieman tiukempaa. Taas vuoden 2019 kohdalla näyttäisi jokainen taustamuuttuja selittävän suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena jonkinasteisella tilastollisella merkitsevyydellä. Vuonna 1999 kaikki muut taustatekijät, paitsi ikä, selittäisivät tilastollisen merkitsevyyden kautta yhteyttä suhtautumiseen. Mielenkiintoista kuitenkin on, että sukupuoli ja koettu taloudellinen tilanne näyttäisivät olevan jokaisena vuotena jonkinlaisessa tilastollisessa yhteydessä koskien asennoitumista velkaantumiseen mahdollisuutena.

Taulukko 3. Sosiodemografisten taustamuuttujien vastausten keskiarvojakaumat koskien velkaantumista mahdollisuutena (arvo 1. täysin samaa mieltä ja arvo 5. täysin eri mieltä), pyöristettynä kahden desimaalin tarkkuuteen.

	<i>Vuosi 1999</i>	<i>Vuosi 2009</i>	<i>Vuosi 2019</i>
<i>Sukupuoli</i>			
<i>Mies</i>	3,13	3,04	3,18
<i>Nainen</i>	3,30	3,22	3,32
P-arvo	<i>0,002**</i>	<i>0,011*</i>	<i>0,014*</i>
<i>Ikä</i>			
<i>Nuori aikuisuus 18–24-vuotiaat</i>	3,42	3,11	3,04
<i>Aikuisuus 25–44-vuotiaat</i>	3,20	3,13	3,23
<i>Keski-ikä 45–64-vuotiaat</i>	3,20	3,15	3,20
<i>Vanhuus 65–74-vuotiaat</i>	3,19	3,12	3,44
P-arvo	<i>0,057</i>	<i>0,974</i>	<i>0,001**</i>
<i>Koulutus</i>			
<i>Perusaste</i>	3,36	3,19	3,54
<i>Keskiaste</i>	3,27	3,21	3,32
<i>Opistoaste</i>	3,11	3,13	3,23
<i>Korkea-aste</i>	3,05	2,97	3,08
P-arvo	<i><0,001***</i>	<i>0,086</i>	<i><0,001***</i>
<i>Taloudellinen aktiivisuus</i>			
<i>Töissä (tai lomautettu)</i>	3,19	3,11	3,16
<i>Työtön</i>	3,34	3,16	3,37
<i>Opiskelee</i>	3,43	3,16	3,15
<i>Eläkkeellä</i>	3,12	3,17	3,45
<i>Jokin muu</i>	3,25	3,37	3,14
P-arvo	<i>0,034*</i>	<i>0,576</i>	<i><0,001***</i>
<i>Taloudellinen tilanne</i>			
<i>Hyvä</i>	3,11	3,00	3,17
<i>Kohtalainen</i>	3,24	3,21	3,34
<i>Huono</i>	3,35	3,36	3,45
P-arvo	<i>0,013*</i>	<i>0,003**</i>	<i>0,003**</i>

5.1.2 Suhtautumisen tarkastelu lineaarisen regressioanalyysin avulla

Kun aiempien tulosten lisäksi otetaan mukaan lineaarisen regressioanalyysin tulokset, voidaan saada kokonaisvaltainen kuva suomalaisten suhtautumisesta koskien velkaantumista mahdollisuuksien tarjoajana. Tarkasteltavien vuosien mallin korjattu selitysaste (R^2) on jokaisen vuoden kohdalla suhteellisen matala, vuonna 1999 se on 1,1 prosenttia, vuonna 2009 se on 1,2 prosenttia ja vuonna 2019 se on 2,5 prosenttia. Käytetty malli on ollut vuosina 1999 ja 2019 tilastollisesti erittäin merkitsevä ja vuonna 2009 melkein merkitsevä. Kuitenkin havaittujen tilastollisten merkitsevyyksien vuoksi mallin voidaan katsoa sopivan kyseisten aineistojen käsittelyyn ja tulosten selittämiseen.

Kaikkien tarkastelun vuosien kohdalla ja kaikkien taustamuuttujien kesken ainoastaan sukupuoli on havaittavissa oleva selkeä jonkinasteinen tilastollisesti merkitsevä yhteys koskien suomalaisten suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena (ks. taulukko 4.). Näiden vuosien kohdalla regressiokerroin on myös pysynyt suhteellisen samanlaisena. Täten voidaankin katsoa, että naiset ovat suhtautuneet ajankohdasta riippumatta velkaantumiseen mahdollisuutena olemalla useammin eri mieltä kuin vertailuluokkana olevat miehet. Miehet siis olisivat naisia useammin samaa mieltä asian kanssa. Erityisen vahvana selittävänä tekijänä sukupuoli on ollut suhtautumiselle velkaantumiseen mahdollisuutena vuonna 1999.

Toisaalta on mielenkiintoista, että saatujen tulosten pohjalta taloudellisella aktiivisuudella ei ole havaittavissa yhtenäkkään tarkastelun vuotena tilastollista yhteyttä suhtautumiseen koskien velkaantumista mahdollisuutena. Täten näyttäisi, että suomalaisten suhtautuminen velkaantumiseen mahdollisuutena ei vaikuta ollenkaan se, onko työelämässä tai työtön, opiskeletko tai oletko eläkkeellä eikä se, että on jossain muussa asemassa näiden ulkopuolella kuten kotona lapsen kanssa. Samalla tavalla ikä ei näytä olevan oikeastaan selittävä tekijä kuvaamaan tätä suomalaisten suhtautumista, ellei oteta huomioon aikuisten ryhmään kuuluvia henkilöitä vuodelta 2019. Tämän poikkeaman voidaan katsoa olevan kuitenkin vain tilastollisesti melkein merkitsevä. Nämä aikuisten ryhmään kuuluvat suhtautuvat velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin olemalla enemmän eri mieltä asiasta kuin vertailuluokkana toimivat nuoret aikuiset. Tämä havaittu poikkeama on itsessään mielenkiintoinen, koska tilastojen valoissa tiedetään nimenomaan tämän ikäryhmän velkaantuvan erityisen paljon suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin (Suomen

virallinen tilasto 2021b). Toisaalta taas juuri velkaongelmien syntymisen riskiryhmään katsotaan kuuluvan erityisesti nuorten aikuisten ikäryhmään kuuluvat (Rantala & Tarkkala 2010). Ehkäpä ero tuleeekin siinä, miten todellisuudessa velkaannutaan ja mitä sillä velkaantumisella halutaan. Nuorten aikuisten ryhmään kuuluvat todennäköisemmin velkaantua riskillisemmällä ja korkeakorkoisimmilla kulutusluottotuotteilla eli ”elämäntapa-velkauntuisivat” lyhyemmällä harkinta-ajalla tai jopa harkitsemattomuudella (Majamaa & Rantala 2016, 4–6), kun taas aikuisten ryhmään kuuluvat todennäköisemmin velkauntuisivat asuntolainojen vuoksi.

Taas koulutuksen kohdalla vuosien 1999 ja 2019 koulutuksen tasoista erityisesti opistotason koulutuksen ja korkea-asteen koulutuksen omaamisella voidaan katsoa olevan jonkinasteinen tilastollinen merkitsevyys selitettäessä suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena. Molempien asteen koulutuksen omaavat henkilöt suhtautuvat useammin olemalla samaa mieltä velkaantumisen tarjoamien mahdollisuuksien kanssa kuin vertailuluokkana olevat vain perusasteen koulutuksen omaavat henkilöt. Näiden kahden koulutuksen tason kesken korkea-asteen koulutetut vielä hieman useammin kuin opistotason koulutetut, ja erityisen merkittävä tämä selitysaste on ollut vuonna 2019. Regressioker-toimia tarkastelemalla voidaan huomata, että vuonna 2019 niin opistotason (-0,228) kuin korkea-asteen (-0,327) koulutetut ovat olleet vahvemmin samaa mieltä kuin vuonna 1999 opistotason (-0,176) tai korkea-asteen (-0,209) koulutetut.

Näistä vuosista poiketen taas vuonna 2009 koulutuksen taso ei ole minkäänlaisessa tilastollisessa yhteydessä suhtautumiseen, mutta kyseisenä vuotena suhtautumista selittää sukupuolen lisäksi vastaajien koettu taloudellinen tilanne. Omalla koetulla taloudellisella tilanteella ei ole taas muina vuosina minkäänlaista selitysyhteyttä suomalaisten suhtautumiseen. Kohtalaiseksi koettu taloudellinen tilanne on tilastollisesti melkein merkitsevästi yhteydessä suhtautumiseen ja huonoksi koettu taloudellinen tilanne vielä vahvemmin olemalla tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä suhtautumiseen. Sekä kohtalaisen että huonon taloudellisen tilanteen omaavat henkilöt suhtautuvat kriittisemmin velkaantumiseen mahdollisuutena kuin vertailuryhmässä olevat henkilöt, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa hyväksi.

Taulukko 4. Velkaantumisen näkeminen mahdollisuutena, lineaarinen regressiomalli (enemmän eri mieltä = positiivinen kerroin JA enemmän samaa mieltä = negatiivinen kerroin)

	VUOSI 1999	VUOSI 2009	VUOSI 2019
Sukupuoli			
(Mies)	ref.	ref.	ref.
Nainen	0,177*** (0,054)	0,182*(0,072)	0,178** (0,059)
Ikä			
(Nuori aikuisuus)	ref.	ref.	ref.
Aikuisuus	-0,084 (0,94)	0,059 (0,152)	0,310* (0,131)
Keski-ikä	-0,073 (0,95)	0,029 (0,153)	0,217 (0,133)
Vanhuus	0,016 (0,139)	-0,081 (0,191)	0,239 (0,167)
Koulutus			
(perusaste)	ref.	ref.	ref.
Keskiaste	-0,012 (0,068)	0,036 (0,098)	-0,086 (0,094)
Opistotaso	-0,176* (0,077)	-0,058 (0,109)	-0,228* (0,100)
Korkea-aste	-0,209* (0,094)	-0,202 (0,113)	-0,327*** (0,99)
Taloudellinen aktiivisuus			
(työelämässä)	ref.	ref.	ref.
Työtön	0,073 (0,102)	-0,114 (0,174)	0,113 (0,154)
Opiskelee	0,099 (0,114)	-0,051 (0,180)	-0,051 (0,134)
Eläkkeellä	-0,179 (0,102)	0,062 (0,123)	0,203 (0,108)
Jokin muu	-0,044 (0,101)	0,162 (0,162)	-0,107 (0,156)
Taloudellinen tilanne			
(hyvä)	ref.	ref.	ref.
Kohtalainen	0,090 (0,062)	0,165* (0,079)	0,095 (0,063)
Huono	0,138 (0,091)	0,359** (0,124)	0,205 (0,110)
Vakiotermi			
	3,018*** (0,132)	2,752*** (0,194)	2,814*** (0,178)
N	2271	1162	1702
Korjattu R²	0,011	0,012	0,025
P-arvo (ANOVA)	<0,001	0,011	<0,001

P<0,05 *, P<0,01 ** ja P<0,001 ***(keskivirheet sulkeissa)

5.2 Suomalaiset ja velkaantumisen vältteleminen

Tarkasteltaessa suomalaisten yleistä asennoitumista velkaantumisen välttelemiseen frekvenssijakauman kautta ennen muiden menetelmien tarkasteluja, voidaan havaita tuloksien perusteella selkeitä yhtäläisyyksiä tässäkin teemassa eri vuosien välillä (ks. taulukko 5.). Kaikkina tarkastelun vuosina suurin osa suomalaisista on ollut täysin samaa mieltä (vastausvaihtoehto 1.) asian kanssa. Vuosikohtaisesti tarkasteluna kaikkein eniten täysin samaa mieltä velanoton välttelemisen kanssa on oltu vuonna 1999 (42,8 %) verrattuna vuoteen 2009 (36,2 %) ja vuoteen 2019 (29,8. %). Tämä täysin samaa mieltä olevien osuus on laskenut huomattavasti vuodesta 1999 vuoteen 2019 mennessä. Nämä vuosikohtaiset vastaukset täysin samaa mieltä olevista laskevat järjestelmällisesti jokaisena vuotena kohti täysin eri mieltä olevien osuutta.

Vaikka voitaisiin ajatella täysin eri mieltä asian kanssa olevien osuuden kasvaneen vuodesta 1999 vuoteen 2019 samalla tavoin kuin täysin samaa mieltä olevien osuus oli laskenut vuodesta 1999 vuoteen 2019, on useimmiten täysin eri mieltä oltu kuitenkin vuonna 1999 (5,4 %) verrattuna vuosiin 2009 ja 2019 (4,9 %). Toki osuudet huomattavasti pienemmät tähän liittyen. Vastausten perusteella vaikuttaa siltä, että yleistellä tasolla suomalaisten mielestä velkaantumista ja velanottoa tulisi vältellä mieluummin kuin ottaa velkaa. Velkaantumisen välttelemisen suhteen suomalaisilla tuntuu olevan selkeä ja ajasta riippumaton suhtautuminen. Ehkä vanha suomalainen ”moraalitalous-ajattelu” (Muttilainen 1991) toimii vieläkin kansakuntamme kirjoittamattomana normina.

Taulukko 5. Mieliopide velkaantumisen välttelemisestä (Ota kantaa väittämään: Velanottoa tulisi välttää.)

	Vuosi 1999 % (N)	Vuosi 2009 % (N)	Vuosi 2019 % (N)
1. Täysin samaa mieltä	42,8 (1014)	36,2 (428)	29,8 (512)
2.	23,5 (558)	25,4 (301)	28,1 (483)
3.	18,7 (443)	22,2 (263)	23,4 (402)
4.	9,6 (228)	11,2 (133)	13,8 (237)
5. Täysin eri mieltä	5,4 (127)	4,9 (58)	4,9 (84)
YHTEENSÄ	100 (2417)	100 (1202)	100 (1742)

5.2.1 Suhtautumisen tarkastelu kuvailevan menetelmän avulla

Kun tarkasteltiin suomalaisten yleistä suhtautumista velkaantumisen välttelemiseen eri vuosina, havaittiin suomalaisilta löytyvän selkeä ajaton mielipide asiaan. Kuvailevan menetelmän avulla tarkasteluna suomalaisten suhtautumista velkaantumisen välttelemiseen valittujen sosiodemografisten taustamuuttujien perusteella on havaittavissa samantyyppisiä tuloksia (ks. taulukko 6.). Kaikkina vuosina suomalaisten mielestä velkaantumista tulisi vältellä, koska vastauksien keskiarvot sijoittuvat yksi piste jotain ja kaksi piste jotain välille. Tuloksista voi myös huomata, että vuonna 1999 on oltu useammin samaa mieltä, koska eri taustamuuttujien arvot ovat matalammat (lähempänä arvoa 1.) kuin vuosien 2009 ja 2019 kohdalla. Vuonna 2019 taas eri taustamuuttujien arvot ovat olleet hieman korkeammat (lähempänä arvoa 5.) kuin vuosina 1999 ja 2009. Suhtautuminen välttelyyn näyttää siis aavistuksen keventyneen vuosien saatossa.

Kaikkina tarkastelun vuosina taustamuuttujista ikä, koulutus, taloudellinen aktiivisuus ja taloudellinen tilanne selittävät tilastollisesti erittäin merkitsevästi suomalaisten suhtautumista. Sukupuolen kohdalla ei voida katsoa taas olevan tilastollista merkitsevyyttä ollenkaan, eli suomalaisten sukupuoli ei selitä suhtautumista velkaantumisen välttelemiseen. Näiden muiden suhtautumista selittävien taustamuuttujien kohdalla taas on havaittavissa eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä vertailtaessa vuosia keskenään.

Yleisesti iän ja eri ikäryhmien kohdalla kaikkein eniten samaa mieltä on oltu vuonna 1999, kun taas vähemmän samaa mieltä olleiden osuus oli suurin vuonna 2019. Vuonna 1999 ja vuonna 2009 eniten samaa mieltä olivat vanhukset, kun taas vuonna 2019 eniten samaa mieltä olivat nuoret aikuiset. Taas keskiarvojen perusteella vähemmän samaa mieltä olivat vuonna 1999 ja 2009 aikuisten ryhmään lukeutuvat henkilöt, kun vuonna 2019 vähemmän samaa mieltä olivat keski-ikäisten ryhmään kuuluvat henkilöt. Keskiarvojakaumien perusteella ei ole havaittavissa ikään liittyvää selkeää kehitystä suhtautumiseen liittyen. Samoin myös taloudellisen aktiivisuuden kohdalla ei ollut selkeää kehitystä eri ”elämänvaiheen” ja suhtautumisen välillä. Kaikkina vuosina työelämässä olevat tai lomautetut henkilöt olivat hieman vähemmän samaa mieltä velkaantumisen välttelemisen kanssa. Vuosina 1999 ja 2009 kaikkein useimmiten samaa mieltä olivat eläkkeellä olevat henkilöt, kun taas vuonna 2019 useimmiten samaa mieltä olivat työttömänä olevat henkilöt.

Koulutuksen kohdalla kaikkein eniten samaa mieltä velkaantumisen välttelemisen kanssa olivat vain perusasteen koulutuksen omaavat henkilöt kaikkina tarkastelun vuosina. Taas muiden koulutuksen tason omaavien henkilöiden vastauksiin verrattuna vähemmän samaa mieltä olivat kaikkina vuosina korkea-asteen koulutuksen omaavat henkilöt. Koulutuksen kohdalla oli havaittavissa kaikkina vuosina järjestelmällinen yhteys suhtautumisen ja koulutuksen tason välillä. Mitä korkeampi koulutuksen taso oli, sitä useammin keskiarvojakaumat suhteellisesti kasvoivat kohti eriävämpää suhtautumista. Samanlaista lineaarista kehitystä vastauksissa koskien suhtautumista oli myös vastaajan koettuun taloudelliseen tilanteeseen liittyen. Kaikkina tarkastelun vuosina useammin samaa mieltä olivat ne henkilöt, jotka kokivat taloudellisen tilanteensa olevan huono vastaushetkellä. Vähemmän samaa mieltä olivat taas ne henkilöt, jotka kokivat taloudellisen tilanteensa olevan hyvä.

Taulukko 6. Sosiodemografisten taustamuuttujien vastausten keskiarvojakaumat koskien velkaantumisen välttelemistä (arvo 1. täysin samaa mieltä ja arvo 5. täysin eri mieltä), pyöristettynä kahden desimaalin tarkkuuteen.

	<i>Vuosi 1999</i>	<i>Vuosi 2009</i>	<i>Vuosi 2019</i>
Sukupuoli			
Mies	2,11	2,21	2,30
Nainen	2,13	2,26	2,41
<i>P-arvo</i>	<i>0,658</i>	<i>0,497</i>	<i>0,050</i>
Ikä			
Nuori aikuisuus 18–24-vuotiaat	1,95	2,13	2,01
Aikuisuus 25–44-vuotiaat	2,38	2,40	2,44
Keski-ikä 45–64-vuotiaat	2,11	2,28	2,50
Vanhuus 65–74-vuotiaat	1,55	1,93	2,14
<i>P-arvo</i>	<i><0,001***</i>	<i><0,001***</i>	<i><0,001***</i>
Koulutus			
Perusaste	1,79	1,95	2,06
Keskiaste	2,07	2,07	2,22
Opistoaste	2,43	2,42	2,49

Korkea-aste	2,47	2,53	2,55
P-arvo	<0,001***	<0,001***	<0,001***
Taloudellinen aktiivisuus			
Töissä (tai lomautettu)	2,32	2,43	2,50
Työtön	1,83	2,03	2,09
Opiskelee	2,08	2,20	2,24
Eläkkeellä	1,59	1,95	2,18
Jokin muu	2,21	2,19	2,33
P-arvo	<0,001***	<0,001***	<0,001***
Taloudellinen aktiivisuus			
Hyvä	2,28	2,39	2,49
Kohtalainen	2,09	2,16	2,25
Huono	1,89	1,96	2,10
P-arvo	<0,001***	<0,001***	<0,001***

5.2.2 Suhtautumisen tarkastelu lineaarisen regressioanalyysin avulla

Jotta saadaan mahdollisimman laaja-alainen käsitys suomalaisten suhtautumisesta velkaantumisen välttelemiseen, tarkastellaan sitä vielä lineaarisen regressioanalyysin avulla eri tekijöiden yhteisvaikutuksen selvittämiseksi. Kyseisten vuosien mallin korjattu selityaste (R^2) on jo hieman parempi verrattuna velkaantumisen mahdollisuuksien mallien selitysteeseen, vaikkakin nämä voisivat olla vielä korkeammat. Kuitenkin erityisesti vuoden 1999 kohdalla korjatun selitysteeseen voitaisiin katsoa olevan enää melko pieni tai jopa maltillisen kokoinen osuus. Vuonna 1999 se on 8,2 prosenttia, vuonna 2009 se on 4,6 prosenttia ja vuonna 2019 se on 3,9 prosenttia. Käytetty malli on ollut jokaisena vuotena tilastollisesti erittäin merkitsevä. Tähän perustuen mallin voidaan katsoa sopivan näiden aineistojen käsittelyyn ja selittämiseen myös tämän teeman kohdalla.

Kaikkina kolmena tarkasteluna vuotena on mielenkiintoista havaita, että sukupuolella ei ole ollenkaan tilastollista merkitsevyyttä eikä näin yhteyttä suomalaisten suhtautumiseen koskien velkaantumisen välttelemistä. Sukupuoli ei siis ollenkaan selitä sitä, miksi suomalaiset suhtautuvat velkaantumisen välttelyyn olemalla selkeästi samaa mieltä ajasta

riippumatta, eikä sen vuoksi voida varmuudella hahmotella myöskään eroja miesten ja naisten suhtautumisen kesken. Tähän havaintoon ei oikeastaan löytynyt suoraan selitystä. Tulevaisuudessa olisikin hyvä tutkia syitä siihen, miksi sukupuoli ei selitä tätä yleistä suomalaista asennoitumista velkaantumisen välttelemiseksi, vaikka aiemmin havaittiin sen selittävän taas asennoitumista velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin liittyen. Näinä kaikkina tarkastelun vuosina näyttäisi kuitenkin koulutuksella ja taloudellisella tilanteella olevan edes jonkinasteinen tilastollinen yhteys suomalaisten suhtautumiseen koskien velkaantumisen välttelemistä.

Koulutuksen kohdalla erityisen vahvalta selittävältä tekijältä näyttäisi jokaisena vuotena korkea-asteen koulutuksen omaaminen, ja tämä yhteys on myös näinä tarkastelun vuosina vähintään tilastollisesti merkitsevä. Vuoden 1999 kohdalla jopa tilastollisesti erittäin merkitsevä. Korkea-asteen koulutuksen lisäksi myös opistotason koulutuksen omaamisella näyttäisi olevan yhteys suhtautumiseen, toki vuosina 2009 ja 2019 se on vain tilastollisesti melkein merkitsevä. Tässäkin kohtaa vuoden 1999 kohdalla tulos on tilastollisesti muita vuosia vahvempi eli erittäin merkitsevä, ja mielenkiintoista on myös, että kyseisenä vuotena jonkinasteinen yhteys on myös keskiasteen koulutuksella tähän suhtautumiseen. Kaikkein useimmiten korkea-asteen koulutuksen omaavat henkilöt ovat eri mieltä velkaantumisen välttelemisen kanssa verrattuna muihin koulutuksen tasoihin ja erityisesti vertailuluokkana toimiviin vain perusasteen koulutuksen omaaviin henkilöihin. Voittaisiin katsoa, että koulutuksen taso vaikuttaa asennoitumiseen velkaantumisen välttelemisen suhteen, eli mitä korkeampi koulutuksen taso henkilöllä on, sitä enemmän on valmis olemaan eri mieltä asian kanssa, ja toisin päin. Mielenkiintoinen huomio kuitenkin on, että vuonna 1999 tämä tarkasteltava korkea-asteen koulutettujen (0,421) regressiokerroin on huomattavasti korkeampi kuin vuosina 2009 (0,298) ja 2019 (0,276), joista jälkimmäisenä vuonna kerroin on kaikista matalin.

Taloudellisen tilanteen kohdalla jokaisena vuotena löytyi jonkinasteinen tilastollinen yhteys koetun huonon taloudellisen tilanteen ja velkaantumisen välttelyn välillä. Vuonna 2009 ja 2019 yhteys oli tilastollisesti merkitsevä ja vuonna 1999 melkein merkitsevä. Myös kohtalaiseksi koetun taloudellisen tilanteen kohdalla oli vuonna 2019 melkein merkitsevä yhteys. Tuloksista voidaan havaita, että huonoksi oman taloudellisen tilanteensa kokeneet suhtautuivat velkaantumisen välttelyyn olemalla selkeästi useammin samaa mieltä kuin vertailuryhmänä olevat hyväksi oman taloudellisen tilanteensa kokeneet.

Näiden vuosien kesken regressiokertoimen kautta tarkasteluna kaikkein voimakkain tuotajatus velkaantumisen välttelemisestä oli vuonna 2009 (-0,332) ja kaikkein matalin vuonna 1999 (-0,183). Vuosi 2019 jää näiden väliin (-0,296). Täten oma koettu taloudellinen tilanne vaikuttaa selkeästi siihen, miten velkaantumisen välttelyyn suhtaudutaan.

Muiden taustamuuttujien eli iän ja taloudellisen aktiivisuuden kohdalla on myös mielenkiintoista havaita yhteyksissä vuosikohtaisia eroja. Iän kohdalla vuonna 2009 ei ollut minkäänlaista tilastollista yhteyttä yhdelläkään ikäryhmällä suomalaisten suhtautumiseen. Kuitenkin ikäryhmistä erityisesti aikuisuuden yhteys suhtautumiseen on tilastollisesti erittäin merkitsevä vuonna 1999, kun taas vuonna 2019 erityisesti keski-ikäisyyden yhteys suhtautumiseen oli tilastollisesti merkitsevä ja aikuisten yhteys enää tilastollisesti melkein merkitsevä. Vuosina 1999 ja 2019 aikuisten kohdalla regressiokerroin (0,290) on pysynyt täysin samana. Vuoden 2019 keski-ikäisten kohdalla regressiokerroin (0,376) on selkeästi näitä korkeampi. Molemmissa ryhmissä suhtaudutaan velkaantumisen välttelemiseen vertailuryhmänä olevia nuoria aikuisia suopeammin eli olemalla useammin eri mieltä, ja vuonna 2019 erityisesti tämä näkyi keski-ikäisten kohdalla.

Taloudellisen aktiivisuuden kohdalla ei ollut havaittavissa minkäänlaista tilastollista yhteyttä vuonna 2019, ja vuonna 2009 eläkkeellä olevista havaittu melkein merkitsevä yhteyskin on poikkeus. Näistä eroten taas vuonna 1999 on havaittavissa kaksi selkeää ja tilastollisesti erittäin merkitsevää selittävää tekijyyttä suhtautumiseen liittyen työttömiin ja eläkeläisiin. Työttömien regressiokerroin (-0,314) ja eläkeläisten regressiokerroin (-0,444) viittaavat siihen, että nämä ryhmät selkeästi kannattivat velanottamisen välttelemistä verrattuna työelämässä olevien vertailuryhmään. Eläkeläisten suhtautumisen velkaantumisen välttelemiseen on selkeästi vahvempi vuonna 1999 kuin vuonna 2009.

Taulukko 7. Velkaantumisen vältteleminen, lineaarinen regressiomalli (enemmän eri mieltä = positiivinen kerroin JA enemmän samaa mieltä = negatiivinen kerroin)

	VUOSI 1999	VUOSI 2009	VUOSI 2019
Sukupuoli			
(Mies)	ref.	ref.	ref.
Nainen	-0,017 (0,049)	0,029 (0,070)	0,091 (0,57)

Ikä			
(Nuori aikuisuus)	ref.	ref.	ref.
Aikuisuus	0,290*** (0,086)	0,042 (0,148)	0,290* (0,128)
Keski-ikä	0,169 (0,087)	0,030 (0,150)	0,376** (0,130)
Vanhuus	-0,051 (0,124)	-0,138 (0,187)	0,124 (0,163)
Koulutus			
(perusaste)	ref.	ref.	ref.
Keskiaste	0,133* (0,062)	-0,074 (0,095)	0,055 (0,092)
Opistotaso	0,398*** (0,070)	0,233* (0,106)	0,238* (0,097)
Korkea-aste	0,421*** (0,086)	0,298** (0,110)	0,276** (0,096)
Taloudellinen aktiivisuus			
(työelämässä)	ref.	ref.	ref.
Työtön	-0,314*** (0,093)	-0,173 (0,167)	-0,238 (0,151)
Opiskelee	0,42 (0,104)	-0,041 (0,176)	0,042 (0,130)
Eläkkeellä	-0,444*** (0,091)	-0,255* (0,120)	-0,086 (0,105)
Jokin muu	0,012 (0,091)	-0,176 (0,157)	-0,082 (0,151)
Taloudellinen tilanne			
(hyvä)	ref.	ref.	ref.
Kohtalainen	-0,027 (0,057)	-0,097 (0,076)	-0,127* (0,062)
Huono	-0,183* (0,083)	-0,332** (0,121)	-0,296** (0,107)
Vakiotermi			
	1,945*** (0,120)	2,279*** (0,189)	1,917*** (0,173)
N	2308	1167	1701
Korjattu R²	0,082	0,046	0,039
P-arvo	P>0,001	P<0,001	P<0,001

P<0,05 *, P<0,01 ** ja P<0,001 ***(keskivirheet sulkeissa).

5.3 Tulosten yhteenveto taustamuuttujien ja vuosien kesken

Yksityiskohtaisten tarkastelujen perusteella velkaantumisen näkemiseen mahdollisuutena näytti olevan selkeästi yhteydessä vastaajan sukupuoli kaikkina kolmena ajankohtana. Velkaantumisen välttämisen suhteen taas näyttäisi selkeästi olevan yhteydessä koulutuksen taso, erityisesti opistotasoisien koulutuksen ja korkea-asteen koulutuksen

omaaminen, sekä huonoksi koettu taloudellinen tilanne kaikkina tarkastelun vuosina. Näiden lineaarisen regression tuloksien kautta löytyi seuraavanlaisia hahmotelmia suomalaisten suhtautumista selittävässä taustamuuttujissa vuosikohtaisesti.

Vuonna 1999 suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena selitti sukupuoli sekä koulutus (opistotaso ja korkea-aste), kun taas suhtautumista velkaantumisen välttelemistä selitti ikä (aikuisuus), koulutus (keskiaste opistotaso ja korkea-aste), taloudellinen aktiivisuus (työttömyys ja eläkkeellä oleminen) sekä taloudellinen tilanne (huono). Vuonna 2009 suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena selitti sukupuoli sekä taloudellinen tilanne (huono ja kohtalainen), kun taas velkaantumisen välttelemistä selitti koulutus (opistotaso ja korkea-aste), taloudellinen aktiivisuus (eläkkeellä oleminen) sekä taloudellinen tilanne (huono). Vuonna 2019 suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena selitti sukupuoli, ikä (aikuisuus) sekä koulutus (opistotaso ja korkea-aste), kun taas velkaantumisen välttelemistä selitti ikä (aikuisuus ja keski-ikä), koulutus (opistotaso ja korkea-aste) sekä taloudellinen tilanne (huono ja kohtalainen).

Näiden tuloksien perusteella kaikkina vuosina sukupuolen kohdalla naiset suhtautuivat miehiä useammin olemalla eri mieltä velkaantumisen mahdollisuuksien kanssa. Tämä on mielenkiintoinen havainto, koska yhdessä aiemmassa tutkimuksessa havaittiin naisilla olleen hieman enemmän velkaa kuin miehillä (Majamaa & Rantala 2016a), kun taas toisessa tutkimuksessa havaittiin velkomustuomoiden kautta tarkasteltuna velkaa olevan miehillä naisia useammin (Majamaa ym. 2016b). Toisaalta miehien kohdalla oli useammin havaittu velkaantumisen johtavan velkaongelmiin (Rantala & Tarkkala 2010). Tulokset voisivat viitata siihen, että naiset suhtautuisivat velkaan useammin kuin pakollisena pahana, kun taas miehet näkisivät sen useammin mahdollisuuksien tarjoajana. Ehkä miehet ja naiset velkaantuvatkin eri tavalla ja erilaisilla lainoilla, minkä vuoksi kärjistettynä velkaongelmainen on useammin mies kuin nainen. Kuitenkin suhtautumisessa velkaantumisen välttelyyn sukupuoli ei vaikuttanut ollenkaan yhtenäkkään tarkastelun vuotena. Sukupuolen sijaan suhtautumisessa velkaantumisen välttelyyn korostuu omaksuttuun symboliympäristöön (ks. Allardt & Littunen 1979) liittyvät tekijät, jotka eivät ole suoraan sidoksissa yksilön edustamaan sukupuoleen.

Koulutuksen kohdalla taas löytyi selkeä yhteys koulutuksen tason ja suhtautumisen välillä. Mitä korkeampi koulutus niin sitä useammin suhtauduttiin velkaantumiseen enemmän mahdollisuutena ja sitä useammin oltiin enemmän eri mieltä velkaantumisen

välttelämisen kanssa verrattuna muihin koulutusasteisiin. Tämä myös siitä huolimatta, että keskiarvotarkastelujen mukaan kaikkien koulutuksen tasojen mielestä velkaantumista tulisi kuitenkin jollain tasolla välttää. Koulutuksen tasolla ja taloudellisella tilanteella on keskinäinen yhteys. Tämän vuoksi taloudellinen tilanne on myös ymmärrettävästi yhteydessä suhtautumiseen koskien velkaa. Mitä huonompi taloudellinen tilanne on, sitä useammin velkaantumisesta ei koeta mahdollisuutena sekä ollaan enemmän samaa mieltä velkaantumisen välttelämisen kanssa, verrattuna kohtalaiseksi tai hyväksi oman taloudellisen tilanteensa kokeviin. Tilastojen valossa tiedetään, että Suomessa hyvät tulot ja varallisuus ennakoivat henkilökohtaista velkaantumista ja kotitalouden velkaantumisen kasvua. Hyvin toimeentulevat velkaantuvatkin voimakkaammin kuin muut, koska heillä on myös paremmat edellytykset velanhoitoon. (Mäki-Fränti 2021, 3–18.) Korkeasti koulutetuilla on myös todettu olevan useammin ja enemmän velkaa kuin matalasti koulutetuilla (Majamaa & Rantala 2016a). Koulutuksen tason ja koetun toimeentulon voidaankin katsoa korreloivan myös tulotason kanssa, minkä vuoksi omat talouden odotukset (Working 1949) ja ennustukset (Merton 1949) myös selittävät suhtautumista velkaan kaikkina ajankohtina.

Taloudellisen aktiivisuuden kohdalla tuloksissa esille nousi, että työttömien ja eläkeläisten selkeä samanmielisyys velkaantumista vastaan on vahvempi, kuin niillä ketkä ovat työelämässä. Yleisesti eläkeläisten ja työttömien tulotaso on selkeästi matalampi kuin työelämässä olevilla ja molempiin elämäntilanteisiin voidaan liittää tietynlainen epävarmuus taloudellista pärjäämisestä. Pienituloisuus, työttömyys ja eläköityminen haastavat monesti talouden kantokyvyn, ja nämä ovatkin juuri riskitekijöitä velkaantumisen synnyttämille ongelmille. (Rantala & Tarkkala 2010.) Tästä huolimatta tulosten perusteella eläkeläisten kohdalla esimerkiksi ikä (vanhuus) ei kuitenkaan selitä suhtautumista, koska tilastollinen yhteys oli havaittavissa vain aikuisiin ja keski-ikäisiin lukeutuvassa ryhmässä kahtena vuonna. Sekä aikuisten että keski-ikäisten kohdalla ollaan valmiimpia olemaan eri mieltä velkaantumisen välttelämisen kanssa, kuin nuorten aikuisten keskuudessa. Tämä havainto tukee aiempia tutkimuksia, joissa erityisen velkaantuneita suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin ovat 25–44-vuotiaat (Suomen virallinen tilasto 2022a; Peura-Kapanen ym. 2016). Ei siis ihme, että erityisesti tähän ikäryhmään kuuluvat suhtautuvat velkaantumiseen suopeammin, kun he velkaantuvatkin eniten verrattuna muihin ikäryhmiin.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä pro gradu -tutkimuksessa haluttiin tarkastella suomalaisten suhtautumista velkaantumiseen mahdollisuutena sekä velkaantumisen välttelyyn kolmella eri vuosikymmenellä. Päähypoteesina tutkimuksessa oli ajatus, että suomalaiset olisivat suhtautuneet vuonna 2019 velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin myönteisemmin kuin vertailuvuosina 2009 ja 1999. Toisena olettamuksena oli, että suomalaisten kielteinen suhtautuminen velkaantumiseen olisi samalla vähentynyt vuodesta 1999 vuoteen 2019 tultaessa. Tutkimukselle asetettujen kysymysten kautta tarkoituksena oli myös saada selville suomalaisten suhtautumisen mahdolliset erot ja muutokset näissä kahdessa velkaantumisen teemassa, niin vuosikohtaisesti kuin erilaisten sosiodemografisten taustamuuttujien kautta. Saatujen tulosten perusteella hypoteesi toteutui osittain, koska suomalaisten yleisen tason suhtautuminen velkaantumisen välttelyyn näytti lieventyneen vuodesta 1999 vuoteen 2019 mennessä. Toisaalta taas hypoteesi ei toteutunut, koska suomalaisten yleinen suhtautuminen velkaantumisen tarjoamiin mahdollisuuksiin ei ollut kasvanut vuodesta 1999 vuoteen 2019, vaan vuonna 2019 tämä suhtautuminen oli jopa tiukentunut aiemmasta. Vuosikohtaisia eroja oli tosin havaittavissa niin velkaantumisen näkemisessä mahdollisuutena kuin sen välttelemisessä, esille nousi myös eroja näiden vuosien suhtautumista selittävässä tekijöissä (ks. luku 5.3). Tutkielmassa käytetyt menetelmät ja niiden tarjoamat erilaiset tutkimuksen ulottuvuudet olivat näiden tarkasteltavien teemojen suhteen myös aika lailla linjassa, mikä puhuu yleisesti tulosten luotettavuuden puolesta. Toki on hyvä huomioida aineiston ja tulosten kohdalla tietyt käytännön rajoitteet kuten vuoden 2009 vastaajien määrän vähäisyys, vuoden 2019 aineiston painotukset sekä lineaarisen regressioanalyysin korjatun selityksasteen mataluus.

Yleisesti ottaen tulosten perusteella oli selkeästi havaittavissa suomalaisten suhtautumisen eroja siinä, miten velkaantuminen nähdään tai koetaan. Velkaantumisen mahdollisuutena näkemisen ja suhtautumisen välille löytyi vähemmän selittäviä tekijöitä kuin velkaantumisen välttelemisen ja suhtautumisen välille. Velkaantumisen näkeminen mahdollisuutena jakoi jonkin verran suomalaisten asennoitumista, mutta suurin osa katsoi suhtautuvansa asiaan neutraalisti jokaisena tarkastelun ajankohtana. Erityisesti tätä suhtautumista kaikkina vuosina selitti sukupuoli. Velkaantumisen välttelemiseen taas suomalaiset suhtautuivat selvemmin olemalla samaa mieltä, jopa täysin samaa mieltä asian kanssa kaikkina vuosina. Tätä suhtautumista kaikkina ajankohtina selitti koulutuksen aste sekä

koettu taloudellinen tilanne. Näiden tulosten pohjalta voidaan päätellä, että yleisellä tasolla suomalaisten suhtautuminen velkaan ei ole radikaalisti muuttunut vuosien saatossa. Näyttäisi myös siltä, että ajankohdasta riippumatta samanlaiset taustekijät selittävät suhtautumistanne velkaan. Lopulta keskeitä on, että velan ottamista tai velkaantumista tulisi selkeästi mieluummin välttää, vielä nykypäivänäkin.

Erityisen mielenkiintoisen havainnon suomalaisten kielteisestä suhtautumisesta velkaan tekee kuitenkin se, että samaan aikaan suomalaiset velkaantuvat enemmän kuin koskaan aiemmin. Kotitalouksien velkaantumistasot ovat huomattavasti korkeammat vuonna 2019 verrattuna vuoteen 1999. Kansalaisten takaraivossa jyskyttävä ”vältä velkaa” -ajattelu näyttäytyy enemmänkin moraalisen ohjenuorana, kuin voimassa olevana käytännönsääntönä. Ehkä juuri velan ja raha-asioiden moralisointiin liittyy se, miksi niistä ei haluta oikein vieläkään puhua sekä se, miksi juuri omista raha-asioista ja oman talouden hoidossa epäonnistumiseen liitetään vahva kielteinen stigma. Näihin liittyen voidaan nostaa esiin myös velkaan ja velanottoon liittyvät valta-asetelmat sekä näiden asioiden ongelmakeskeinen lähestymistapa Suomessa. Tässä lähestymistavassa yksilön katsotaan itse aiheuttaneen omalla toiminnallaan omat velkaongelmansa. Voitaisiin myös ajatella, että kansalaisten keskuudessa on opittu pitämään velkaa ja velkaantumista enemmän rasitteena kuin näkemään velkaantumisen tarjoamat mahdollisuudet parempaan. (Pantzar 2020, 8–9.) Suomalaisten yleisen suhtautumisen luonteen radikaali muuttuminen vaatisikin todennäköisesti yhteiskunnallisen tason asennemuutoksen sekä yleisen ilmapiirin muutoksen, ja erityisesti avoimemman rahapuhekulttuurin.

Suomalaisten kuluttajien suhtautumista, odotuksia ja ennusteita koskien nykyhetken talouden tilannetta, kuten myös tulevaisuuden tilannetta on mahdollista seurata ajantasaisesti kuluttajien luottamustutkimuksen avulla. Tutkielman tarkastelun vuosina suomalaisten talouden odotukset ovatkin olleet luottamusindikaattorin (ks. tarkemmin luku 3.1) mukaan heikoimmillaan tammikuussa ja helmikuussa 2009 (-9,9) ja korkeimmillaan keuhakuussa 1999 (3,0). Näistä vuosista poiketen ainoastaan vuonna 2019 kyseisen indikaattorin saldoluku oli ollut koko ajan miinusmerkkinen. Tutkimuksen viimeisimmän tarkasteluajankohdan jälkeen niin maailmalla kuin Suomessa on kohdattu vastoinkäymisiä. Nämä uusimmat käännteet ovat vaikuttaneet suomalaisiin kuluttajiin tekemällä talouden odotuksista ja ennusteista aiempaa synkempiä. Vuonna 2020 maailmaa kohtasi uudenlainen globaali pandemia, korona. Kyseisen vuoden kohdalla luottamusindikaattorin

saldoluku on ollut korkeimmillaan heinäkuussa (-1,6) ja matalimmillaan pandemian alun vaiheilla huhtikuussa (-13,9). Vuonna 2021 koronapandemia oli edelleen vallalla, mutta odotusta pandemian lopusta tai edes lieventymisestä oli yleisesti havaittavissa. Kyseisenä vuotena korkeimmillaan luottamusindikaattori on ollut syyskuussa (6,0) ja matalimmillaan joulukuussa (-3,5). Vuoden 2021 vaihtuessa vuoteen 2022, voitiin todeta akuuteimman koronapandemian vaiheen hellittäneen. Kuitenkin kyseisenä vuotena maailmaa koetteli alkanut Ukrainan sota, inflaation vauhdikas kohoaminen ja korkojen nousu, pelko energia- ja sähkökriiseistä sekä talouden ajautumisesta taantumaan. Tämän vuoksi ei olekaan ihme, että vuonna 2022 luottamusindikaattori on ollut korkeimmillaan helmikuussa (0,5) ja matalimmillaan joulukuussa (-18,5). Nyt käsillä oleva vuosi 2023 on alkanut myös hyvin epävarmoissa merkeissä, mikä näkyy jo mitatussa tammikuun luvussa (-12,7). (Suomen virallinen tilasto 2022a.) Vuoden 2022 kohdalla rikottiinkin ennätys, koska joulukuussa mitattu saldoluku on ollut koko mittaushistoriansa, eli vuodesta 1995 vuoteen 2022, huonoin. Suomalaisten kuluttajien luottamus ja arvio oman taloutensa odotuksista sekä yleisesti talouden näkymistä ovat heikenneen huomattavasti aiemmasta. Sama pätee kuluttajien näkemykseen ja arvioon koskien Suomen talouden tilannetta sekä odotuksia. (Suomen virallinen tilasto 2022a.) Nämä uusimmat luvut kertovatkin suomalaisten suhtautumisen nykyhetkeen ja tulevaisuuteen muuttuneen synkemmäksi verrattuna tutkielman vertailuajankohtavuosiin 1999, 2009 ja 2019.

Näihin suomalaisten kuluttajien synkkiin talouden odotuksiin ja ennusteisiin ovat vuodesta 2022 lähtien vaikuttaneet elämisen kallistuneet kustannukset, jotka syövät kotitalouksien ostovoimaa ja heikentävät yksityistä kulutusta. Nämä tekijät puolestaan vaikuttavat suoraan Suomen kohtaamaan talouden taantumaan. Erityisesti vuonna 2022 ja vuonna 2023 asuntovelallisilla sekä yleisesti velallisilla kotitalouksilla merkittävä osa käytettävissä olevista tuloista menee korkojennousun myötä asuntolainojen kustannusten, lyhennysten ja korkojen hoitamiseen. Nykyisessä tilanteessa myös mahdollisiin koronapandemian aikana kertyneisiin kotitalouksien säästöihin joudutaan turvautumaan, kustannusten nousun vuoksi. Hintoihin vaikuttanut inflaation kiihtyminen oli huipussaan vuoden 2022 marraskuussa, jolloin kuluttajahintaindeksillä mitattuna se oli Suomessa jopa 9,1 prosenttia. Odotettavissa kuitenkin on, että inflaatio tulisi hidastumaan vuosina 2023 ja 2024, arviolta vuoteen 2024 mennessä takaisin kahteen prosenttiin. Toisaalta myös odotuksissa on reaaliensioiden nouseminen inflaation hidastuessa. (Suomen Pankki 2022, 3–4, 12, 21–24.)

Näistä tuoreimmista talouden odotuksista ja ennusteista huolimatta niin Suomen valtionvelka kuin suomalaisten kotitalouksien velkaantuminen on kasvanut entisestään vuoden 2019 jälkeen. Suomen valtionvelka on noussut vuoden 2022 loppuun mennessä jo noin 141 628 miljoonaan euroon, tarkoittaen jo noin 25 400 euroa henkilöä kohden (Valtiovastuu 2023). Tuoreimmat kotitalouksien velkaantumisasteet ovat olleet vuoden keskiarvoltaan 2020 vuonna 130,6 prosenttia ja 2021 vuonna 132,9 prosenttia. Vuoden 2022 kohdalla olemassa on tietoa vasta kolmelta ensimmäiseltä kvartaalilta, joiden keskiarvo on ollut kuitenkin jo 133,7 prosenttia. (Suomen virallinen tilasto 2022b.) Näiden lukujen valossa velkaantuminen on kasvanut vuosi vuodelta (kriisienkin keskellä), vaikka kuluttajien luottamusindikaattorin mukaisesti suomalaisten näkymät taloudesta ovat olleet hyvin epävarmoja ja utuisia. Puhumattakaan vielä vallalla olevasta velattomuuden eetosista, joka näyttäytyy todellisuudessa hieman ristiriitaiselta. Lazzarato onkin osuvasti hahmotellut, miten myös tietämättämme päivästä toiseen, eläessämme ja kuluttaessa, olemme osallisia velkatalouden oravanpyörään. Esimerkkinä tästä oravanpyörästä ja ikuisessa velkasuhteesta jopa tiedostamattamme kanniskelemme mukanaamme lompakkomme sopukoissa automaattista velallisen ja velkojan suhdetta, luottokorttia. (Lazzarato 2011, 17.)

Täten voidaankin todeta, että suomalaiset ja raha, siinäpä vasta pari! Ei kuitenkaan aivan yksiselitteinen pari, vaan enemmänkin moniulotteinen, yhteiskunnallinen, historiallinen ja tyystin jokapäiväinen. Raha on keskeinen osa jokaisen suomalaisen arkea ja tärkeä osa yhteiskunnan toimintamahdollisuuksia. Valittujen teorioiden kautta on mahdollistaa ymmärtää, miten läheisesti raha ja suhtautuminen liittyvät toisiinsa. Raha tai sen puute vaikuttavat automaattisesti taloutemme odotuksiin (Working 1949) sekä mahdollisuuksiimme ennustaa ja toteuttaa haluamaamme tulevaisuutta tai elämäntyyliä (Merton 1949). Meillä kaikilla on olemassa rahalle erilaisia käyttötarkoituksia tai korvamerkintöjä, jotka eivät ole irrallaan sosiaalisista ja kulttuurisista merkityksistä. Niinpä se, mistä raha on tullut tai mihin se on tarkoitettu tai mitä ajattelemme rahasta, vaikuttaa siihen, miten sitä todellisuudessa käytetään (Zelizer 1989). Keskeisesti tähän omaan rahasuhteeseemme vaikuttaakin yhteiskunnallinen sekä kulttuurinen symboliympäristömme, johon olemme elämämme aikana sosialisoituneet esimerkiksi perheen kautta (Allardt & Littunen 1979). On tärkeää myös ymmärtää, että nämä taustalla olevat vaikuttimet tekevät meistä erilaisia rahan käyttäjiä nykyisessä yhteiskunnassa, jossa rahaa ja velkaa ei voida erottaa toisistaan. Raha toimii itsessään jo sosiaalisena suhteena (Ahokas & Holappa 2014).

Nykyaikana tietyn elämäntyylin ylläpitäminen tai unelmien toteuttaminen ei määrity käytävissä olevien tulojen kautta (Sarpila 2014; Toivonen & Räsänen 2004), koska erilaisia luottoja on mahdollista käyttää tulojen jatkeena (Mutttilainen 1991), maksuerien pienentäjinä tai eräpäivien siirtäjinä (Niemi 2014). Tämä tarjolla oleva mahdollisuus sisältää myös ottajalleen vastuun, joka kuitenkin ei aina pysy hallinnassa sen ottajilla. Syitä tähän hallinnan menettämiseen on lukuisia, ja monesti riskitekijät myös kasautuvat dominoefektin tavoin. Tässä kulutusluottojen yleistymisen kuluttajien keskuudessa on vain yksi tekijöistä. Velkaongelmaisuuden lisääntyminen ja näiden lisääntyneiden ongelmien ratkaiseminen sekä ehkäiseminen onkin yksi nykyajan luottoyhteiskunnan keskeisiä tehtäviä (Mutttilainen 1991). Suomessa asiaa on lähdetty ratkaisemaan esimerkiksi hoidettujen maksuhäiriömerkintöjen säilytysaikoja lyhentämällä sekä positiivisen luottorekisterin kehittämällä (Eduskunta 2020/2021).

Kaikesta huolimatta suomalaisten mielestä yleisellä tasolla velkaa tulisi välttää ja monesti velkaan liittyvät nostot ovat negatiivissävytteisiä, jopa syytteleviä. Kuitenkin samaan aikaan suomalaisten kotitaloudet ovat velkaantuneet vuosivuodelta aina vain enemmän. Tämä havaittu ristiriitaisuus todellisen velkaantumisen ja suhtautumisen välillä onkin yksi tämän tutkimuksen rajoituksista, aiemmin mainittujen lisäksi. Tässä tutkimuksessa ei tarkasteltu suomalaisten suhtautumista johonkin tiettyyn velkaantumisen tai luoton muotoon, joka olisi voinut osaltaan selittää suhtautumista. Tätä ristiriitaisuutta olisi tärkeää tutkia lisää ottamalla tarkasteluun mukaan muita mahdollisia selittäviä tekijöitä, kuten esimerkiksi nämä erilaiset luoton muodot. Tuloksista nousi esille myös ristiriitaisuus sukupuolen ja velkaantumiseen suhtautumisen välillä, jota olisi myös hyvä tutkia lisää. Määrällisten tutkimuksien lisäksi vaihtoehtona voisi olla hyödyntää myös laadullista tutkimusotetta ja laadullisia menetelmiä kokonaisvaltaisen ymmärryksen vuoksi. Myös yleisesti tarvittaisiin lisää tutkimuksia koskien velkaantumisen tarjoamia mahdollisuuksia ja asennoitumista, koska useat Suomessa tehdyt velkaantumista käsittelevät tutkimukset liittyvät velkaantumisen mukanaan tuomiin ongelmiin. Lopulta kaikki rahaan tai velkaan liittyvät tutkimukset ja keskustelun avaukset olisivat kuitenkin tärkeitä, jotta raha-asioista osattaisiin puhua avoimemmin ilman häpeää. Omia raha-asioita voitaisiin osata hallita sekä omaa rahan käyttämistä ja raha-asenteita voitaisiin ymmärtää paremmin, jos näitä keskeisiä taloudenhallinnan asioita opittaisiin käsittelemään jo nuoresta pitäen (Raijas & Wilska 2007) esimerkiksi perheen, koulutuksen tai yhteiskunnan tarjoaman opetuksen ja tuen kautta. Ennaltaehkäisy tulisi useimmiten yhteiskunnalle myös edullisemmaksi.

KIRJALLISUUS

- Ahokas, Jussi & Holappa, Lauri (2014). Rahatalous haltuun. Irti kurjistavasta talouspolitiikasta. Helsinki: Like Kustannus.
- Ahokas, Jussi & Kannas, Olli (2009). Finanssikriisin taustalla yksityisen velan määrän räjähdysmäinen kasvu. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 105 (2), 186–201.
- Alho, Kari & Lassila, Jukka & Murto, Risto (1992). Valtion velkaantuminen ja sen vaikutukset kansantaloudessa. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos ETLA (B 79). Helsinki: Taloustieto.
- Allardt, Erik & Littunen, Yrjö (1979). *Sosiologia*. Porvoo: WSOY.
- Asiakastieto (2020). Jälleen uusi ennätys: Maksuhäiriörekisteriin lähes 5000 ihmistä lisää. Saatavissa: <https://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto-media/blogit/jalleen-uusi-ennatys-maksuhairiorekisteriin-lahes-5-000-ihmista-lisaa.html> (Viitattu 05.11.2021)
- Asiakastieto (2022). Luottotietolakiin muutoksia: Maksetut maksuhäiriömerkinnät alkavat poistua 01.12.2022. Saatavissa: <https://www.asiakastieto.fi/omatieto/fi/artikkelit/20220513081500> (Viitattu 12.12.2022)
- Asmundson, Irena & Oner, Ceyda (2012). What is Money?. *International monetary fund, Finance & Development*, 49 (3). 52–53.
- Blomgren, Jenni & Maunula, Nico & Hiilamo, Heikki (2014). Sairastuttaako velka? 15 vuoden seuranta tutkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista. *Yhteiskuntapolitiikka* 79 (3), 245–263.
- Campbell, John & Cocco, João (2003). Household Risk Management And Optimal Mortgage Choice*. *The Quarterly Journal of Economics* 118 (4), 1449–1494.
- Dominitz, Jeff & Manski, Charles (1996). Perceptions of economic: Evidence from the survey of economic expectations. Cambridge: NBER Working Paper 5690, 1 – 37. Saatavissa: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5690/w5690.pdf (Viitattu 25.11.2022)

- Dominitz, Jeff & Manski, Charles (1997). Perceptions of economic: Evidence from the survey of economic expectations. *Public Opinion Quarterly* 61 (2), 261–287.
- Eduskunta (2020). Kotitalouksien velkaantumisen rajoittaminen. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/kotitalouksien-velkaantumisen-rajoittaminen.aspx (Viitattu 23.12.2022)
- Eduskunta (2021). Positiivinen luottorekisteri. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/positiivinen-luottotietorekisteri.aspx (Viitattu 15.11.2021)
- Eduskunta (2022). Palkka-avoimuus. Saatavissa: https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/kotimainen_oikeus/LATI/Sivut/palkka-avoimuus.aspx (Viitattu 23.10.2022)
- Erola, Jani (Turun yliopisto) & Räsänen, Pekka (Turun yliopisto) & Wilska, Terhi-Anna (Turun kauppakorkeakoulu): Suomi 1999: kulutus ja elämäntapa vuosituhannen vaihteessa [sähköinen tietoaineisto]. Versio 2.0 (2018-08-10). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD1241>
- Erola, Jani & Moisio, Pasi (2014). Sosiaalinen eriarvoisuus ja yhteiskuntaluokat. Teoksessa J. Erola & P. Räsänen (toim.), *Johdatus sosiologian perusteisiin* (s.79–94). Tallinna: Gaudeamus.
- Euroopan Keskuspankki (2017a). Mitä on raha?. Saatavissa: https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/explainers/tell-me-more/html/what_is_money.fi.html (Viitattu 22.11.2022)
- Euroopan Keskuspankki (2017b). Ohjeet Pankeille järjestämättömien saamisten käsitteilyssä. Saatavissa: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.fi.pdf (Viitattu 02.02.2023)
- Euroopan Keskuspankki (2023). Rahapoliittisia päätöksiä. Saatavissa: <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2023/html/ecb.mp230202~08a972ac76.fi.html> (Viitattu 03.02.2023)

- Euroopan Parlamentti (2018). Vuosikymmen kriisin alkamisen jälkeen finanssipolitiikka on korjattu EU:ssa. Saatavissa: <https://www.europarl.europa.eu/news/fi/headlines/economy/20180830STO11345/kriisin-alkamisen-jalkeen-finanssipolitiikka-on-korjattu-eu-ssa> (Viitattu 08.12.2022)
- European Money Markets Institute (2019). Euribor Q & A. Saatavissa: https://www.finanssiala.fi/wp-content/uploads/2019/02/D0062A-201920-20EURIBOR20Questions20and20Answers_FI_VMM.pdf (Viitattu 26.11.2022)
- Finanssivalvonta (2021). Makrovakauspäätös: Asuntoluottojen lainakatto 85 prosenttiin muiden kuin ensiasuntolainojen osalta. Saatavissa: <https://www.finanssivalvonta.fi/tiedotteet-ja-julkaisut/lehdistotiedotteet/2021/makrovakauspaaatos-asuntoluottojen-lainakatto-85-prosenttiin-muiden-kuin-ensiasuntolainojen-osalta/> (Viitattu 11.12.2022)
- Finanssivalvonta (2022). Uusia työkaluja tarvitaan kotitalouksien velkaantumisen hillitsemiseksi. Toimintakertomus 2021. Saatavissa: <https://www.finanssivalvonta.fi/tiedotteet-ja-julkaisut/toimintakertomukset/toimintakertomus-2021/teemat/uusia-tyokaluja-tarvitaan-kotitalouksen-velkaantuneisuuden-hillitsemiseksi/> (Viitattu 22.12.2022)
- Freystätter, Hanna & Mattila, Veli-Matti (2011). Finanssikriisin vaikutuksista Suomen talouteen. Suomen Pankki, BoF Online (1), 4–53. Saatavissa: <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/43466/167911.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Viitattu 05.12.2022)
- General Data Protection Regulation (EU) 2016/679.
- Granbom-Herranen, Liisa (2008). Sananlaskut kasvatuspuheessa- perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota?. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House, väitöskirja.
- Haaga-Helia. Ammatilliset tutkinnot. Saatavissa: <https://www.haaga-helia.fi/fi/ammattilliset-tutkinnot> (Viitattu 27.10.2022)
- Herrala, Risto (2009). Kotitalouksien velkaantuminen ja maksuhäiriöt Suomessa. Euro & Talous (4), 31–39. Saatavissa: <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/51141/172069.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Viitattu 25.11.2022)

- Iivonen, Esa (2020). Pärjäämisen eetos, sosiaalinen etäisyys ja köyhien perheiden syyllistäminen. Teoksessa Takuusäätiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäätiön 30-vuotisjuhlajulkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.
- Ikonen, Pasi (2017). Onko julkinen velka vaikuttanut talouskasvuun Suomessa? Euro & Talous, Analyysi, 3–12. Saatavissa: <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/51531/eurotalousanalyysi10.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Viitattu 03.02.2023)
- Kangassalo, Pertti (2017). Kuluttajien luottamukseen on luottaminen. Tieto & Trendit, Tilastokeskus. Saatavissa: <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2017/kuluttajien-luottamukseen-on-luottaminen/> (Viitattu 05.12.2022)
- Kiander, Jaakko (2001). 1990-luvun taluskriisi. Suomen Akatemian tutkimusohjelma: Laman opetukset, Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. VATT-julkaisuja 27 (5). Helsinki: Gummerus.
- Koivula, Aki (Turun yliopisto) & Räsänen, Pekka (Turun yliopisto) & Sarpila, Outi (Turun yliopisto) & Erola, Jani (Turun yliopisto): Suomi 2009: kulutus ja elämäntapa [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 1.0 (2017-06-07). Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3171>
- Koski, Leena & Moore, Erja (2001). Näkökulmia aikuisuuteen ja aikuiskasvatukseen. Aikuiskasvatus 21 (1), 4–13.
- Kuluttajaliitto (2014). Velkaopas. neuvoja ja apua raha-asioiden hoitoon. Saatavissa: <https://www.kuluttajaliitto.fi/uploads/2020/10/a4ba1b76-velkaopas.pdf> (Viitattu 30.11.2022)
- Kuluttajansuojalaki 20.01.1979/38.
- Laki kuluttajansuojalain 7 luvun 14 pykälä ja 7 a luvun 11 pykälä muuttamisesta 740/2022.
- Laki luottotietolain muuttamisesta 331/2022.
- Laki luottotietolain muuttamisesta 742/2022.

Laki positiivisesta luottorekisteristä 739/2022.

Laki tulotietojärjestelmästä annetun lain muuttamisesta 741/2022.

Laveri, Pirjo (2020). Ylisukupolvinen vaiettu rahattomuuden häpeä. Teoksessa Takuusäätiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäätiön 30–vuotisjuhla-julkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.

Lazzarato, Maurizio (2011). Velkaantunut ihminen. Suomentanut Tutkijaliitto, Helsinki 2014. Tampere: Juvenes print.

Lehtinen, Ilkka (2012). Pääkaupunkiseudulla asumisen elintaso on pysynyt ennallaan kolme sukupolvea. Tilastokeskus. Hyvinvointikatsaus 1/2012. Saatavissa: https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_004.html (Viitattu 24.10.2021)

Majamaa, Karoliina & Rantala, Kari (2016a). Nuorten aikuisten velat, velkaongelmat ja keinot talouden tasapainottamiseksi. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 16/2016. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati & Sarasoja, Laura (2016b). Velkaongelmien luonne ja pikavippiuudistuksen vaikutukset velkomustuomioiden valossa. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 9/2016. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Majamaa, Karoliina & Sarasoja, Laura & Rantala, Kati (2017). Viime vuosien muutokset vakavissa velkaongelmissa. Analyysi velkomustuomioista. Yhteiskuntapolitiikka 82 (6), 676–686.

Matala, Timo (2013). Suomalaisten velkaantuminen on eurooppalaista keskitasoa. Tilastokeskus: Hyvinvointikatsaus 1/2013. Saatavissa: https://tilastokeskus.fi/artikkelit/2013/art_2013-03-11_009.html (Viitattu 24.10.2021)

Merton, Robert K. (1949). The Self-fulfilling prophecy. *The Antioch Review* 8 (2), 193–210.

Merton, Robert K. (1968). The Matthew Effect in Science. The reward and communication systems of science are considered. *Science* 159, 56–63.

- Metelinen, Sami (2021). Kirottu Velka. Suomalaiset kavahtavat julkista velkaa mutta pelkäävät leikkauksia. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA analyysi (89), 1–13.
- Muttilainen, Vesa (1991). Kohti luottoyhteiskuntaa – Henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa. Kuluttajatutkimuskeskuksen julkaisuja 6/1991. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Muttilainen, Vesa (2002). Luottoyhteiskunta: kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja (189). Helsinki: Hakapaino.
- Muttilainen, Vesa (2007). Velkajärjestelyn kehityssuuntia 1993–2006. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 2/2007. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Muttilainen, Vesa & Reijo, Marie (2007). Kotitalouksien maksuvaikeudet 2002–2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja (81). Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Mäki-Fränä, Petri (2021). Voimakkaasti velkaantuneiden taloudellinen tilanne vaihtelee Suomessa. Euro & Talous, Analyysi, 3–18. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/52037/eurotalous_analyysi_25_11_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 13.12.2022)
- Mäki-Fränä, Petri & Vilmi, Lauri (2016). Miksi Suomi ei pysy vertaistensa vauhdissa?. Euro & Talous 24 (1), 3–16. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/51304/eurotalous116_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 16.12.2022)
- Nef, Jorge (1999). Human Security and Mutual Vulnerability. The Global Political Economy of Development and Underdevelopment. Second Edition. Ottawa: International Development Research Centre.
- Niemi, Marja-Leena (2014). Luotto-oikeus. Luottotyypit, perintäprosessit ja takaisin-saanti. Helsinki: Talentum.

- Niini, Ella (2020). Empatia poistaa rahavaikeuksiin liittyvää häpeää. Teoksessa Takuusäätiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäätiön 30–vuotisjuhla-julkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.
- Nummenmaa, Lauri (2021). Tilastotieteen käsikirja. EU: Tammi.
- Oikeusministeriö (2020). Positiivisen luottorekisterin valmisteleminen. Saatavissa: <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM022:00/2020> (Viitattu 18.11.2021)
- Oksanen, Atte & Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati (2015). Suomalaisten nuorten ja aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat 2005–2013 rekisteritutkimuksen valossa. Teoksessa K. Majamaa (toim.): Nuoret, velka ja yhteiskunta – Koukusta loukuun. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Opetushallitus (2003). Ammatillisen koulutuksen rakennevertailu. Saatavissa: https://www.haaga-helia.fi/sites/default/files/file/2021-02/rakennevertailu_ammattilliset_tutkinnot.pdf (Viitattu 27.10.2022)
- Pantzar, Juha (2020). Häpeälliset talousongelmat?. Teoksessa Takuusäätiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäätiön 30–vuotisjuhla-julkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.
- Peura-Kapanen, Liisa & Aalto, Kristiina & Lehtinen, Anna-Riitta & Järvinen, Raija (2016). Ylivelkaantumisen ehkäisyn ja hoidon tehostaminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 26/2016. Helsinki: Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta.
- Pohjola, Matti (2010). Taloustieteen oppikirja. Helsinki: WSOYpro.
- Putkuri, Hannu & Vauhkonen, Jukka (2012). Kotitalouksien velkaantumiseen ja asuntomarkkinoiden kehitykseen vaikuttaminen: makrovakaustyökälyt. Suomen Pankki, BoF Online 3/2012, 3–24. Saatavissa: <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/43491/170021.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Viitattu 11.12.2022)
- Raijas, Anu (2013). Yhteisen talouden ristiriidat ja ratkaisut nuorissa lapsiperheissä. Tilastokeskus: Hyvinvointikatsaus 4/2013. Saatavissa: https://tilastokeskus.fi/artikkelit/2013/art_2013-12-09_011.html (Viitattu 27.11.2022)

- Raijas, Anu & Wilska, Terhi-Anna (2007). Huolenpitoa ja jakamista – rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lapsiperheissä. Työselosteita ja esitelmiä (104). Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta (2009). Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja (90). Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitos.
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta (2010). Luotosta luottoon – velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. Yhteiskuntapolitiikka 75(1), 19–33.
- Rikalainen, Essi & Uitto, Tero (2008). Pakkokeinot ja saatavien perintä. Helsinki: Kiinteistöalan kustannus 2008.
- Ruishalme, Outi (2020). Velkaantuminen on riski kansanterveydelle. Teoksessa Takuusäitiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäitiön 30–vuotisjuhlajulkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.
- Ruonavaara, Hannu (2014). Instituutiot ja rakenteet. Teoksessa J. Erola & P. Räsänen (toim.), Johdatus sosiologian perusteisiin (s.28–43). Tallinna: Gaudeamus.
- Saari, Hanna (Turun yliopisto) & Koivula, Aki (Turun yliopisto) & Sivonen, Jukka (Turun yliopisto) & Räsänen, Pekka (Turun yliopisto): Suomi 2019: kulutus ja elämäntapa [sähköinen tietoaaineisto]. Turun yliopisto / Sosiaalitieteiden laitos. [jarkaja].
- Saari, Hanna & Koivula, Aki & Sivonen, Jukka & Räsänen, Pekka (2019). Working papers in Economic Sociology: Suomi 2019 – kulutus ja elämäntapa. Tutkimuslöße ja koodikirja, 1–76. ISBN 978-951-29-7919-6. Turku: Turun yliopisto / Sosiaalitieteiden laitos. Saatavissa: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/148680/Suomi2019-raportti.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sarpila, Outi (2014). Kulutus ja yhteiskunta. Teoksessa J. Erola ja P. Räsänen (toim.), Johdatus sosiologian perusteisiin (s.110–121). Tallinnan: Gaudeamus.

- Sauramo, Pekka (2014). Rahatalous haltuun – irti taloustieteen valtavirrasta. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 110 (2), 301–303.
- Seta (s.a.). Sukupuolen moninaisuus. Saatavissa: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sukupuolen-moninaisuus/> (Viitattu 25.10.2022)
- Silvo, Aino & Nyholm, Juho (2022). Kotitalouksien velkaantuminen noudattaa talouden suhdanteita. *Euro & Talous* 30 (2), 3–10. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/52108/eurotalous_2_2022_kotitaloudet.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 20.12.2022)
- Suomen Pankki (2019a). Huhtikuun 2019 talouskatsaus: talouskasvu jatkaa hidastumistaan vuonna 2019. *Euro & Talous Analyysi*, 3–13. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/51698/ET_Tal_kat_5.4.2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 23.11.2022)
- Suomen Pankki (2019b). Vakausarvio: Velat mitoitettava takaisinmaksukyvyn mukaan. *Euro & Talous* 27 (2), 3–21. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/51721/ET_vakausarvio_9.5.2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 23.11.2022)
- Suomen Pankki (2022). Suomen talouden ennuste: Suomen talous luisuun taantumaan. *Euro & Talous* 30 (4), 3–26. Saatavissa: https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/52560/ET_4_22_ennuste.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Viitattu 04.02.2023)
- Suomen Pankki (2023). Euribor korot päivittäin. Saatavissa: https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/kuviot/korot_kuviot/euriborkorot_pv_chrt_fi/ (Viitattu 16.02.2023)
- Suomen virallinen tilasto (2019a): Kotitalouksien varallisuus [verkkojulkaisu]. ISSN=2242-3214. *Neljänneksellä kotitalouksista suuret velat suhteessa varallisuuteen*. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.12.2022]. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/vtutk/2019/vtutk_2019_2021-06-08_kat_004_fi.html

Suomen virallinen tilasto (2019b): Rahoitustilinpito [verkkojulkaisu].

ISSN=1795-4886. *Liitekuvio 4. Kotitalouksien velkaantumisasaste*. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 8.12.2022].

Saatavissa: http://www.stat.fi/til/rtp/2019/rtp_2019_2020-09-25_kuv_004_fi.html

Suomen virallinen tilasto (2021a): Kuluttajien luottamus [verkkojulkaisu].

ISSN=2669-8862. *Laatuseloste: Kuluttajien luottamus*. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 05.12.2022]. Saatavissa:

http://www.stat.fi/til/kbar/2021/06/kbar_2021_06_2021-06-28_laa_001_fi.html

Suomen virallinen tilasto (2021b): Velkaantumistilasto [verkkojulkaisu]. ISSN=1797-

8793. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 18.2.2023]. Saata-

vissa: <https://www.stat.fi/julkaisu/cktmm7oxs4qbr0b09de2n4b0t>

Suomen virallinen tilasto (2022a): Kuluttajien luottamus [verkkojulkaisu]. ISSN=2669-

8862. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 14.2.2023]. Saatavissa: <https://stat.fi/julkaisu/ckta52gcg7ezo0b56kyyth7ou>

Suomen virallinen tilasto (2022b): Kansantalouden rahoitustilinpito [verkkojul-

kaisu]. *Viiteajankohta 2022, 3. vuosineljännes*. ISSN=2954-0895. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 18.2.2023]. Saatavissa: <https://www.stat.fi/julkaisu/cktx2uba0063o0b501br8e6io>

Suomen virallinen tilasto (2023): Kansantalouden rahoitustilinpito [verkkojul-

kaisu]. ISSN=2954-0895. Helsinki: Tilastokeskus [Viitattu: 18.2.2023]. Saatavissa: <https://www.stat.fi/tilasto/rtp>

Tilastokeskus (2023). 11cc -- Kuluttajien luottamus: Saldolukujen ja vastausja-

kaumien aikasarjat, 1995M10-2022M11. [Tilastotietokanta]. StatFin. Saatavissa: https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__kbar/statfin_kbar_pxt_11cc.px/ (Viitattu 10.02.2023)

Tilastokeskus. Ikäryhmäluokitus (Px-koodisto ikä). Saatavissa:

<https://www.stat.fi/fi/luokitukset/ikaryhma/> (Viitattu 25.10.2022)

Tilastokeskus. Koulutusasteluokitus (opetushallitus). Saatavissa:

https://www.stat.fi/fi/luokitukset/koulutusaste_oh/ (Viitattu 27.10.2022)

- Toivonen, Timo (2004). Sosiologia: Mitä se on? Teoksessa I. Kantola, K. Koskinen ja P. Räsänen (toim.), Sosiologisia karttalehtiä (s.13–32). Tampere: Vastapaino.
- Toivonen, Timo & Räsänen, Pekka (2004). Kulutus ja elämäntapa. Teoksessa I. Kantola, K. Koskinen ja P. Räsänen (toim.), Sosiologisia karttalehtiä (s.233–248). Tampere: Vastapaino.
- UNESCO (2009). The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (FCS). Montreal: UNESCO-UIS. Saatavissa: <https://unstats.un.org/unsd/statcom/doc10/BG-FCS-E.pdf> (Viitattu 01.12.2022)
- Valtiokonttori (2023). Valtionvelka ja BKT. Saatavissa: https://www.valtionvelka.fi/tilastot/tilastoja_valtionvelasta/ (Viitattu 05.12.2022)
- Viitasalo, Katri (2020). Tunnistetaanko talousvaikeuksiin yhdistyvä häpeä palveluissa?. Teoksessa Takuusäätiö (toim.) Murra häpeä. Rahavaikeuksissa olevien häpeä ja leimaaminen heitä auttavien ammattilaisten silmin. Takuusäätiön 30–vuotisjuhla-julkaisu. Vaasa: Waasa Graphics.
- Wallace, Neil (1978). The Overlapping generations Model of Fiat Money. Federal Reserve Bank of Minneapolis: Research Papers in Economics 37, 49 – 82.
- Working, Holbrook (1949). The Investigation of economic expectations. The American Economic Review: American Economic Association 39 (3), 150–166.
- Zelizer, Viviana (1989). The Social Meaning of the Money: “Special Monies”. The University of Chicago Press: The American Journal of Sociology 95 (2), 342–377.